

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ  
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА  
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ

**„ЗАШТИТА ЉУДСКИХ И МАЊИНСКИХ ПРАВА У  
ЕВРОПСКОМ ПРАВНОМ ПРОСТОРУ”**

Књига осма

Ниш, 2018.

**ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА**  
**„ЗАШТИТА ЉУДСКИХ И МАЊИНСКИХ ПРАВА**  
**У ЕВРОПСКОМ ПРАВНОМ ПРОСТОРУ”**

*Књига осма*

Овај зборник радова резултат је рада на Пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (евиденциони број 179046 Д).

**Рецензенти:**

Проф. др Миодраг Симовић, редовни професор Правног факултета у Бања Луци  
Проф. др Дијана Марковић Бајаловић, Факултет за европске правно-политичке студије у Новом Саду  
Проф. др Владан Петров, редовни професор Правног факултета у Београду  
Проф. др Бојан Милисављевић, ванредни професор Правног факултета у Београду

**Издавач**

Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за публикације

**За издавача**

Проф. др Саша Кнежевић, декан

**Главни и одговорни уредник**

Проф. др Предраг Димитријевић

**Технички уредник**

дипл. инг. Владимир Благојевић

**Преводи**

Гордана Игњатовић

**Штампа**

„Медивест”, Ниш

**Тираж:** 100

**ISBN 978-86-7148-252-3**

## Садржај

<b>Проф. др Зоран Радивојевић,</b> ОВЛАШЋЕЊА ЕВРОПСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОБЛАСТИ ЗАКЉУЧИВАЊА МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА: ОД РИМА ДО ЛИСАБОНА.....	1
<b>Проф. др Драган Јовашевић,</b> НАСИЛНИЧКО ПОНАШАЊЕ НА СПОРТСКОЈ ПРИРЕДБИ ИЛИ ЈАВНОМ СКУПУ.....	17
<b>Проф. др Миомира Костић,</b> <b>Проф. др Саша Кнежевић,</b> LABOUR SEGREGATION OF WASTE PICKERS.....	39
<b>Проф. др Видоје Спасић,</b> ПОЛОЖАЈ ПРОИЗВОЂАЧА ТЕЛЕВИЗИЈСКИХ ЕМИСИЈА У СРПСКОМ ПРАВУ.....	53
<b>Доц. др Душица Миладиновић-Стефановић,</b> КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРИНУДНОГ БРАКА.....	77
<b>Доц. др Марко Димитријевић,</b> УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНОГ МОНЕТАРНОГ ФОНДА НА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА.....	97



## **ПРЕДГОВОР**

Публикација која је пред Вама, представља Зборник радова, који је резултат истраживачког и научног рада наставника и сарадника Правног факултета у Нишу, као учесника пројекта под називом: „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору”.

Питање људских и мањинских права је једно од кључних питања и проблема државно правних система, који претендују да буду демократски и утемељени на принципима правне државе и владавине права. Оно је централна тема и европске заједнице, па и читавог савременог света, као интерактивног глобалног система. Република Србија има своје сопствене проблеме, наслеђене из прошлости али и посебну одговорност да активно и ефикасно решава изазове људских и мањинских права, који су њена савремена реалност, ако жели да постане део европског правног простора. Мада, Република Србија прихвата готово све конвенције и стандарде Европске Уније, остаје пуно недоследности у имплементацији пројектоване јавне политике у овој материји.

Мотивисани актуелношћу теме и потребом да се отворе бројна питања али и да се понуде одговори и решења, велики број аутора, наставника и сарадника Правног факултета, као учесника на поменутом пројекту, послало је своје научне прилоге редакцији. Заштита људских и мањинских права у европском правном простору обрађивана је са кривично правног аспекта али такође и са јавно правног, финансијско правног, грађанско правног и других правних аспеката. То показује сложеност овог пројектног задатка али и висок степен напора и позитивног резултата да се померимо корак напред у нашем истраживачком раду.

**Руководилац пројекта**

Проф. др Предраг Димитријевић



**Др Зоран Радивојевић,<sup>1</sup>**  
Редовни професор Правног факултета,  
Универзитет у Нишу

UDK: 341.174:341.24  
UDK: 061.1 EU

## **ОВЛАШЋЕЊА ЕВРОПСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОБЛАСТИ ЗАКЉУЧИВАЊА МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА: ОД РИМА ДО ЛИСАБОНА<sup>2</sup>**

**Апстракт:** Мада су основане у приближно исто време, раније Европске заједнице нису у својим оснивачким актима имале исте одредбе о праву на закључење уговора. Док је Римски уговор Европску заједницу за атомску енергију генерално овластио да закључује уговоре са трећим субјектима, Европска економска заједница могла је да закључује уговоре само у неколико посебно предвиђених случајева. Мастрихтски уговор, којим је основана Европска унија, није овој организацији доделио уговорну способност. Право да закључују међународне уговоре са другим субјектима међународног права и даље су задржале само ЕЗ. Тек са усвајањем Уговора из Амстердама ЕУ стиче изричито овлашћење да закључује уговоре у области заједничке спољне и безбедносне политике и полицијске и правосудне сарадње у кривичним стварима. Лисабонски уговор доноси значајне промене у погледу начина регулисања овлашћења ЕУ у области закључивања међународних уговора. Пре свега, укидањем ЕЗ као једини ентитет који поседује уговорну способност инаугурисана је ЕУ, изузимајући ЕВРОАТОМ који задржава своју самосталност. Друго, и можда важније, кодификована су на једном месту правила о праву на закључење уговора и озакоњена постојећа судска пракса у овој области. Том приликом творци овог уговора определили су се да питање основа, односно домашаја уговорног капацитета ЕУ третирају одвојено од питања класификације овлашћења ЕУ у уговорној материји према критеријуму њихове правне природе.

**Кључне речи:** Европске заједнице, Европска унија, закључење уговора, Римски уговор, Лисабонски уговор, директна и индиректна овлашћења, искључива овлашћења, подељена овлашћења, мека овлашћења.

1 zoranr@prafak.ni.ac.rs

2 Рад је резултат спроведеног истраживања на пројекту број 179046 под називом „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

## 1. Овлашћења Европских заједница и Европске уније пре Лисабонског уговора

Иако су основане у приближно исто време, Европске заједнице (даље: ЕЗ) нису имале у својим оснивачким актима истоврсне одредбе о праву на закључење уговора са другим субјектима међународног права. Њихови творци су се определили да ово питање регулишу суштински различито за сваку од заједница. Способност за закључивање међународних уговора најпотпуније је уређена у Уговору о оснивању Европске заједнице за атомску енергију (даље: ЕВРОАТОМ). То је заправо једна од ретких међународних организација<sup>3</sup> чије се овлашћење за закључивање уговора темељи на општој одредби Римског уговора којом је Заједници поверено да "у границима својих овлашћења и надлежности" ступа у обавезе путем закључивања међународних споразума и уговора са трећим државама, међународним организацијама или држављанима трећих држава<sup>4</sup>. Ово генерално овлашћење разрађено је у низу чланова који дају право ЕВРОАТОМ-у да са овим субјектима закључује посебне врсте споразума<sup>5</sup>.

Међутим, Уговор о оснивању Европске економске заједнице (даље: ЕЕЗ) не садржи општу клаузулу о уговорној способности. Уместо тога, Римски уговор је у неколико посебних одредаба предвидео области у којима ова Заједница може да закључује уговоре. Тако је она имала право да води преговоре и закључује трговинске споразуме са трећим државама или међународним организацијама<sup>6</sup>. Поред овога, ЕЕЗ била је изричито овлашћена да са трећом државом, заједницом држава или међународном организацијом закључи споразуме о успостављању придруживања које карактеришу узајамна права и обавезе, заједничке акције и посебни поступци<sup>7</sup>. Њима се могу придодати одредбе о сарадњи ЕЕЗ са другим међународним организацијама<sup>8</sup> које, иако ништа не кажу о праву на закључење уговора, садрже нешто што се може сматрати врло блиским давању изричитог овлашћења<sup>9</sup>.

Одсуство општег овлашћења допринело је да на почетку државе чланице заузму став по коме ЕЕЗ поседује само она права која су јој изричито

3 Више о томе: З. Радивојевић, Уговори међународних организација у савременом међународном јавном праву, Ниш 1996, стр.133-147.

4 Чл. 101, став 1 Уговора о ЕВРОАТОМ-у.

5 Видети: чл. 29, чл. 64, чл. 106, чл. 199-201 и чл. 206 Уговора о ЕВРОАТОМ-у.

6 Чл. 111, став 2 и чл. 113 Уговора о ЕЕЗ.

7 Чл. 238 Уговора о ЕЕЗ.

8 Чл. 229-231 Уговора о ЕЕЗ.

9 Т. Hartley, *Osнови права Evropske zajednice (prevod)*, Beograd 1998, стр.151.



дата оснивачким уговором. У складу са начелом поверених овлашћења код њих је преовладало је уверење да треба прихватити тумачење по коме је уговорни капацитет ЕЕЗ ограничен само на изричито наведене случајеве. Такво рестриктивно тумачење држава чланица доминирало је у првој фази деловања ЕЕЗ.

Међутим, конституисање ЕЕЗ као ефективне организације кроз формирање царинске уније и установљавање основних елемената заједничке пољопривредне политике и политике конкуренције, врло брзо је отворило питање одрживости тако уско схваћеног домаћаја уговорног капацитета у односима са трећим субјектима. Већ 60-тих година прошлог века појавило се становиште по коме се уговорна способност ЕЕЗ не може ограничити само на изричито предвиђене случајеве, већ овлашћење за закључивање међународних уговора може проистицати и из других одредаба комунитарног права. Другим речима, право ЕЕЗ да закључује уговоре са трећим субјектима међународног права, осим изричито, може бити и имплицитно (имплицитно), тј. може проистицати и из неких других одредаба оснивачког уговора. Заступници овог становишта сматрали су нелогичним да се ЕЕЗ повери овлашћење да својим актима на обавезујући начин уређује одређену материју унутар Заједнице, а да јој се ускрати право да ту исту материју регулише у односима са трећим субјектима путем међународних уговора.

Због везивања овлашћења ЕЕЗ да закључије уговоре са трећим субјектима (тзв. спољна надлежност) за овлашћења да доноси обавезујуће унутрашње акте (унутрашња надлежност) ово схватање биће названо теоријом паралелизма, а у крајњој линији инаугурисаће га Суд правде. Почевши од случаја ERTA (European Road Transport Agreement)<sup>10</sup>, преко случајева Kramer (North-East Atlantic Fisheries Convention)<sup>11</sup> и Inland Waterway Vessels<sup>12</sup>, Суд је пресудио да ЕЕЗ, осим изричитих овлашћења да закључи међународни споразум, поседује то овлашћење и онда када њене институције имају овлашћење да делују како би постигле задате циљеве. Концепт имплицираних овлашћења, који је у овој фази неодојиво везан са концептом искључивих овлашћења ЕЕЗ да закључује међународне уговоре, доживеће свој врхунац почетком девете деценије прошлог века, да би Суд потом почео да рестриктивније гледа на границе права ЕЗ да закључује уговоре<sup>13</sup>.

---

10 Случај 22/70, *Commission v Council*, ECLI:EU:C:1971:32.

11 Случај 3-4 и 6/76, *Cornelis Kramer and Others*, ECLI:EU:C:1976:114.

12 *Opinion 1/76, Draft Agreement establishing European Laying-up Fund for Inland Waterway Vessels*, ECLI:EU:C:1977:63.

13 М. Cremona, *External relations and external competence of the European Union: the emergence of an integrated policy*, in: *The Evolution of EU Law* (eds. P. Craig, G. de Burca),

Мастрихтски уговор, којим је основана ЕУ, није овој организацији доделио уговорну способност. Право да закључују међународне уговоре са другим субјектима међународног права и даље су задржале само ЕЗ<sup>14</sup>. Тек са усвајањем Уговора из Амстердама ЕУ стиче изричито овлашћење да закључује уговоре у области заједничке спољне и безбедносне политике (даље: ЗСБП) и полицијске и правосудне сарадње у кривичним стварима. У његовим одредбама, истина, не помиње се ЕУ као уговорна страна, већ се говори о праву Савета да једногласном одлуком власти Председништво да, уз помоћ Комисије, ако је то потребно, отпочне преговоре за закључивање међународног споразума са једном или више држава чланица или међународним организацијама у овим областима. Одлуку о закључивању таквог споразума Савет је доносио једногласно на предлог Председништва. Споразум, међутим, није био обавезујући за државу чланицу чији представник у Савету изјави да је за ступање на снагу у односу на њу неопходно да се спроведе уставом прописана процедура. Остале чланице су се могле сагласити да ће се споразум у односу на њих примењивати привремено.

Уговор из Нице задржао је ову одредбу,<sup>15</sup> с тим што је делимично изменио начин одлучивања у Савету о закључивању споразума. Правило једногласности ограничено је само на ону материју у којој се за доношење интерних аката захтева једногласност, док је у осталим случајевима довољна квалификована већина у Савету. На овај начин успостављен је принцип паралелизма између одлучивања о усвајању интерних аката и закључивања међународних уговора у области ЗСБП и полицијске и правосудне сарадње у кривичним стварима.

## **2. Пост-лисабонске новине у погледу овлашћења Европске уније**

Лисабонски уговор доноси значајне промене у погледу начина регулисања овлашћења ЕУ у области закључивања међународних уговора. Пре свега, укидањем ЕЗ као једини ентитет који поседује уговорну способност инаугурисана је ЕУ, изузимајући ЕВРОАТОМ који задржава своју самосталност<sup>16</sup>. Друго, и можда важније, кодификована су на једном месту

---

Oxford 2011, p.221.

14 З. Радивојевић, Уговорна способност Европске уније, Правни живот, бр.12/1998, стр. 589.

15 Чл. 24 и чл. 38 Уговора о ЕУ, измењен Уговором из Нице.

16 Видети: В. Кнежевић-Пређић, З. Радивојевић, Како настаје и делује право Европске уније, Београд 2009, стр. 56.

правила о праву на закључење уговора и озакоњена постојећа судска пракса у овој области. Том приликом творци овог уговора определили су се да питање основа, односно домашаја уговорног капацитета ЕУ третирају одвојено од питања класификације овлашћења ЕУ у уговорној материји према критеријуму њихове правне природе. Такав приступ ослања се на праксу коју је од деведесетих година прошлог века следио и сам Суд правде.

### ***2.1. Кодификација основа и домашаја овлашћења за закључивање уговора***

У Лисабонски уговор унета је потпуно нова одредба о основу и домашају уговорног капацитета којом су синтетизовани текстови ранијих оснивачких уговора, постојећа уговорна пракса ЕЗ и ЕУ и чврсто утемељена јуриспруденција Суда правде. Према том члану "Унија може закључити споразум са једном или више трећих држава или међународних организација када је то предвиђено уговорима или када је закључење уговора неопходно да би се, у оквирима политика Уније, постигао један од циљева предвиђених уговором или је закључивање уговора предвиђено правно обавезујућим актом Уније или постоји вероватноћа да ће утицати на заједничка правила или изменити њихов домашај"<sup>17</sup>.

Овом одредбом успостављено је јасно разликовање између овлашћења која су изричито прописана оснивачким уговорима и директно извиру из њих (директна или примарна овлашћења) и овлашћења која потичу из неке од оснивачких уговорима предвиђених правних чињеница (индиректна или секундарна овлашћења). Тиме се по први пут конститутивним актом прихвата становиште да уговорна способност ЕУ није ограничена на експлицитна овлашћења, већ може бити установљена и другим релевантним правилима права ЕУ.

Директна или примарна овлашћења која непосредно следе из оснивачког уговора појављују се у два вида. Прво, оснивачки уговори садрже нешто општије клаузуле о овлашћењу ЕУ за закључивање међународних споразума. Те клаузуле покривају одређене шире области односа деловања ЕУ. Реч је, најпре, о области ЗСБП у којој Унија може закључивати уговоре са једном или више држава или међународних организација<sup>18</sup>. Заједничка трговинска политика представља другу област

---

17 Чл. 216, став 1 Уговора о функционисању ЕУ (даље: УФЕУ).

18 Чл. 37 Уговора о ЕУ (даље: УЕУ). У поређењу са ранијом одредбом Уговора из Нице (чл. 24) ово решење је либералније јер се изоставља могућност да споразум не обавезује државу чланицу чији је представник у Савету изјавио да се морају поштовати захтеви предвиђени одговарајућом уставном процедуром, као и став који је предвиђао да

покривену општом клаузулом о праву на закључење уговора. Та политика води се у складу са циљевима и начелима ЕЗ, а као њени инструменти користе се царински и трговински споразуми. У односу на ранија решења, обим уговорне способности ЕУ у овој области проширен је тако да су сада њоме обухваћени и трговински споразуми који се односе на пружање културних и аудиовизуелних услуга, као и услуга у областима образовања, социјалне и здравствене заштите<sup>19</sup>.

Оснивачки уговори садрже и низ овлашћења чији је домашај у материјалном смислу далеко уже конципиран. Тако је ЕУ добила право да приступи Европској конвенцији о заштити људских права и основних слобода што ће се остварити закључивањем посебног споразума који неће утицати на надлежности Уније утврђене оснивачким уговором<sup>20</sup>. Поред тога, ЕУ је изричито овлашћена да закључује међународне уговоре са трећим субјектима у различитим областима које спадају у њено спољно деловање. Према Лисабонском уговору Унија може да закључује међународне споразуме у области сарадње за развој и хуманитарне помоћи<sup>21</sup>, економске, финансијске и техничке сарадње<sup>22</sup>, суседске сарадње<sup>23</sup> и о придруживању трећих држава или међународних организација<sup>24</sup>. Овлашћење да закључује међународне уговоре ЕУ добила је и у тзв. "унутрашњим" политикама које, међутим, могу имати и "спољне" ефекте<sup>25</sup>. Овде спадају споразуми о реадмисији у оквиру политике имиграције<sup>26</sup>, споразуми у домену монетарне политике<sup>27</sup>, као и бројни споразуми који се односе на сарадњу са трећим државама и међународним организацијама у погледу политике истраживања и технолошког развоја<sup>28</sup>, заштите животне средине<sup>29</sup>, образовања и спорта<sup>30</sup>, стручног оспособљавања, културе и јавног здравља<sup>31</sup>.

су закључени споразуми обавезујући за институције Уније, што је било последица непостојања међународноправног субјективитета ЕУ у том периоду.

19 Чл. 207 УФЕУ.

20 Чл. 6 УЕУ.

21 Чл. 209 и чл. 214 УФЕУ.

22 Чл. 212 и чл. 213 УФЕУ.

23 Чл. 8 УЕУ.

24 Чл. 217 УФЕУ.

25 G. Isaacs, M. Blanquet, *Droit général de l'Union européenne*, Paris 2012, pp.249-255.

26 Чл. 79, став 3 УФЕУ.

27 Чл. 219 УФЕУ.

28 Чл. 186 УФЕУ.

29 Чл. 191, став 4 УФЕУ.

30 Чл. 165, став 3 УФЕУ.

31 Чл. 166, став 3; чл. 167, став 3; чл. 168, став 3.

Код индиректних или секундарних овлашћења Лисабонски уговор, следећи праксу Суда правде, разликује три случаја. У првом од њих, овлашћење ЕУ да закључи међународни уговор проистиче из чињенице да је његово склапање неопходно да би се постигао неки циљ политика ЕУ који је иначе предвиђен оснивачким уговорима. Овде је ЕУ овлашћена да усвоји унутрашњу меру, било да је то интерно овлашћење изричито или имплицирано, али унутрашња мера није довољна да би се циљ остварио. За његово постизање неопходно је да се на јединствени начин уреде односи и са трећим субјектом или субјектима, тј. државама нечланицама или међународним организацијама. Суд правде је дуго веома либерално тумачио ове захтеве, пре свега тако што је следио теорију паралелизма: овлашћење институција да усвоје унутрашњу меру имплицирало је и овлашћење да се закључи међународни уговор, док се услови неопходности његовог закључивања није придавала посебна пажња<sup>32</sup>.

До значајног заокрета у јуриспруденцији долази, међутим, 2002. године када је Суд био суочен са серијом поступака које је пред њим покренула Комисија против држава чланица које су закључиле или биле у преговорима да закључе билатералне уговоре о ваздушном саобраћају са САД. Суд је тим поводом нагласак ставио на неопходност закључења уговора за постизање циља и нашао да то заправо значи да се "унутрашња овлашћења могу ефикасно извршити само истовремено са спољашњим овлашћењем и да је стога закључивање споразума неопходно како би се постигао циљ Уговора, циљ који се не може постићи доношењем аутономних правила"<sup>33</sup>

Лисабонски уговор кодификовао је, такође, становиште Суда по коме извор овлашћења ЕУ да закључује међународне уговоре може бити секундарна легислатива. Институције ЕУ су, на тај начин, добиле могућност да својим актима изричито овласте Унију да преговара и закључи међународни уговор са трећим субјектима. Такво овлашћење мора бити садржано у обавезујућем акту, што искључује могућност поверавања овлашћења на закључење међународног уговора путем тзв. меког права (*soft law*). Тим актом може се предвидети овлашћење за закључење посебне врсте споразума, као и начин на који ће се то учинити. Уз то, акт о поверавању овлашћења мора бити пуноважан што значи да има ваљан правни основ (да је заснован на одговарајућој одредби оснивачког

---

32 Opinion 1/76, *Draft Agreement establishing European Laying-up Fund for Inland Waterway Vessels*, ECLI:EU:C:1977:63; Opinion 2/91, *Convention No. 170 of the International Labour Organization concerning Safety in the Use of Chemicals at Work*, ECLI:EU:C:1993:106.

33 Случај C-476/98, *Commission v Germany* („Open Skies”), ECLI:EU:C:2002:631, &83.

уговора), да је донет по предвиђеној процедури и да је усвојен у прописаној форми.

Раније су ЕЕЗ и ЕЗ често прибегавале тзв. клаузули флексибилности по којој је једногласном одлуком, на предлог Комисије и по консултовању Парламента, Савет могао да изричито овласти организацију да закључи одређени међународни уговор<sup>34</sup>. За доношење такве одлуке било је потребно да се кумулативно стекну три услова: прво, мора се радити о остваривању једног од циљева Заједнице у функционисању заједничког тржишта; друго, активност Заједнице, укључујући закључење споразума, треба да се покаже неопходном за остваривање тог циља; и треће, потребно је да оснивачким уговором нису предвиђена овлашћења за закључење споразума у ту сврху. Последњи, негативни услов јасно показује да ова клаузула нема за циљ да прецизира садржај изричито предвиђеног овлашћења ЕЗ у уговорној материји. Ствар је управо обрнута: ова одредба се примењује само у случају када постојећи текст оснивачких уговора уопште не предвиђа овлашћења за закључивање уговора или су постојећа овлашћења недовољна<sup>35</sup>.

Суд правде је и овим поводом сматрао потребним да своје првобитно широко схватање замени много рестриктивнијим. Он је, најпре, констатовао да се ова клаузула не може употребити за постизање општих циљева и вредности, већ мора бити усмерена на остваривање специфичних циљева, пре свега оних који су дефинисани за одређене политике. Тако је поводом приступања Европској конвенцији о људским правима Суд утврдио да поштовање људских права несумњиво представља предуслов за ваљаност мера ЕЗ, али је исто тако нашао да ни једна одредба оснивачког уговора институцијама ЕЗ не додељује опште овлашћење да доносе правила о људским правима или да закључују међународне конвенције у тој области. Клаузула флексибилност, рекао је тада Суд, јесте средство за попуњавање празнина у случају када одређена овлашћења, потребна да би се остварио неки уговором предвиђени циљ у оквиру деловања унутрашњег тржишта, нису поверена ЕЗ. Ипак ова клаузула, закључује Суд, "не може да послужи као основ за ширење домашаја овлашћења Заједнице изван општег оквира који су створиле одредбе Уговора у целини...или за измену уговора"<sup>36</sup>.

34 Чл. 308 УЕЗ (ранији чл. 235), измењен Уговором из Нице.

35 Више о томе: С.Е. Held, *Les accords internationaux conclus par la C.E.E.*, Lausanne 1997, pp.106-115; З. Радивојевић, О имплицитној уговорној способности међународних организација, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, 1989, стр. 171-172.

36 *Opinion 2/94, Accession by the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, ECLI:EU:C:1996:140, &30.

Задржавајући клаузулу флексибилности<sup>37</sup>, Лисабонски уговор покушава да устроји њену употребу. У поређењу са ранијим решењем, укинут је негативан услов за њену примену, односно захтев да у оснивачком уговору нема друге одредбе којом је предвиђено неопходно овлашћење за закључење уговора. Овом клаузулом сада су покривени како случајеви у којима постоји изричито унутрашње овлашћење, тако и они у којима таквог овлашћења нема. Овакво решење заснива се на ширем облику теорије паралелизма који је у својој пракси изградио Суд правде<sup>38</sup>.

Док се за прва два случаја може рећи да представљају специфичан израз доктрине корисног ефекта (*l'effete utile*), која има за циљ да обезбеди максимално дејство права ЕУ, трећи случај одражава теорију предострожности (*preemption*). Индиректна или секундарна овлашћења овде почивају на чињеници да је ЕУ већ искористила своје "унутрашње" овлашћење да донесе правни акт или "спољно" овлашћење да закључи међународни уговор, тако да би нови споразум могао утицати на ранији инструмент. Према томе, постојање одређене мере искључује право држава да било индивидуално или колективно закључују уговоре са трећим субјектима који би погађали меру ЕУ. Ослањајући се на првобитно становиште у већ поменутом случају ERTA да државе чланице не могу деловати слободно у спољним односима ако би њихова активност могла да угрози унутрашње мере или измени њихов домашај<sup>39</sup>, Суд је накнадно утврдио да се спољна и унутрашња мера не морају нужно подударати у целини. По њему, довољно је да "нека област буде већ покривена мерама ЕУ у великој мери"<sup>40</sup>. Суд ће томе касније додати став да се у обзир не морају узети само мере које су већ ефективно усвојене, већ и "предвидиви развој у будућности"<sup>41</sup>.

---

37 Чл. 352, став 1 УФЕУ. Творци Лисабонског уговора су у исто време осетили потребу да значај специфичног циља нагласе усвајањем посебне Декларације бр. 41 којом се искључује могућност активирања клаузуле у одређеним случајевима. Они су, такође, у самом уговору нагласили обавезу поштовања начела супсидијарности и пропорционалности.

38 Више о томе: В.Кнежевић Предић, З.Радивојевић, Уговорна способност Европске уније: шест деценија после, Српска политичка мисао, бр.1/2018, стр.81-82.

39 Случај 22/70, *Commission v Council*, ECLI:EU:C:1971:32.

40 Opinion 2/91, *Convention No. 170 of the International Labour Organization concerning Safety in the Use of Chemicals at Work*, ECLI:EU:C:1993:106 &25-26..

41 Opinion 1/03, *Competence of the Community to conclude the new Lugano Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement judgments in civil and commercial matters*, ECLI:EU:C:2006:81: &126.

## 2.2. Класификација овлашћења за закључивање уговора

За разлику од проблема домаћаја и основа уговорне способности, који се своди на разматрање случајева у којима ЕУ располаже том способношћу и правних чињеница на којима се она заснива, питање класификације овлашћења Уније да закључује уговоре везано је за одређивање правне природе овог овлашћења као критеријума за поделу. Овде је заправо потребно утврдити да ли је надлежност ЕУ у материји закључења међународних уговора искључива или подељена са државама чланицама. У првом случају уговорна способност држава чланица је искључена, тако да би њима било забрањено да у одређеној области закључују уговоре. Насупрот томе, у другом случају и чланице и ЕУ надлежне су да склапају уговоре, с тим што би оне своју надлежност у уговорној материји могле да врше само у мери у којој је сама Унија не користи.

Све до Лисабонског уговора оснивачки уговори ЕУ, као и ранијих ЕЗ, нису се бавили питањем правне природе овлашћења за закључивање међународних споразума. Као и у низу других случајева, пракса деловања организација изнедрила је ово питање и истовремено понудила одговор на њега. Реч је поново о пракси Суда правде у којој се већ седамдесетих година прошлог века искристалисало, а у вези са концептом имлицираних овлашћења, концепт искључивих овлашћења ЕЗ да закључује међународне уговоре. У већ поменутом случају ЕРТА Суд је стао на становиште да овлашћење ЕЗ да закључи уговор искључује слободу држава чланица да било индивидуално, било колективно одређену материју подвргну уговорном регулисању са трећим субјектима, јер би то угрозило јединство тржишта и једообразну примену комунитарног права<sup>42</sup>.

Показало се, међутим, да је дуална подела на искључива овлашћења ЕЗ наспрам искључивих овлашћења држава чланица превише поједностављена да би могла да изрази реалност у сфери уговорног регулисања. Из тих разлога, упоредо са њима, појављује се концепт конкурентних овлашћења. Суд ће, наиме, констатовати да државе чланице задржавају овлашћење да закључе међународни уговор са трећим субјектом уколико ЕЗ није донела комунитарну меру, али то њихово овлашћење траје само док комунитарна мера не буде донета. Том приликом Суд је посебно нагласио да су конкурентна овлашћења прелазног карактера и подвргнута општој обавези поштовања принципа

42 Случај 22/70, *Commission v Council*, ECLI:EU:C:1971:32.



искрене сарадње, односно обавези лојалности<sup>43</sup> или нешто прецизнијој обавези координирања својих активности<sup>44</sup>.

Остајући на трагу јуриспруденције Суда правде, Лисабонски уговор донео је значајне новине у материји регулисања правне природе овлашћења ЕУ. Овај уговор разликује искључива овлашћења која само ЕУ дају право да доноси обавезујуће акте, док државе чланице то могу то чинити само по изричитом овлашћењу ЕУ или када то захтева имплементација обавезујућих мера<sup>45</sup>. Аутори Лисабонског уговора отишли су и корак даље, идентификујући области искључивих овлашћења ЕУ.<sup>46</sup>

Кад је реч у искључивим овлашћењима у материји закључења уговора, они су се определили да кодификују постојећу јуриспруденцију Суда правде. Према изричитој одредби Лисабонског уговора Унија ужива искључиво овлашћење да закључи међународни уговор у три случаја: када је закључивање уговора предвиђено неким законодавним актом ЕУ; када је закључивање уговора неопходно како би ЕУ могла да врши своја унутрашња овлашћења; или када закључење уговора погађа заједничка правила или мења њихово подручје примене<sup>47</sup>.

Наведени тест искључиве надлежности ЕУ у основи следи раније поменути тест индиректних или секундарних овлашћења, али је у односу на њега двоструко строжији. Најпре, овде није довољно да овлашћење институција да закључе уговор буде предвиђено правно обавезујућим актом. Да би ЕУ стекла искључиво овлашћење да закључи међународни уговор потребно је да правни акт који садржи овлашћење буде законодавног карактера, тј. да буде донет у редовном или посебном законодавном поступку. На овај начин област ЗСБП, у којој не постоји могућност усвајања законодавних аката<sup>48</sup>, остављена је изван домашаја искључивих овлашћења ЕУ да закључује уговоре.

С друге стране, ситуација у којој је закључење уговора неопходно да би Унија могла да врши своју унутрашњу надлежност може да постоји онда када то није могуће без претходног или истовременог закључења међународног уговора. Искључиво овлашћење, дакле, настаће само

---

43 Ранији чл. 5 УЕУ; сада чл. 4, став 3 УЕУ.

44 Ранији чл. 117 УЕЗ. Видети: случај 3-4 и 6/76, *Cornelis Kramer and Others*, ECLI:EU:C:1976:114: &40-43.

45 Чл. 2, став 1 УФЕУ.

46 Чл. 3, став 1 УФЕУ.

47 Чл. 3, став 2 УФЕУ.

48 Чл. 31, став 1 УЕУ.

ако је за вршење интерног овлашћења неопходно да се пре или у исто време закључи и међународни уговор<sup>49</sup>. Коначно, трећи случај у коме ЕУ ужива искључиво овлашћење да закључи међународни уговор потпуно је истовестан са ситуацијом када њено секундарно овлашћење произилази из тога што постоји вероватноћа да ће закључени уговор утицати на примену заједничких правила или изменити подручје њихове примене<sup>50</sup>.

Када је реч о осталим типовима овлашћења, творци Лисабонског уговора нису следили ову методологију. Тако се у одредби о подељеним овлашћењима<sup>51</sup> којом је кодификована претходна пракса уговорног регулисања овлашћења започета Јединственим европским актом, право ЕУ на закључење уговора уопште не помиње. Међутим, тумачењем овог и других делова оснивачког уговора могле би се извести неке ситуације у којима је надлежност Уније у материји закључења уговора подељена са државама чланицама. Уколико, рецимо, акт којим је поверено овлашћење за закључење уговора није законодавног карактера, ЕУ ће то овлашћење делити са државама чланицама<sup>52</sup>. Надаље, Лисабонски уговор у ред области у којима ЕУ ужива подељена овлашћења наводи заштиту животне средине. Исто важи и за област економске, финансијске и техничке сарадње са трећим државама<sup>53</sup>. Одговарајућим одредбама овог уговора<sup>54</sup> прописано је да у оквиру својих овлашћења ЕУ и државе чланице у овим областима сарађују са државама нечланицама и међународним организацијама. Модалитети сарадње могу бити предмет споразума закљученог између ње и заинтересованих трећих субјеката. Том приликом овлашћења ЕУ не смеју задирати у овлашћења држава чланица да учествују у преговорима и закључују међународне уговоре.

Ни код тзв. меких овлашћења ЕУ, односно овлашћења да координира, подржава или допуњује активности држава чланица, релевантна одредба<sup>55</sup> посебно не издваја овлашћења за закључивање уговора. У овим областима постоји нека врста паралелног деловања ЕУ и држава чланица при чему је деловање држава чланица трајно усмерено и оријентисано према циљевима Уније и у том смислу "европеизирано". Овлашћења да подржава, координира и допуњује ЕУ ужива у оним областима које су суштински

49 Видети случај: 3-4 i 6/76, *Cornelis Kramer and Others*, ECLI:EU:C:1976:114: &40-43.

50 Чл. 216, став 1 УФЕУ.

51 Чл. 4 УФЕУ.

52 T.Hartley, *The Foundations of European Union Law*, Oxford 2014, p.186.

53 Чл. 4 УФЕУ.

54 Чл. 191, став 4 и чл. 212, став 3 УФЕУ.

55 Чл.6 УФЕУ.

остале у надлежности држава чланица, те се генерално сматрају доменом њихове искључиве надлежности. У њима ЕУ може да доноси обавезујуће интерне акте и закључује међународне уговоре, али они имају само помоћни карактер и искључују мере хармонизације.

Пажљиво читање одредаба УФЕУ које уређују материјално право ЕУ омогућава да се идентификује и издвоји ова категорија овлашћења. Такав тип овлашћења, осим у областима које релевантна одредба Лисабонског уговора изричито наводи, може се наћи и у оквиру сарадње за развој и хуманитарне помоћи<sup>56</sup>, сарадње са трећим државама у области азила, споразумима о реадмисији и случајевима нових овлашћења, као што су, рецимо, енергија и туризам<sup>57</sup>. Па ипак, овлашћења држава чланица остају примарна: "Унија је овлашћена да спроводи активности и управља заједничком политиком; међутим, вршење ових овлашћења не спречава државе чланице да остварују своја овлашћења". Подсетимо, на крају, да Лисабонски уговор посебно издваја област ЗСБП и овлашћења ЕУ у њој третира као неку врсту *sui generis* овлашћења<sup>58</sup>.

### 3. Закључак

Почевши од Римског уговора, преко свих каснијих измена и допуна оснивачких уговора, укључујући последњу ревизију спроведену Лисабонским уговором, ЕЗ и ЕУ израсле су у веома важног актера на међународној сцени захваљујући добрим делом својим овлашћењима у области закључивања међународних уговора са трећим субјектима. Међутим, само летимичан увид у базу података о досада закљученим међународним споразумима показује да је њихов предмет регулисања одавно изашао из првобитних оквира трговинске политике. Имајући то у виду може се са сигурношћу закључити да је уговорна пракса ЕЗ, а потом и ЕУ отишла далеко испред решења предвиђених одредбама садржаним у оснивачким уговорима.

Творци Лисабонског уговора учинили су значајан напор да смање тај раскорак између фактичког стања и правне регулативе у уговорној материји. Они су се, наиме, определили да кодификују постојећу и добро утемељену праксу у овој области, у првом реду јуриспруденцију Суда правде. Том приликом одвојено и посебно је регулисано питање основа и домаћаја овлашћења за закључивање уговора од питања правне

---

56 A.Dashwood, M. Dougan, B.Rodger, E.Spaventa, D.Wyatt, Wyatt and Dashwood's European Union Law, Oxford and Portland, 2011, p.931.

57 Чл. 78, став 2; чл. 79, став 3; чл. 194; чл. 195 УФЕУ.

58 Чл. 40 УЕУ.

природе тих овлашћења. Поред тога, кроз институт индиректних или секундарних овлашћења озакоњен је концепт имплицитних овлашћења. На исти начин уређено је питање класификације овлашћења ЕУ у области закључивања уговора према критеријуму њихове правне природе. Том приликом изричито су предвиђена само искључива овлашћења ЕУ у материји закључења уговора, док се подељена овлашћења са државама чланицама и тзв. мека овлашћења у овој области посебно не наводе, али се ипак могу извести тумачењем различитих делова оснивачког уговора. Сва ова решења несумњиво јачају правну сигурност у погледу домаћаја и природе овлашћења ЕУ за закључивање уговора и са становишта трећих субјеката чине је пожељним и поузданим партнером у процесу уговорног регулисања међусобних односа.

**Prof. Zoran Radivojević, LL.D.**  
Full Professor,  
Faculty of Law, University of Niš

## **POWERS OF THE EUROPEAN COMMUNITIES AND THE EUROPEAN UNION TO CONCLUDE INTERNATIONAL TREATIES: FROM ROME TO LISBON**

### **Summary**

*Although the previous European Communities were established at about the same time, their founding treaties did not have the same provisions on the treaty making power. While the Treaty of Rome generally mandated the European Atomic Energy Community to conclude international agreements with third parties, the European Economic Community was able to conclude them only in a few specific cases. The Maastricht Treaty, by which the European Union was established, did not grant this type of capacity to the new organization. Thus, only the EC retained the powers to conclude international agreements with other subjects of international law. It was only by the Treaty of Amsterdam that the EU was explicitly authorized to conclude international agreements in the area of common foreign and security policy, and police and judicial co-operation in criminal matters.*

*The Lisbon Treaty has brought significant changes in terms of regulating EU powers in the area of international agreements. First of all, by abolishing the EC as the sole entity that has the capacity to conclude international agreements, the EU is now vested with treaty-making power, excluding the EUROATOM which retains its independence. Secondly, and perhaps more importantly, the rules on the treaty-making power are codified in one area, together with the existing case law. The authors of the founding treaties decided to treat the issue of legal grounds, i.e. the scope of the EU capacity to conclude international treaties, separately from the issue of the classification of EU powers in this matter according to the criterion of their legal nature.*

*Considering the legal ground, a clear distinction has been made between direct or primary powers to conclude agreements explicitly regulated by the founding treaties, on the one hand, and the indirect or secondary powers arising from the legal facts envisaged in the founding treaties. As for the legal nature, provisions explicitly envisage only the exclusive powers of the EU to conclude agreements, without specifying the shared or so-called "soft" powers of the Union to coordinate,*

*support and complement the treaty activities of the Member States but the latter can still be inferred by interpreting various parts of the founding treaties.*

**Keywords:** *European Communities, European Union, conclusion of international treaties, Treaty of Rome, Treaty of Lisbon, direct and indirect powers, exclusive powers, shared powers, soft powers.*

**Др Драган Јовашевић,<sup>1</sup>**  
Редовни професор Правног факултета,  
Универзитет у Нишу

UDK: 343.343.3:343.222(497.11)

**НАСИЛНИЧКО ПОНАШАЊЕ НА СПОРТСКОЈ  
ПРИРЕДБИ ИЛИ ЈАВНОМ СКУПУ**  
- кривична одговорност и кажњивост у  
праву Републике Србије -<sup>2</sup>

**Апстракт:** Иако се насилничко понашање јавља као старо кривично дело, које познају бројна кривична законодавства од првих писаних правних споменика до данашњих дана, у савремено доба посебну природу, карактер, значај, те могући извор опасности по живот и тело људи, односно јавни ред и мир има насилничко понашање на спортским приредбама (насиље у спорту, навијачко насиље и сл.). Управо о појму, карактеристикама, елементима бића, облицима испољавања и мерама друштвене реакције према учиниоцима кривичних дела насилничког понашања на спортским приредбама или јавним скуповима у Републици Србији са законског, теоријског и практичног аспекта говори овај рад.

**Кључне речи:** живот, телесни интегритет, јавни ред, спортска приредба, кривично дело, одговорност, казна, Србија.

## 1. Увод

Почетком 21. века Република Србија је, пред поплавом насиља свих врста, облика и видова испољавања, посебно на јавним местима, као што су спортска боришта или јавни скупови, који собом носе повишени степен опасности од повреде и угрожавања живота и телесног интегритета грађана, с једне стране, и, повреде јавног реда и мира, односно спокојства грађана, с друге стране, донела два законска текста који на различите начине и у различитим облицима испољавања предвиђају кривична дела насилничког понашања. То су: а) Закон о спречавању насиља и недоличног

---

1 jovas@prafak.ni.ac.rs

2 Рад је резултат спроведеног истраживања на пројекту број 179046 под називом „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

понашања на спортским приредбама<sup>3</sup> из 2003. године и б) Кривични законик<sup>4</sup> из 2005. године.

Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама се утврђују мере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, као и обавезе организатора и овлашћења надлежних органа у спровођењу тих мера. Као спортске приредбе, у смислу члана 2. Закона сматрају се спортска такмичења и спортске манифестације. Сам је Закон у члану 4. одредио појам насиља и недоличног понашања. Тако се под насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама, у смислу овог Закона, сматрају нарочито следеће делатности:<sup>5</sup> 1) физички напад на учеснике спортске приредбе, 2) физички обрачун између учесника на спортској приредби, 3) бацање на спортски терен или у гледалиште предмета који могу да угрозе живот, физички интегритет лица или имовину, 4) изазивање мржње или нетрпељивости која може да доведе до физичких сукоба учесника, 5) оштећивање спортског објекта, опреме, уређаја и инсталација на спортском објекту на коме се одржава спортска приредба, 6) изазивање нереда приликом доласка, односно одласка са спортског објекта или у спортском објекту, ремећење тока спортске приредбе или угрожавање безбедности учесника спортске приредбе или трећих лица, 7) неовлашћени улазак на спортски терен, 8) неовлашћени улазак у службене просторије и службене пролазе спортског објекта на коме се одржава спортска приредба, 9) уношење у спортски објекат и употреба алкохола или других опојних средстава, 10) уношење у спортски објекат, односно коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима се може угрозити безбедност учесника у спортској приредби или ометати њен ток и 11) неовлашћени улазак у део гледалишта спортског објекта који је намењен противничким навијачима.<sup>6</sup>

## **2. Појам и елементи кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби**

У делу трећем Закона из 2003. године под називом: „Казнене одредбе” је у члану 20. прописано кривично дело под називом: „Насилничко

3 Службени гласник Републике Србије број 67/2003.

4 Службени гласник Републике Србије број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

5 Душко Вејновић, Друштвени аспекти обезбеђења спортских догађаја, Дефендологија, Бања Лука, број 10/2001. године, стр. 181-187.

6 Драган Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, Београд, 2003. године, стр. 416-418.



понашање на спортској приредби”.<sup>7</sup> Ово дело чини лице које у намери да изазове насиље уђе на спортски терен или које уласком у спортски терен изазове насиље, физички нападне на учеснике спортске приредбе, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или штетне супстанце које могу да изазову телесне повреде или да угрозе здравље учесника спортске приредбе или које учествује у физичком обрачуна у спортској приредби.

Радња извршења овог кривичног дела је била вишеструко алтернативно одређена као:<sup>8</sup> а) улазак на спортски терен, б) изазивање насиља уласком на спортски терен, ц) физички напад на учеснике спортске приредбе, д) уношење у спортски објекат или бацање на спортски терен или међу гледаоце предмета, пиротехничких средстава или других експлозивних, запаљивих или штетних супстанци које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе и е) учествовање у физичком обрачуна на спортској приредби. За постојање дела је битно испуњење још два конститутивна елемента. То су: а) радња извршења се предузима у одређеној намери – у намери учиниоца да изазове насиље. Ова намера мора да постоји на страни учиниоца приликом предузимања радње извршења, али она не мора да буде и остварена у сваком конкретном случају. Она такође одређује облик кривице учиниоца као директан умишљај и б) радња извршења се предузима на одређеном месту – на спортском терену, спортском објекту или другом месту где се одржава одређена спортска приредба. За ово је кривично дело била прописана казна затвора у трајању од три месеца до једне године.

Кривично дело из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама је имало и два тежа, квалификована облика испољавања.<sup>9</sup> Први тежи облик дела постоји када се радња извршења у било ком облику испољавања предузме у групи од три или више лица. Дакле, организовано, групно, скупно предузимање радње извршења представља квалификаторну околност. За ово је дело прописана казна затвора у трајању од шест месеци до три године.<sup>10</sup> Најтежа казна и то

7 Сретко Јанковић, Сузбијање насиља у спорту, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 317-329.

8 Љубинко Митровић, Спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Безбједност, полиција, грађани, Бања Лука, број 2/2006. године, стр. 653-664.

9 Љубинко Митровић, Насиље на спортским приредбама, Социјална мисао, Београд, број 1/2009. године, стр. 23-34.

10 Борислав Петровић, Заштита јавног реда и мира на спортским такмичењима, Социјална мисао, Београд, број 1/2009. године, стр. 53-62.

казна затвора у трајању од једне до пет година је предвиђена за коловођу групе која изврши кривично дело насиља на спортској приредби. Ово кривично дело из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама је новелом Кривичног законика из 2009. године унето у тај законски текст под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу” у члану 344а КЗ.<sup>11</sup>

Закон о јавном реду и миру<sup>12</sup> у члану 3. одређује појам туче и свађе. Туча је узајамно вршење насиља између два или више лица које се састоји у задавању удараца руком, деловима тела или предметима. Свађа је вербални сукоб два или више лица. Последица овог кривичног дела је општа, апстрактна опасност за телесни интегритет другог лица. При томе није нужно да се оштећени том приликом осећа угроженим.<sup>13</sup>

У Кривичном законнику је у глави тридесетпрвој, под називом: „Кривична дела против јавног реда и мира” у члану 344а предвиђено кривично дело под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу” после новеле из 2009. године.<sup>14</sup>

Ако је при насилничком понашању које је добило карактер безобзирног (обесног, осионог, бахатог) дошло до умишљајног проузроковања смрти другог лица, тада постоји друго кривично дело – тешко убиство из члана 114. КЗ за које је прописана казна затвора у трајању од тридесет до четрдесет година или казна затвора најмање десет година.<sup>15</sup>

### **3. Кривично дело насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу**

#### **3.1. Уопште о насиљу на спортским приредбама**

Кривично дело насилничко понашање на спорској приредби или јавном скупу уведено је у Кривични законик Републике Србије новелом

11 Драган Јовашевић, Љубинко Митровић, Казнена одговорност за учествовање у тучи, Годишњак Факултета правних наука Универзитета Апеирон, Бања Лука, број 1/2011. године, стр. 45-60.

12 Службени гласник Републике Србије, број 6/2016.

13 Драган Јовашевић, Кривичноправни проблеми насилничког понашања, Бранич, Београд, број 2/1996. године, стр. 26-35.

14 Службени гласник Републике Србије, број 72/2009.

15 Звонимир Томић, Нека спорна питања код кривичног дела убиства извршеног при безобзирном насилничком понашању, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, број 33/1985. године, стр. 169-190.

из 2009. године. Основ за увођење овог кривичног дела у домаће кривично законодавство Републике Србије налази се у Конвенцији Савета Европе о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама која је усвојена 1985. године у Стразбуру, а коју је СФР Југославија ратификовала још 1990. године.<sup>16</sup> Други разлог за увођење овог кривичног дела у домаћи кривичноправни систем је широко раширена појава и ескалација насиља на спортским такмичењима, углавном фудбалским и кошаркашким утакмицама које је достигло такав интензитет да се период пре, за време и након одржавања спортских манифестација доживљава као „опасно стање” за оне делове града у којима се крећу навијачи.

Посебно забрињава, стручну и општу јавност, испољена жестина, суровост и бруталност навијачких обрачуна у којима се користе наменски направљена оруђа за ову сврху тако да су последице, по правилу, веома тешке, укључујући и лишење живота учесника сукоба или других лица. Истовремено са спортским приредбама, насиље се спорадично појављује и на другим јавним скуповима грађана, углавном протесне природе или приликом насилног покушаја спречавања одржавања јавних скупова који су уредно и благовремено пријављени надлежној полицијској управи. Све ово је резултирало широком друштвеном кампањом у циљу сузбијања и спречавања насиља, али пошто на тај начин нису постигнути очекивани резултати друштво је било принуђено да реагује увођењем овог кривичног дела у кривично законодавство Републике Србије.

Кривично дело насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу најпре је било предвиђено у члану 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама,<sup>17</sup> а затим је преузето у Кривични законик Републике Србије новелом из 2009. године. Будући да се ради о бланкетном кривичном делу, то је за употпуњавање његове садржине потребно познавање и коришћење појмова из Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама из 2003. године. Наиме, овим се Законом утврђују мере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, као и обавезе организатора и овлашћења надлежних органа у спровођењу тих мера. Као спортске приредбе, у смислу члана 2. Закона сматрају се спортска такмичења и спортске манифестације. Сам је Закон у члану 4. одредио појам насиља и недоличног понашања.<sup>18</sup>

16 Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, број 9/90.

17 Службени гласник Републике Србије, број 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 и 111/2009.

18 Илија Симић, Александар Трешњев, Кривични законик са краћим коментаром, Београд, 2010. године, стр. 240-241.

### **3.2. Појам кривичног дела**

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама из 2003. године је по први пут у Републици Србији у делу трећем под називом: „Казнене одредбе” прописивао у члану 20. специфично кривично дело под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби”. Ово дело је чинило лице које у намери да изазове насиље уђе на спортски терен или које уласком у спортски терен изазове насиље, физички нападне на учеснике спортске приредбе, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или шкодљиве супстанце које могу да изазову телесне повреде или да угрозе здравље учесника спортске приредбе или које учествује у физичком обрачуну на спортској приредби.<sup>19</sup>

Кривично дело из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама је новелом Кривичног законика из 2009. године унето у тај законски текст под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу” у члану 344а. КЗ. Дело се састоји у физичком нападу или обрачуну са учесницима спортске приредбе или јавног скупа, у вршењу насиља или оштећењу имовине веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или јавног скупа, у уношењу у спортски објекат или бацању предмета, прототехничких средстава или других експлозивних запаљивих или шкодљивих супстанци које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа, у неовлашћеном уласку на спортски терен или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазивањем насиља, у оштећењу спортског објекта, његове опреме, уређаја и инсталације, понашању или паролама на спортској приредби или јавном скупу којима се изазива национална, расна, верска или друга мржња или нетрпељивост која је заснована на неком дискриминаторском основу услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима.

Из законског описа дела произилази да оно има : а) основни облик, б) теже облике и ц) посебни облик кривичног дела.<sup>20</sup>

### **3.3. Елементи кривичног дела**

Објект заштите<sup>21</sup> код овог специфичног кривичног дела насиља на јавном месту је двојако одређен као: а) јавни ред и мир на јавном простору

19 Драган Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2011. године, стр. 223-224.

20 Драган Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 2017. године, стр. 289-291.

21 Душко Вејновић, Теоријске и практичне детерминанте превазилажења насиља на спортским догађајима – безбједносни аспект, Безбједност, полиција, грађани, Бања

на коме се одигава одређена спортска приредба или одржава други јавни скуп (музички, филмски, фестивалски, политички и сл.) и б) живот и телесни интегритет присутних лица.

Последица кривичног дела се састоји у конкретној, непосредној, блиској, стварној опасности за живот и тело већег броја људи или имовину веће вредности који се нађу на месту одржавања одређене спортске приредбе или другог јавног скупа. Појам „већи број људи” је одређен правним схватањем које је усвојено на седници Кривичног одељења Врховног суда Србије одржаној 17. априла 2006. године. Према овом схватању „већи број лица” означава ситуацију када је на одређеном месту окупљено најмање десет лица. Као „имовина веће вредности” у смислу овог кривичног дела се подразумева имовина чија вредност према тржишним условима у време предузимања радње извршења прелази износ од милион и двеста хиљада динара.

У погледу кривице ово се дело може извршити само са умишљајем који обухвата свест о месту и околностима предузимања радње извршења. Учиница овог кривичног дела може бити било које лице. Међутим, спорно је питање да ли то може бити и учесник спортског такмичења. У неким одлукама судови су сматрали да и непосредни учесници спортске приредбе – такмичари могу да изврше ово кривично дело,<sup>22</sup> али је Апелациони суд у Београду заузео став да: „учесници спортског такмичења и спортске манифестације, значи лица која по статуту спортског савеза имају својство обавезног и дозвољеног учесника спортског такмичења или манифестације не могу бити извршиоци овог кривичног дела.”<sup>23</sup>

Овај суд је своју одлуку засновао на доследном тумачењу Европске конвенције о насиљу, недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно фудбалским утакмицама. Међутим, Врховни касациони суд је ово питање решио на другачији начин тако што је закључио да сходно Закону о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама извршилац овог кривичног дела може бити свако лице независно од својства у ком присуствује спортској приредби и да то није у супротности са Европским споразумом о недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама.

За основно дело је прописана кумулативна казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна (што представља изузетак да се

---

Лука, број 1-2/2011. године, стр. 153-166.

<sup>22</sup> Пресуда Окружног суда у Београду Кж. број 2783/2006 и пресуда Окружног суда у Чачку Кж. број 137/2008.

<sup>23</sup> Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1. број 3316/2011.

за кривична дела са елементима насиља у савременом кривичном праву прописује имовинска казна). Но, поред казне Законик је обавезао суд да учиниоцу овог кривичног дела (које је извршено на спортској приредби) обавезно изрекне и меру безбедности из члана 89б Кривичног законика под називом: „Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама”.<sup>24</sup> Овом мером безбедности изразито специјалног превентивног карактера суд учиниоцу кривичног дела изриче забрану присуствовања одређеним спортским приредбама када је то неопходно ради заштите опште безбедности. Она се примарно, сходно својој природи и садржини, односно циљу (сврси) изриче учиниоцима одређених кривичних дела – кривичних дела која су повезана с насиљем на спортским приредбама. Применом ове мере учиниоцу кривичног дела постављају се одређене забране, односно ограничења у понашању за одређено време. Наиме, учинилац кривичног дела се обавезује: а) да се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби лично јави службеном лицу у подручној полицијској управи, односно полицијској станици на подручју на коме се затекао и б) да борави у овим просторијама за време одржавања спортске приредбе.

Мера се може изрећи на време од једне до пет година рачунајући од дана правноснажности судске одлуке, с тим што се време проведено у затвору не урачунава у време трајања мере. Примена ове мере је по правилу факултативна (што значи да њена примена зависи од нахођења суда у конкретном случају), али законодавац је прописао њено обавезно изрицање управо код кривичног дела из члана 344а КЗ.<sup>25</sup>

Три су услова за примену ове мере:<sup>26</sup> а) да је учинилац извршио кривично дело насиља на спортској приредби (члан 344а КЗ), б) да суд дође до уверења да је примена ове мере неопходна и оправдана ради заштите опште безбедности (јавног поретка, јавног реда и мира, опште сигурности људи и имовине). До овог уверења суд долази на основу оцене свих околности учињеног дела и личности самог учиниоца и ц) ово је мера суплементарног карактера што значи да се не изриче самостално, већ уз неку другу кривичну санкцију: казну затвора, новчану казну, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, условну осуду, судску опомену,

24 Драган Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2018. године, стр. 301-302.

25 Када суд изрекне меру безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама мора у изреци пресуде одредити на које спортске приредбе (забрана присуствовања свим фудбалским утакмицама фудбалског клуба чији је навијач) и у ком времену трајања се мера изриче (пресуда Апелационог суда у Београду Кж. 3760/2011).

26 Драган Јовашевић, Практикум за кривично право, Општи део, Ниш, 2013. године, стр. 189-201.

васпитну меру и казну малолетничког затвора. Ако је мера изречена уз условну осуду суд одређује да се иста може опозвати ако учинилац дела прекрши постављену забрану присуствовања одређеним спортским приредбама, односно ако не изврши неку другу постављену дужност.

Због многих непрецизности овако дефинисан начин извршења мере безбедности ствара бројне дилеме и нејасноће у пракси. Прво, колики је то временски период „непосредно пре почетка времена одржавања” у коме осуђено лице треба да се јави надлежној полицијској станици, друго, да ли је учинилац дужан да прати распоред спортских дешавања и да ли мора да буде упознат са свим такмичењима која се одржавају у месту његовог боравка, треће, у којој просторији полицијске управе треба да борави учинилац и какав је његов статус за време боравка у просторијама полиције, тј. да ли се сматра лицем лишеним слободе или не. Дакле, много је отворених питања, која траже јасан и прецизан одговор, а који очекујемо у наредном периоду.

#### ***3.4. Радња извршења кривичног дела***

Из законске дефиниције кривичног дела из члана 344а КЗ произилази да се основни облик овог кривичног дела може извршити са више алтернативно предвиђених радњи извршења. Ове радње извршења су по својој природи, садржини и карактеру веома хетерогене, широко су постављене и непрецизно формулисане, због чега су у крајњој линији и непрегледне. Наиме, ради се о бланкетној норми за чије је тачно тумачење неопходно применити одредбе Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама и Закона о спорту,<sup>27</sup> али и поред тога остају извесне дилеме и отворена питања у тумачењу ове одредбе.

Ово кривично дело се састоји из више алтернативно предвиђених радњи извршења. То су: а) физички напад или физичко обрачунавање са другим учесницима спортске приредбе или јавног скупа, б) вршење насиља или оштећење имовине веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или јавног скупа, ц) уношење у спортски објекат или бацање на спортски терен, међу гледаоце или учеснике јавног скупа предмета, пиротехничких средстава или других експлозивних, запаљивих или шkodљивих супстанци које могу да изазову телесне повреде или да угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа, д) неовлашћено улажење на спортски терен или у део гледалишта који је намењен противничким навијачима и изазивање насиља, оштећење спортског објекта, његове опреме, уређаја, инсталација и е) изазивање

---

<sup>27</sup> Службени гласник Републике Србије број: 52/96, 101/2005 – 3 и 101/2005.

националне, расне, верске или друге мржње или нетрпељивости која је заснована на неком дискриминаторском основу својим понашањем или паролама на спортској приредби или јавном скупу услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима скупа или приредбе.

Први облик радње извршења овог кривичног дела се може извршити физичким нападом или физичким обрачуном. Иако се ради о веома сличним појмовима они нису синоними и јасно се разликују. Под физичким нападом подразумева се агресивно деловање усмерено на тело пасивног субјекта које не мора увек да обухвати и непосредни физички контакт, док физички обрачун подразумева тучу између више лица. Код овог кривичног дела тучу треба схватити у општем смислу и као кривичноправни и као прекршајни појам. За постојање овог облика дела не само да се не тражи да се као последица туче догоди повреда или смрт неког лица, већ су повреде лица искључене пошто би се онда радило о тежем облику овог кривичног дела.

Вршење насиља је други начин на који се може извршити ово кривично дело. Имајући у виду да се вршење насиља јавља као један од облика радње извршења кривичног дела насилничко понашање сматрамо да га и у контексту овог кривичног дела треба тумачити на исти начин. Дакле, вршење насиља у контексту овог кривичног дела преба схватити као употребу пре свега физичке снаге према неком лицу којом се повређује његов телесни интегритет или му се ограничава или одузима слобода кретања или слобода одлучивања. За постојање насиља у смислу овог кривичног дела довољно је да телесни или душевни интегритет другог лица буде озбиљно угрожен, јер ако би дошло до телесне повреде онда би се радило о тежем облику кривичног дела. Осим физичком силом насиље се може извршити и упућивањем претње под условом да је претња управљена на живот или телесни интегритет, односно слободу кретања лица и ако је код лица коме се прети створила осећање угрожености, нарочито када се врши у континуитету.<sup>28</sup> Према томе, под појам вршења насиља у смислу овог кривичног дела може се подвести употреба физичке силе и озбиљне претње да ће се према другом лицу применити физичка снага. Приликом извршења овог дела на један од три наведена начина и то: физичког напада, физичког обрачуна и вршења насиља искључује се наношење било какве телесне повреде, јер би се у том случају радило о тежем облику кривичног дела.

<sup>28</sup> Љубиша Лазаревић, Кривично право, Посебни део, Београд, 1993. године, стр. 414.



Означавање радње извршења<sup>29</sup> као оштећење имовине веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или јавног скупа, указује да се насиље може извршити ван места и времена одржавања спортске приредбе или јавног скупа. У стварности се акти оштећења имовине испољавају управо ван места и времена одржавања манифестације јер се у самим спортским објектима ретко налази имовина веће вредности. За довођење у везу оштећења ствари са извршењем овог дела је релевантно да ли се може довести у функционалну везу одлазак и долазак извршиоца на спортску приредбу или јавни скуп. У пракси се то обично догађа у случајевима када групе навијача демолирају превозна средства којима долазе или се враћају са спортског догађаја, или када на путу до спортског објекта девестирају паркиране аутомобиле, ломе излоге продавница и сл. Имовина веће вредности одређена је као имовина чија вредност прелази износ од милион и двеста хиљада динара у време предузимања радње извршења конкретног кривичног дела, а у свему према тржишним условима.

Трећи облик радње извршења овог дела врши се уношењем у спортски објекат или бацањем на спортски терен, међу гледаоце или учеснике јавног скупа, предмета пиротехничких средстава или других експлозивних, запаљивих или штетних супстанци које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа. Радња извршења дела је довршена самим уношењем наведених предмета или материја у простор спортског објекта при чему није неопходно и да иста буду бачена на терен. Сам начин уношења ових предмета по природи ствари представља кријумчарење, односно скривање и камуфлирање ових средстава приликом вршења контроле на уласку у спортски објекат. Бацање наведених средстава подразумева њихово убацивање на спортски терен или међу гледаоце, односно њихово активирање услед чега се та средства неконтролисано крећу по објекту у коме се одржава такмичење. Имајући у виду да се углавном ради о ограниченом простору, са присуством већег броја људи, настаје апстрактна опасност по живот и здравље свих учесника догађаја и то како гледалаца тако и такмичара и службених лица, без обзира да ли је дошло до настанка телесних повреда или угрожавања здравља људи.

Следећи облик радње извршења се састоји у неовлашћеном улазаку на спортски терен или део гледалишта који је намењен противничким навијачима при чему дође до изазивања насиља, што нужно подразумева

---

<sup>29</sup> Сретко Јанковић, Ко може бити извршилац кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу, Избор судске праксе, Београд, број 11/2012. године, стр. 23-25.

да је уласком у наведени простор непосредно и стварно извршено насиље према једном или више лица, односно ствари.

Но, као радња извршења се јавља и оштећење спортског објекта, опреме, уређаја и инсталација. То је привремено, делимично или краткотрајно деловање на облик или супстанцмети сачињени тако да се за одређено време умањује у већој или мањој мери њихова употребљивост, функционалност или вредност.<sup>30</sup>

И на крају, последњи облик овог дела извршава лице које својим понашањем или паролама изазива националну, расну, верску или другу мржњу или нетрпељивост засновану на неком дискриминаторском основу услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима. Овај облик кривичног дела се врши вербалним актима којима се провоцира национална, расна, верска или друга нетрпељивост која је заснована на неком дискриминаторском основу услед чега долази до насиља или физичког обрачуна са учесницима. На основу употребљеног израза „изазивање” може се закључити да национална, расна, верска или друга мржња или нетрпељивост не треба да постоји у моменту предузимања радње извршења, јер би се тада радило о „распиривању”, већ треба да таквим понашањем извршиоца буде испровоцирана. Под изазивањем мржње или нетрпељивости треба разумети стварање негативног осећања према другом народу, етничкој заједници или друштвеној групи. То се може чинити вређањем, ругањем, исмејавањем разних вредности, омаловажавањем туђих обележја и симбола. Дело је свршено када је услед изазивања националне, расне, верске или друге мржње или нетрпељивости проузроковано насиље или физички обрачун са другим учесницима спортске приредбе или друге врсте јавног скупа.

### ***3.5. Тежи облици кривичног дела***

Кривично дело насилничко понашање на спорској приредби или јавном скупу, поред основног облика има два тежа, квалификована облика испољавања.

Први тежи облик овог дела постоји када је основни облик из става 1. извршен у групи. Појам групе је дат у члану 112. тачка 22. Кривичног законика и гласи: „Група је најмање три лица повезаних ради трајног или повремениог вршења кривичних дела која не мора да име дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру”.<sup>31</sup> У том

<sup>30</sup> Љубиша Лазаревић, Коментар Кривичног законика Републике Србије, Београд, 2005. године, стр. 595.

<sup>31</sup> Драган Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2011. године, стр. 312-314.

смислу не постоје никакве разлике у тумачењу овог појма у односу на друга кривична дела код којих је законодавац као квалификаторну околност прописао да се врше у групи. За ово је дело прописана казна затвора од једне до осам година уз обавезно изрицање наведене мере безбедности. Одредбом става 3. посебно је прописана одговорност за коловођу групе која изврши дело из става 1. Коловођом се сматра лице које непосредно руководи појединачним акцијама групе. По природи ствари санкција која је предвиђена за коловођу је оштрија у односу на чланове групе. За коловођу групе која изврши насиље на спортској приредби или другом јавном скупу је прописана казна затвора од три до дванаест година.

Други тежи облик овог дела предвиђен је у ставу 4. Он постоји ако је извршењем дела из става 1. дошло до нерета у коме је неком лицу нанета тешка телесна повреда или ако је оштећена имовина веће вредности. За утврђивање појма тешке телесне повреде треба поћи од одредбе члана 121. Кривичног законика којом је дефинисно кривично дело тешка телесна повреда. Имовина веће вредности је одређена исто као и у основном облику дела и према цитираном схватању Кривичног одељења Врховног суда Србије из 2006. године то је имовина чија вредност прелази износ од милион и двеста хиљада динара. У односу на ову тежу последицу потребан је нехат извршиоца који основно кривично дело врши са умишљајем.

### ***3.6. Посебни облик кривичног дела***

Одредбом става 5. члана 344а КЗ предвиђен је посебан облик овог кривичног дела. Наиме, овај посебан облик кривичног дела може да изврши само службено или одговорно лице које при организовању спортске приредбе или јавног скупа не предузме одговарајуће мере обезбеђења како би онемогућио или спречио неред, па услед тога буду угрожени живот и тело већег броја људи или имовина веће вредности.

Прва специфичност овог посебног облика дела је да га за разлику од других облика не може извршити свако лице, већ само оно лице које има својство службеног или одговорног лица. Ко се сматра службеним лицем је одређено у члану 112. тачка 3. Кривичног законика, а појам одговорног лица је дат у тачки 5. истог члана. Као службено лице у смислу члана 112. став 3. КЗ сматра се: а) лице које у државном органу врши службене дужности, б) изабрано, именовано или постављено лице у државном органу, органу локалне самоуправе или лице које стално или повремено врши службене дужности или службене функције у тим органима, в) јавни бележник, јавни извршитељ и арбитар, као и лице у установи, предузећу или другом субјекту којем је поверено вршење јавних овлашћења, које одлучује о правима, обавезама или интересима физичких или правних

лица или о јавном интересу, г) лице коме је фактички поверено вршење појединих службених дужности или послова и д) војно лице.

Одговорним лицем у правном лицу (члан 112. став 5. КЗ) сматра се лице које на основу закона, прописа или овлашћења врши одређене послове управљања, надзора или друге послове из делатности правног лица, као и лице коме је фактички поверено обављање тих послова. Одговорним лицем се сматра и службено лице када су у питању кривична дела код којих је као извршилац означено одговорно лице, а у Законику нису предвиђена у глави о кривичним делима против службене дужности, односно као кривична дела службеног лица.

Следећа битна карактеристика овог облика дела је да се радња дела извршава непредузимањем (нечињењем, пропуштањем да се уопште примене или да се примене у одређено време или на одређеном месту или све или само неке мере). Ово је дакле дело нечињења – омисивни деликт. Дакле, овде се радња извршења састоји у непредузимању мера обезбеђења што значи да је радња овог облика дела сматра радњом нечињења. У обзир долази свако пропуштање предузимања мера које је подобно да изазове последицу овог кривичног дела. За ово је дело прописана кумулативна казна затвора од три месеца до три године и новчана казна.

### 3.7. Кривично дело у судској пракси

Насилничко понашање на спортском такмичењу или јавном скупу се у досадашњој судској пракси манифестовало на различите начине као што су:<sup>32</sup>

1) „Учесници спортског такмичења, односно лица која по статуту Спортског савеза имају својство обавезног и дозвољеног учесника спортског такмичења не могу бити извршиоци кривичног дела насилничког понашања на спортским приредбама. То значи да физички обрачун између фудбалера и помоћног судије не представља радњу извршења овог кривичног дела. У конкретном случају је дошло до физичког обрачуна учесника спортске приредбе и то на спортском терену, односно између фудбалера и помоћног судије, те радње које је окривљени предузео не могу се квалификовати као радње извршења овог кривичног дела.” (решење Апелационог суда у Београду Кж. 1632/2011 од 19. септембра 2011. године, Билтен Вишег суда у Београду, Београд, број 82/2012. године, стр. 30)

2) „За постојање кривичног дела које је учињено приликом одласка са спортске приредбе правно је ирелевантно колико је далеко место

<sup>32</sup> Драган Јовашевић, Практикум за кривично право, Посебни део, Ниш, 2014. године.

извршења кривичног дела од места где се одиграла спортска приредба. Тако ово кривично дело може бити учињено и у возу приликом повратка са спортске приредбе. Првостепеном пресудом окривљени су оглашени кривим да су на железничкој станици у Рипњу у возу који саобраћа на релацији Београд – Лапово, у групи вршили насиље и физички нападали учеснике спортске приредбе - навијаче ФК Црвене звезде који су се враћали са полуфиналне утакмице. Тако су првоокривљени ланцем обавијеним око руке, другоокривљени дрвеном мотком у рукама и трећеокривљени са каменицом у рукама ушли у вагон воза који је стајао у станици, кренули према првом и другом купеу у којем су се налазили навијачи једне од завађених група, па су их вређали и псовали. При томе су једног од оштећених ударили дрвеном мотком с леђа у главу након чега су сви припадници групе оштећеног ударили по глави наневши му повреде да би након што је оштећени успео да уђе у други купе, један од окривљених ланцем обавијеним око шаке руке лупао по вратима купеа, а која врата су навијачи супротстављене групе рукама држали са унутрашње стране купеа, чиме су окривљени извршили кривично дело насилничко понашање на спортској приредби." (пресуда Апелационог суда у Београду Кж. 2864/2011 од 11. јула 2011. године, Билтен Вишег суда у Београду, Београд, број 83/2013. године, стр. 26)

3) „Не може бити извршилац кривичног дела окривљени који је као играч учествовао у утакмици малог фудбала као спортској приредби будући да он није неовлашћено ушао на спортски терен. То значи у конкретном случају да је окривљени као играч учествовао у утакмици малог фудбала као спортској приредби у својству играча екипе. Током игре није неовлашћено улазио на спортски терен, већ се налазио на играјућем терену, дакле, као непосредни учесник у спортској приредби. Зато он и не може бити учинилац овог кривичног дела." (пресуда Апелационог суда у Новом Саду Кж. 2352/2012 од 21. новембра 2012. године, Билтен судске праксе Вишег суда у Новом Саду, Нови Сад, број 4/2013. године, стр. 167)

4) „Пријатељска фудбалска утакмица одиграна на помоћном терену уз присуство припадника само два фудбалска тима која није била пријављена спортском савезу, нити је спортски савез делегирао судије, нити је на тој утакмици било делегата, нити се водио записник, не може се сматрати спортском приредбом, нити јавним скупом, нити су при томе окривљени и оштећени могли имати својство учесника спортске приредбе. Наведени догађај је био ограничен само на играче фудбалских тимова чији су број и идентитет унапред били одређени, који није био отворен за јавност у смислу да свако може да учествује, чиме нису испуњени услови да се конкретна ситуација окарактерише као јавни скуп." (пресуда Апелационог

суда у Београду Кж. 221/2013 од 5. фебруара 2013. године, Билтен Апелационог суда у Београду, Београд, број 5/2013. године, стр. 95).

5) „Извршилац кривичног дела насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу које је учињено физичким нападом или физичким обрачунавањем може бити свако ко предузме наведену радњу извршења без обзира у ком својству присуствује спортској приредби или јавном скупу, према било ком присутном лицу, односно учеснику приредбе. Субјект извршења дела је, дакле, свако лице које предузме једну од законом алтернативно предвиђених радњи извршења, што значи да се не тражи неко посебно својство тог субјекта. Заштитни објект код овог дела је сигурност и безбедност свих учесника на спортској приредби или на јавном скупу од било ког облика насиља коме може бити изложено. Зато ово дело могу да изврши и сами спортисти, актери спортске приредбе, у конкретном случају окривљени који је фудбалер, а који се на градском стадиону – дакле, јавном месту пред гледаоцима као играч физички обрачунавао са противничким играчем ван свих правила спорта.” (пресуда Апелационог суда у Новом Саду Кж. 3924/2012 од 4. децембра 2013. године, Билтен судске праксе Вишег суда у Новом Саду, Нови Сад, број 5/2014. године, стр. 116)

6) „Првостепени суд је учинио битну повреду одредаба кривичног поступка када је дајући разлоге за ослобађајућу пресуду због кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби навео да је окривљени описану радњу извршења кривичног дела предузео ван стадиона. Окривљени је у конкретном случају бацао каменице у правцу полицијског службеника и то ван стадиона. Закон је изричито одредио да се радња извршења овог дела може предузети приликом доласка и одласка са спортске приредбе због чега уопште није од утицаја да ли је радња извршења предузета на стадиону или ван њега. У конкретном случају ради се о јединственом догађају где су окривљени управо приликом одласка са спортске приредбе – приликом изласка са стадиона предузели радње извршења кривичног дела.” (решење Апелационог суда у Нишу Кж. 54/2014 од 2. јула 2014. године, Билтен Апелационог суда у Нишу, Ниш, број 1/2014. године, стр. 120)

#### 4. Закључак

Први пут су различити облици и видови испољавања насиља на спортским приредбама или другим јавним скуповима предвиђени као кривично дело, а не више као прекршај против јавног реда и мира доношењем посебног закона 2003. године. Тако је донети Закон о спречавању насиља

и недоличног понашања на спортским приредбама први пут у Републици Србији у делу трећем под називом: „Казнене одредбе” прописао у члану 20. специфично кривично дело под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби”.

Ово дело је чинило лице које у намери да изазове насиље уђе на спортски терен или које уласком у спортски терен изазове насиље, физички нападне на учеснике спортске приредбе, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или шкодљиве супстанце које могу да изазову телесне повреде или да угрозе здравље учесника спортске приредбе или које учествује у физичком обрачуну на спортској приредби.

Кривично дело из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама је новелом Кривичног законика из 2009. године унето у тај законски текст под називом: „Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу” у члану 344а КЗ. Дело се са више облика и видова испољавања састоји у физичком нападу или обрачуну са учесницима спортске приредбе или јавног скупа, у вршењу насиља или оштећењу имовине веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или јавног скупа, у уношењу у спортски објекат или бацању предмета, пиротехничких средстава или других експлозивних запаљивих или шкодљивих супстанци које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа, у неовлашћеном уласку на спортски терен или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазивањем насиља, у оштећењу спортског објекта, његове опреме, уређаја и инсталације, понашању или паролама на спортској приредби или јавном скупу којима се изазива национална, расна, верска или друга мржња или нетрпељивост која је заснована на неком дискриминаторском основу услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима.

Поред казне затвора, за ово је кривично дело прописана и специфична кривична санкција искључиво специјално превентивног карактера – мера безбедности забрана присуствовања одређеним спортским приредбама. Применом ове мере учиниоцу кривичног дела постављају се одређене забране, односно ограничења у понашању за одређено време. Наиме, учинилац кривичног дела се обавезује: а) да се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби лично јави службеном лицу у подручној полицијској управи, односно полицијској станици на подручју на коме се затекао и б) да борави у овим просторијама за време одржавања спортске приредбе.

Мера се може изрећи на време од једне до пет година рачунајући од дана правноснажности судске одлуке, с тим што се време проведено у затвору не урачунава у време трајања мере. Примена ове мере је по правилу факултативна (што значи да њена примена зависи од нахођења суда у конкретном случају), али законодавац је прописао њено обавезно изрицање управо код кривичног дела из члана 344а КЗ. Три су услова за примену ове мере: а) да је учинилац извршио кривично дело насиља на спортској приредби (члан 344а. КЗ), б) да суд дође до уверења да је примена ове мере неопходна и оправдана ради заштите опште безбедности (јавног поретка, јавног реда и мира, опште сигурности људи и имовине). До овог уверења суд долази на основу оцене свих околности учињеног дела и личности самог учиниоца и ц) ово је мера суплементарног карактера што значи да се не изриче самостално, већ уз неку другу кривичну санкцију: казну затвора, новчану казну, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, условну осуду, судску опомену, васпитну меру и казну малолетничког затвора. Ако је мера изречена уз условну осуду суд одређује да се иста може опозвати ако учинилац дела прекрши постављену забрану присуствовања одређеним спортским приредбама, односно ако не изврши неку другу постављену дужност.

### Литература

Вејновић Душко, Друштвени аспекти обезбеђења спортских догађаја, Дефендологија, Бања Лука, број 10/2001. године, стр. 181-187.

Вејновић Душко, Теоријске и практичне детерминанте превазилажења насиља на спортским догађајима – безбједносни аспект, Безбједност, полиција, грађани, Бања Лука, број 1-2/2011. године, стр. 153-166.

Закон о јавном реду и миру, Службени гласник Републике Србије, број 6/2016.

Закон о спорту, Службени гласник Републике Србије број: 52/96, 101/2005 – 3 и 101/2005.

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Службени гласник Републике Србије број 67/2003.

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Службени гласник Републике Србије, број 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 и 111/2009.

Јанковић Сретко, Ко може бити извршилац кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу, Избор судске праксе, Београд, број 11/2012. године, стр. 23-25.



Јанковић Сретко, Сузбијање насиља у спорту, Правни живот, Београд, број 9/2005. године, стр. 317-329.

Јовашевић Драган, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, Београд, 2003. године

Јовашевић Драган, Кривично право, Општи део, Београд, 2018. године

Јовашевић Драган, Кривично право, Посебни део, Београд, 2017. године

Јовашевић Драган, Кривичноправни проблеми насилничког понашања, Бранич, Београд, број 2/1996. године, стр. 26-35.

Јовашевић Драган, Лексикон кривичног права, Београд, 2011. године

Јовашевић Драган, Практикум за кривично право, Општи део, Ниш, 2013. године

Јовашевић Драган, Практикум за кривично право, Посебни део, Ниш, 2014. године

Јовашевић Драган, Митровић Љубинко, Казнена одговорност за учествовање у тучи, Годишњак Факултета правних наука Универзитета Апеирон, Бања Лука, број 1/2011. године, стр. 45-60.

Конвенцији Савета Европе о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, број 9/90.

Кривични законик, Службени гласник Републике Србије број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

Лазаревић Љубиша, Коментар Кривичног законика Републике Србије, Београд, 2005. године

Лазаревић Љубиша, Кривично право, Посебни део, Београд, 1993. године

Митровић Љубинко, Насиље на спортским приредбама, Социјална мисао, Београд, број 1/2009. године, стр. 23-34.

Митровић Љубинко, Спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Безбједност, полиција, грађани, Бања Лука, број 2/2006. године, стр. 653-664.

Петровић Борислав, Заштита јавног реда и мира на спортским такмичењима, Социјална мисао, Београд, број 1/2009. године, стр. 53-62.

Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1. број 3316/2011.

Пресуда Апелационог суда у Београду Кж. 3760/2011.

Пресуда Апелационог суда у Београду Кж. 221/2013 од 5. фебруара 2013. године, Билтен Апелационог суда у Београду, Београд, број 5/2013. године, стр. 95.

Пресуда Апелационог суда у Београду Кж. 2864/2011 од 11. јула 2011. године, Билтен Вишег суда у Београду, Београд, број 83/2013. године, стр. 26.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Кж. 2352/2012 од 21. новембра 2012. године, Билтен судске праксе Вишег суда у Новом Саду, Нови Сад, број 4/2013. године, стр. 167.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Кж. 3924/2012 од 4. децембра 2013. године, Билтен судске праксе Вишег суда у Новом Саду, Нови Сад, број 5/2014. године, стр. 116.

Пресуда Окружног суда у Београду Кж. број 2783/2006 и пресуда Окружног суда у Чачку Кж. број 137/2008.

Решење Апелационог суда у Београду Кж. 1632/2011 од 19. септембра 2011. године, Билтен Вишег суда у Београду, Београд, број 82/2012. године, стр. 30.

Решење Апелационог суда у Нишу Кж. 54/2014 од 2. јула 2014. године, Билтен Апелационог суда у Нишу, Ниш, број 1/2014. године, стр. 120.

Симић Илија, Трешњев Александар, Кривични законик са краћим коментаром, Београд, 2010. године

Томић Звонимир, Нека спорна питања код кривичног дела убиства извршеног при безобзирном насилничком понашању, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, број 33/1985. године, стр. 169-190.

**Prof. Dragan Jovašević, LL.D.**

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš

## ***VIOLENT BEHAVIOR AT SPORTS OR PUBLIC COMMUNITY***

### **- Criminal liability and punishment in the law of the Republic of Serbia -**

#### ***Summary***

*There are different types and forms of endangerment of human life and physical integrity as well as the public order and peace, especially in public gathering places, such as: sports events, competitions of different types, nature and character, and other public gatherings. Considering the number of potential victims, the possible extent, intensity and consequences of such violations, and the endangerment of the protected social and personal values, there is a higher degree of social danger stemming from the commission of various types and forms of criminal offences that are manifested through violent behavior, the use of force or threats against another person or persons, or criminal offences against property.*

*Although violent behaviour is an old criminal act, envisaged in numerous criminal legislation from the first historical written legal documents to the present day, in modern times, violent behavior at sports events (violence in sports, fan violence, etc.) has become a criminal offence of a special nature, character, significance, and a possible source of danger to human life and limb as well as to the public order and peace. This paper discusses the notion, characteristics, elements of crime, forms of manifestation, and measures of social reaction towards the perpetrators of criminal acts of violence at sports events or public gatherings in the Republic of Serbia from a legal, theoretical and practical aspect.*

**Keywords:** *life, physical integrity, public order, sport, crime, responsibility, punishment, Serbia.*



**Prof. Miomira Kostić, LL.D.<sup>1</sup>**

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš, Republic of Serbia,

**Prof. Saša Knežević, LL.D.<sup>2</sup>**

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš, Republic of Serbia

UDK: 316.728:628.477(497.11)

### **LABOUR SEGREGATION OF WASTE PICKERS<sup>3</sup>**

**Abstract:** *In this article, the authors start their theoretical research by clarifying the conceptual framework of two phenomena: waste pickers and labour segregation. Thousands of men, women and children in developing countries worldwide, as well as in Europe and Serbia, rummage through the dumps looking for waste items that may be sold to middlemen who further sell them to recycling plants or facilities. They are 'waste pickers', and they are the world's unrecognized environmentalists. On the other hand, there is an assumption that they are exposed to labour segregation, as a kind of de facto rather than normative segregation. Serbia's accession to the European Union implies the opening of Negotiation Chapter 27, titled Environment. The EU policy in this area aims to promote sustainable development and protect the environment for present and future generations. The authors emphasize the importance of normative framework for waste management in Serbia, as part of the Negotiation Chapter 27. In addition to the criminal legislation on the protection of human environment and human and animal health, Serbia has adopted a number of documents (legislative acts, strategies, administrative acts) governing waste management issues. Among those are the Waste Management Strategy for the period 2010-2019 and the 2009 Waste Management Act. The authors propose a number of measures aimed at changing the mindset of Serbian citizens towards waste collection and waste collectors, in particular: to strengthen the process of introducing the informal waste collectors registration system at the local level; to strengthen the capacities of individual collectors about safe waste*

---

1 kosticm@prafak.ni.ac.rs

2 knez@prafak.ni.ac.rs

3 This paper is an integral text of the paper presented at the Scientific Conference **Universal and Regional System of Human Rights Protection, 70 years after the proclamation of Universal Declaration of Human Rights: Achievements – Barriers – New challenges and Solutions**, which was held in Warsaw, 22 -24 April 2018.

*management; and to increase earning possibilities by introducing new recycling practices.*

**Keywords:** *waste pickers, labour segregation, recycling practices, legal norms.*

## 1. Introduction

In the multitude of written or spoken opinions, standpoints and claims related to the concept of human rights, we may need to focus on headlines such as: “Understanding human rights”<sup>4</sup> because their content clearly refers the concept and points to the need to upgrade knowledge in this area. Namely, Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights (1948) stipulates three basic tenets: freedom, equality and solidarity, i.e. the concept of “all human rights for all,” which concurrently call for clear differentiation of content. Freedom should include freedom of thought, conscience, religion, and expression. Human rights should provide equal protection against discrimination and enjoyment of human rights, such as full equality between women and men. Solidarity encompasses economic and social rights, such as: social security, fair remuneration, adequate standard of living and health, and access to education. Based on the stated principles and the scope of their contents, human rights are divided into five categories: political, civil, economic, social and cultural human rights. The normative framework of these rights was established by the Universal Declaration of Human Rights, as well as in two important covenants that jointly constitute the Charter of Human Rights.<sup>5</sup>

However, the development of the idea of standardizing and providing for the exercise of human rights was not over with the adoption of the 1948 Universal Declaration of Human Rights. In the 1980s, the economic growth in the European countries and in the United States generated the idea of special rights for victims, not only in terms of rights related to the offender’s illicit conduct but also those related to substantial consequences of natural disasters. The development of victimology and critical criminology in the Western-world sociological theory, as well as the development of economically empowered economies which were

<sup>4</sup> *Razumevanje ljudskih prava*, (ur. Wolfgang Benedek i Minna Nikolova), Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, 2003., str. 18. (Understanding Human Rights, Ministry of Human and Minority Rights of Serbia and Montenegro, Belgrade center for Human Rights, 2003), Retrieved 5. Feb. 2018, from <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf>

<sup>5</sup> *Razumevanje ljudskih prava*, (ur. Wolfgang Benedek i Minna Nikolova), Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, 2003., str. 18. (Understanding Human Rights, Ministry of Human and Minority Rights of Serbia and Montenegro, Belgrade center for Human Rights, 2003), Retrieved 5. Feb. 2018, from <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf>

able to allocate part of the budget funds for remedying the consequences of victimogenesis, gradually gave rise to the development of human rights where the object of protection was the right to peace, the right to development, and the right to a healthy environment. In literature dealing with the sources of human rights, these rights are defined as solidarity rights.

Serbia's accession to the European Union implies the opening of Negotiation Chapter 27, titled *Environment*. "The European Union policy aims to promote sustainable development and protect the environment for present and future generations. It is based on preventive action, the "polluter pays" principle, the fight against ecological damage at source, shared responsibility and the integration of environmental protection into other EU policies. The legal heritage contains more than 200 important legal documents that include horizontal legislation, water quality and air quality, waste management, nature protection, industrial pollution control and risk management, chemicals and genetically modified organisms (GMOs), noise and forestry. Respect for legal heritage requires significant investment. Strong and well-equipped administration at the national and local levels is an imperative for the application and implementation of legal heritage in the field of environment protection."<sup>6</sup>

The political, social and economic reality in Serbia urges us to carefully consider all the issues related to the Negotiation Chapter 27. It seems that the general and professional public in Serbia is less concerned with the purposefulness of the Negotiation Chapter 27 because this segment of negotiations includes the position of marginalized social groups; namely, sociologically and criminologically speaking, the focal point of their interest are social groups which are often viewed as living on the margins of society, while environment protection is just a distant echo of some other issues that are generally perceived as having ultimate priority in the negotiation process, such as Chapter 23 (the judiciary and fundamental rights) or Chapter 24 (justice, freedom and security).

Waste pickers (collectors of secondary raw material) represent a paradigm of such a vision, especially in the domain of objective measurement of different segments of quality of life as a clear embodiment of solidarity, which is perceived as one of the cornerstones of the Universal Declaration of Human Rights. Labour segregation of waste pickers is an apparent reflection of their status and subsistence on the margins of our society.

---

<sup>6</sup> *Pregovaračka poglavlja 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Informacioni centar EU u Beogradu, januara 2014. godine, str. 30 (Negotiation Chapters: 35 steps to the European Union, EU Information Centre in Belgrade, Jan, 2014) Retrieved 5, February 2018, from [https://europa.rs/images/publikacije/34-35\\_koraka\\_ka\\_EU.pdf](https://europa.rs/images/publikacije/34-35_koraka_ka_EU.pdf)

In literature, the term “*quality of life*” is defined as a model that encompasses objective and subjective indicators, a wide range of living domains, and individual values. The World Health Organization (WHO) defines the quality of life as individuals’ perception about their position in life, in the context of culture and value system they live in, and in relation to their goals, expectations, standards and interests. It is a broad concept, influenced by a complex set of elements: one’s physical health, psychological status, level of independence, social contacts, personal beliefs, and relations between these elements, all of which influence the creation of a final, visible form of living standard in an individual’s environment (WHOQOL, 1997: 1).

There are several aspects of the quality of life, which are examined and measured separately. They may refer to: health status; work and life balance; education and skills; social ties; participation in social life and management; environmental quality; personal security; and subjective well-being. In 2011, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) carried out an analysis of these quality of life aspects and issued a report on this matter (OECD, 2011). Each of the analyzed aspects of the quality of life encompassed the respondents’ answers to two questions: why is this segment important for the well-being of an individual, and what is known about inequality in the examined segment, as well as the indicators and measurement of average values of obtained results and aspirations.

The question was driven by the dilemma whether visible or invisible reflections of labor segregation of waste collectors may be measured through the quality of life indicators. It is clear that the status of waste collectors can be observed through all and, particularly, through specific aspects of quality of life, such as: health status, education and skills, and the quality of the environment, in particular.

Human health is one of the most valuable aspects of human life. The results of research in many countries consistently show that the respondents consider human health and employment to be the issues of highest priority and impact on their living standard and conditions. Human health is important *per se* but it is also essential for attaining other dimensions of human well-being, such as: a good job and good earnings, opportunities for citizens to fully participate in community life, socialize with others, get relevant education (including adult education), etc.

Women are assumed to live longer than men, but they report lower level of satisfaction with their health status, depending on their age. In relation to different political structures, or health systems of individual countries, people with lower levels of income or education are likely to be subject to higher



mortality or morbidity (OECD, 2010), due to their exposure to more serious living and working conditions, inadequate health care and higher rate of unhealthy lifestyle (e.g. higher incidence of smoking or obesity), and reduced access to adequate health care (OECD, 2011: 20).

The issue of waste pickers' education and skills directly affects their work segregation. Education is an essential need and an important human pursuit. It has a strong impact on the quality of human life and general welfare. Better educated individuals earn more, and are more likely to get employed. They live longer, have better health, and are less likely to suffer from chronic diseases, or to have some disabilities. Better educated people participate more actively in the political life of their immediate community; they are more likely to commit crime and they are less frequently the beneficiaries of social support and assistance programs. At the level of the society as a whole, better education leads to an increase in the GDP, a better tax collection and lower social spending.

The issue of social relations is not negligible. Age and income also affect the frequency of social contacts. Poor people are twice more likely to have no contact with their friends or relatives than other people. Elderly people are three times more likely to have no contact with their friends than the general population.

Education and economic status also influence the support of social networks. Over 90% of people with secondary or higher education can count on someone for emergency assistance, as compared to only 72% of those with only elementary education. There are similar differences between people with upper and lower income levels: a fifth (92%) of the best-paid respondents reported having someone they can count on, as compared to 73% of respondents at the bottom of the income scale (OECD, 2011: 26).

The social status and frequency of participation in social life, including the likelihood of influencing social developments through expressing political stance, is essential for the wellbeing of an individual. The right to participate in political life is not only part of the universally guaranteed fundamental rights and freedoms; it also increases the responsibility and efficiency of public policy. In turn, it has a strong impact on human well-being, whereas public policy has a strong impact on individual lives, for example, by ensuring the provision of public services, regulation of various institutions and markets, the justice system, etc. In addition to these advantages, by participating in community life, individuals are enabled to develop a sense of belonging and trust in others.

The issue of the quality of environment is the key issue in this paper. The immediate living environment is a key component of the quality of life. The impact of environmental pollutants on health is significant, given that about a quarter of the world's diseases are considered to be associated with poor

environmental conditions. It is also essential that people pay attention to the beauty and cleanliness of their place of residence. The data obtained by monitoring websites located in residential areas of cities populated by over 100,000 inhabitants show the environmental quality indicator in relation to the population: the measured average of the mean particle concentration (PM10) in air inhaled (measured in micrograms per cubic meter). Powdered materials consist of small liquid and solid particles floating in the air; they include different concentrations of sulfate, nitrate, basic carbon, organic carbon, sodium and ammonium ions. The fact of utmost importance for public health is that these tiny particles, which are less than 10 microns in diameter (PM10), are inhaled to the deepest parts of the lungs.

The risk and severity of adverse health effects due to exposure to air pollution vary among people depending on the characteristics, biological sensitivity, and ability to deal with risks and outcomes. Children and the elderly are at greater risk than other population groups. People with pre-existing cardiovascular and respiratory illnesses are also more susceptible to this effect. PM effects are more serious for people with low socio-economic status, due to a combination of higher sensitivity, higher exposure and poorer access to health care. First, individuals of a lower socio-economic status are generally in poorer health, which makes them more susceptible to harmful effects of air pollution. Secondly, they are more likely to experience increased exposure to air pollutants because they live closer to roads and/or face the high risks of occupational exposure to pollution (OECD, 2011: 30).

The quality of life can also be observed through subjective safety indicators: fear, concern about crime, and the risk of crime. The debate at the international level on the role of fear, victimization, degradation of the social environment and the environment ensuring human well-being, as well as the existence of multiple methods of measuring fear, is a complex issue and points to the necessity of a multidisciplinary approach to the phenomenon of "safety perception". Previous scientific studies have established that a one-way link between individual victimization and the fear of crime does not exist; the perception of insecurity (or lack of safety) is also caused by general anxiety, which is related to individual and social variables (such as: age, sex, gender, economic conditions, cultural potentials and social networking). However, how can these conceptions of security or insecurity and their perception be put into practice? In that perspective, it is essential to analyze both the subjective and objective dimensions, such as: the perception or presence of a real fear of becoming a victim; the perception of security in the public and private spheres, and the concern about crime. On the one hand, the broad concepts may be viewed in a highly objective manner, given that the fear and concern about crime are strongly linked to the victimization,

degradation of the social environment and immediate environment, and the foreseeable risk of becoming victimized; on the other hand, in the absence of a specific risk situation, it seems that fear is associated with inadequate social communication and personal vulnerability (Federici *et al*, 2012).

The perceptions of happiness, benefit or well-being have a long tradition, as part of a perception of a good life. They include the view that a good life does not imply the presence of a particular group of life circumstances but rather the impact of these circumstances on how people feel about their lives. Life satisfaction reflects the assessment of ongoing events in one's life, allowing for the assessment of life circumstances and conditions that are important for subjective well-being. Observing life satisfaction measures also helps understand the gap between the objective conditions of people's lives and their own evaluation of those conditions. Personal well-being includes happiness, life satisfaction and the positive consequences thereof, and it may be observed through three areas: measurability, common factors, and theoretical concept. The global understanding of happiness has been replaced by more specific and better defined concepts, and measuring instruments are complemented by theoretical postulates. Personal well-being is determined by a large number of factors, which can be distributed at different levels of analysis (Diener, 1984). However, subjective well-being is, in fact, the scientific name of how people value their own lives in the context of general attitudes (e.g. on life satisfaction, or feeling of fulfillment), evaluating different domains of their lives (marriage, work), assessing their emotions about daily events (a feeling of satisfaction arising from a positive evaluation of one's experience, as well as unpleasant feelings resulting from the negative evaluation of their experiences). Therefore, measuring life satisfaction is done as part of examining the quality of life (OECD, 2011: 34).

## **2. The Overview of the former normative framework in Serbia**

In this paper, primarily aimed at enhancing and reinforcing the knowledge about the history of law and legal norms in Serbia, the authors start their theoretical and normative research on the topic at issue by relying on the contemporary regulations in Serbia and revisiting the most prominent historical source in Serbian legal history. Although the journey into the past may seem unnecessary considering the elaborate and comprehensive nature of the contemporary normative framework, which may seem sophisticated and unattainable at times, it may be interesting to examine, interpret and remember the genesis of the national normative framework on environmental issues. Hence, the authors first provide an overview of the 19<sup>th</sup> century criminal legislation

in Serbia, envisaged at the time of instituting the Serbian statehood, and then compare these provisions with the contemporary legal solutions on environment protection in general and legal provision on waste pickers in particular.

It should be emphasized that Serbia has a long-standing tradition of regulating environment protection issues within the framework of criminal legislation, including the status and roles of all participants involved, as well as the duties and obligations of citizens, public administration and public authorities in charge of these issues. The 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia<sup>7</sup> classified all punishable criminal offenses into: felonies, misdemeanours and infractions (Serb.: *zločinstva, prestupljenja i izstupljenja*). Article 34 of the 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia prescribed infractions pertaining to the safety of human life and health of both humans and domestic animals, as well as provisions related to hygiene and cleanliness of the human environment. Thus, in nomotechnical terms, apart from the archaic language, this Code has the same intention as the contemporary Serbian Criminal Code<sup>8</sup> in terms of the method of regulating environment protection issues.

It clearly follows from the description of the Negotiation Chapter 27 that it is important to closely examine the norms from the following chapters of the current Serbian Criminal Code: Chapter XXIII - Criminal offenses against human health, Chapter XXIV - Criminal offenses against the environment, and Chapter XXV - Criminal offenses against general safety of people and property.

A careful examination of descriptions of the criminal offenses envisaged in the aforementioned chapters of the contemporary Serbian Criminal Code shows that the actual content, meaning and scope of the contemporary incriminations are significantly different from those prescribed in the 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia, such as the provisions on the unlawful and improper performance of construction works (Article 281 of the Criminal Code RS), or the provisions which reflect the contemporary technological achievements, such as: the misuse of telecommunication signs (Article 284 of the CC RS) and the unauthorized acquisition and safety risks related to nuclear material (Article 287 CC RS).

The archaic language of the 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia, and the elaborate descriptions of individual procedures which were necessary at

---

<sup>7</sup> *Kriminalni (Kazniteljni) zakonik za Knjažestvo Srbiju iz 1860. godine* (The 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia), Retrieved 15 January 2018, from <http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Kaznitelni%20zakonik%201860.pdf>

<sup>8</sup> *Krivični zakonik RS, Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016. (The Serbian Criminal Code, Official Gazette of RS)

the time but may now be considered outdated and redundant, must not distract us from the substance of universally applicable and always reliable provisions from the Serbian legal heritage. Neglecting this knowledge would lead to an unobjective and biased approach to the present, which is merely a reflection of all past knowledge and experiences of people in the process of providing a normative framework for banning or allowing specific conduct.

### **3. Some issues concerning the contemporary legislation on environmental protection and waste collection in Serbia**

In modern states, the protection of human rights is envisaged within the normative framework of administrative law, judicial protection, constitutional court protection, and the protection before the ombudsman (in the countries where this institution is envisaged by the constitution and the law, and entrusted this authority by the national parliament). However, in the broadest sense, in practice, human rights are most frequently protected in administrative, criminal and civil law proceedings.

The contemporary Criminal legislation of the Republic of Serbia<sup>9</sup> does not explicitly include the word “human rights” in the individual description of the specific criminal offences. Yet, the legislation provides individual chapters on specific categories and/or objects of protection: criminal offences against human health (Chapter XXIII), environment (Chapter XXIV), and general safety of people and property (Chapter XXV), the latest of which could be categorized as solidarity rights. Each chapter includes a number of specific incriminations, whose contents and context of prescribing are largely determined by the general civilization attainments as well as by the contemporary needs pertaining to the organization of citizen’s daily activities and the quality of their everyday life.

In addition to the norms of criminal legislation on protection of the environment and human and animal health, Serbia has adopted a number of documents (legislative acts, strategies and administrative acts) regulating waste management issues. The Waste Management Strategy for the period 2010-2019<sup>10</sup> stipulates a long-term strategy of the Republic of Serbia in the field of environmental protection, which implies improvement of the quality of

---

9 After a period of almost 150 years later, in 2005 Serbia prescribed and adopted new criminal legislation, in which juvenile criminal legislation was completely separated from the criminal legislation pertaining to adult offenders. The Special part of the Criminal Code (substantive criminal law provisions) is applied to all offenders, unless the norms of the Act on Juvenile Offenders and Criminal –law Protection of Juveniles state otherwise.

10 Strategija upravljanja otpadom za period 2010-2019. godine, (The Waste Management Strategy for the period 2010-2019), *Sl. glasnik RS*, br. 29/2010.

life of the population by ensuring the envisaged living environment conditions and conservation of nature based on sustainable management of the living environment (Introduction, point 1). The Introduction also points to the growing public awareness about this issue, reflected in the gradually changing attitude towards waste and the increasingly widespread understanding that waste is a resource. However, an observed drawback is that “not much has been achieved in developing a waste management system and applying economic instruments.”

In addition to this document, Serbia has also passed the Waste Management Act (WMA).<sup>11</sup> Article 1 of this Act states: “This Act regulates: types and classification of waste; waste management planning; waste management entities; responsibilities and obligations in waste management; organization of waste management; management of special waste streams; conditions and procedure for issuing licenses; cross-border movement of waste; waste and database reporting; waste management financing; control, and other issues of importance for waste management. Waste management is a matter of general interest.” The aim of this legislative act is: to provide and ensure conditions for waste management in a way that does not endanger human health and the environment; to prevent waste generation, in particular by developing cleaner technologies and rational use of natural resources, and to eliminate the danger of its harmful effects on human health and the environment; to provide for reuse and recycling of waste, extraction of secondary raw materials from waste and use of waste as energy; to develop procedures and methods for waste disposal; to deal with illegal waste disposal sites and remediate the unregulated landfills; to monitor the condition of existing and newly created waste dumps; to raise awareness about waste management (Article 2 WMA RS).

The property-related issues pertaining to waste should not be the reason for avoiding the problem and seeking solution for difficulties encountered in waste management in everyday life. Resolving the issues will contribute to environment protection as well as to meeting the requirements and conditions envisaged in the negotiation chapters. This is particularly important considering that the Waste Management Strategy specifies that waste collection is the activity of systematic collection of waste, sorting and/or mixing of waste for transport for the purpose of further treatment or disposal. The state provides special permits for such activities.<sup>12</sup>

---

11 *Zakon o upravljanju otpadom, Sl. glasnik RS, (Waste Management Act) br. 36/2009, 88/2010, 14/2016*

12 The license, issued by the competent authority, authorizes a legal entity or a natural person to collect, transport, import, export, and/or ensure transit, storage, treatment or disposal of waste; it also sets out the conditions for waste management in a way that provides the lowest possible risk to human health and environment. When the licence is

In addition, we would like to draw attention to legislation in the field of prevention of disproportionate representation of women and men in different forms and at different levels of activity and employment, where women are subject to horizontal labour segregation (given a narrower scope of duties and responsibilities than men) and vertical labour segregation (given a job of a lower rank).<sup>13</sup>

#### 4. Conclusion

The knowledge of the Serbian legal heritage as well as of the contemporary legislation is essential for modernizing the existing normative framework, developing relevant legal standards and sanctioning the conduct that violates and/or endangers the quality of human lives.

One of the ways of raising awareness about waste management issues and changing the traditional community mindset towards waste pickers is to create relevant normative framework or implement the existing legislation. In particular, it refers to preventing labour segregation of waste pickers as a vulnerable social group, not only in terms of gender-related issues but also in terms of counteracting the stigma and labeling related to their social status as a whole. It would all contribute to making the vulnerable social groups of waste pickers (such as women, Roma, and migrants) more visible on the labour market.

Their inclusion into the labor market concurrently implies the development of relevant models for their registration at the level of local self-government, in close cooperation with relevant national, regional and local authorities.

Integration of informal waste collectors in the formal waste management system shall lead not only to opening legal job opportunities but could also increase their work safety and security (e.g. Roma waste collectors usually lack health insurance or protection equipment and safe conditions for work). Continued improvement in waste management and recycling, driven by environmental and health concerns and scarcity and increase in prices of natural resources, will lead to increasing employment in this sector. Serbia will need to

---

granted, waste collectors are no longer subject to the application of Article. 207 para. 5 of the Serbian Criminal Code, which defines the criminal offence of embezzlement: "Whoever unlawfully appropriates another's movable property that he/she found or accidentally came upon, in order to obtain material gain for himself of another, shall be punished by a fine or imprisonment of up to one year". See: Waste Management Strategy for the period 2010-2019.

13 Ваћановић, В., *Rod i upravljanje otpadom: uvođenje rodne perspektive u lokalne planove upravljanja otpadom (Gender and Waste Management: Introducing gender perspective in local waste management agenda)*, Beograd : GIZ, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, 2011, p. 35.

implement some scheme to ensure that the workers in the informal sector and customers of the recycled products are well protected.

### References

Baćanović, B., Rod i upravljanje otpadom: uvođenje rodne perspektive u lokalne planove upravljanja otpadom (Gender and Waste Management: Introducing gender perspective in local waste management agenda), Beograd: GIZ, Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit, 2011.

Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. Psychological Bulletin, Vol 95(3), May 1984, 542-57. <http://psycnet.apa.org/journals/bul/95/3/542/> Retrieved 23. 3. 2014.

Diener, E. What is subjective well-being(SWB)? <http://internal.psychology.illinois.edu/~ediener/faq.html>, Retrieved 23.3.2014.

Federici, A., Muratore, M.G., Squillante, D. (2012) The Quality of Life Measured Through the Subjective Indicators of Safety: *Fear, Worry About Crime and the Risk of Criminality*, Quality of life in Italy , Social Indicators Research Series Volume 48, pp 135-150, [http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-94-007-3898-0\\_8](http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-94-007-3898-0_8), Retrieved 23. 3. 2014.

*Kriminalni (Kazniteljni) zakonik za Knjažestvo Srbiju iz 1860. godine* (The 1860 Criminal Code of the Principality of Serbia), Retrieved 15.January 2018, from <http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Kazniteljni%20zakonik%201860.pdf>

Krivični zakonik RS, *Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016. (The Serbian Criminal Code, Official Gazette of RS)

OECD. (2011) Compendium of OECD Well-Being. <http://www.oecd.org/std/47918063.pdf> Retrieved 2.4.2014.

*Pregovaračka poglavlja 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Informacioni centar EU u Beogradu, januara 2014. godine, str. 30 (Negotiation Chapters: 35 steps to teh Euroopan Union, EU Information Centre in Belgrade, Jan, 2914) Retrieved 5, February 2018, from [https://europa.rs/images/publikacije/34-35\\_koraka\\_ka\\_EU.pdf](https://europa.rs/images/publikacije/34-35_koraka_ka_EU.pdf)

*Razumevanje ljudskih prava*, (ur. Wolfgang Benedek i Minna Nikolova), Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, 2003., str. 18. (Understanding Human Rights, Ministry of Human and Minority Rights of Serbia and Montenegro, Belgrade cener for Human Rights,



2003), Retrieved 5. Feb. 2018, from <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf>

Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019. године, (The Waste Management Strategy for the period 2010-2019), *Сл. гласник РС*, бр. 29/2010.

WHOQOL, Measuring Quality of Life, 1997. [http://www.who.int/mental\\_health/media/68.pdf](http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf), Retrieved 23.3.2014.

Закон о управљању отпадом, *Сл. гласник РС*, (Waste Management Act) бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016.

**Др Миомира Костић,**

*Редовни професор,*

*Правни факултет, Универзитет у Нишу, Република Србија*

**Др Саша Кнежевић,**

*Редовни професор,*

*Правни факултет, Универзитет у Нишу, Република Србија*

## **РАДНА СЕГРЕГАЦИЈА САКУПЉАЧА ОТПАДА**

### **Апстракт**

*На почетку овог теоријског истраживања аутори најпре разјашњавају значење два термина: сакупљача отпада и радне сегрегације. На хиљаде мушкараца, жена и деце у земљама у развоју, широм светау, као и у Европи и Србији, претражују депоније у потрази за секундарним сировинама које могу продати посредницима, који их даље препродају фабрикама за рециклажу. Ови "сакупљачи отпада" нигде у свету нису препознати као заштитници животне средине. С друге стране, постоји претпоставка да су изложени радној сегрегацији, која представља врсту стварне али не и нормативне сегрегације. Приступање Србије Европској унији подразумева отварање Преговарачког поглавља 27, под називом Животна средина. Политика Европске уније у овој области усмерена је ка промовисању одрживог развоја и заштити животне средине за садашње и будуће генерације. Аутори истичу важност законских норми за управљање отпадом, које је део Преговарачког поглавља 27. Поред кривичног законодавства које се односи на заштиту животне средине, и здравља људи и животиња, Србија је усвојила низ докумената (законодавних аката, стратегија, прописа, итд.) којима се уређују управљање отпадом. Међу њима су и Стратегија управљања отпадом у периоду од 2010. до 2019. године, као и Закон о управљању отпадом из 2009. године. У контексту промене става грађана Србије према прикупљању секундарних сировина и "сакупљачима отпада", аутори предлажу следеће мере: увођење неформалног система регистрације сакупљача секундарних сировина на локалном нивоу, јачање капацитета индивидуалних сакупљача отпада у погледу сигурног управљања отпадом, као и увођење нових пракси рециклаже којима би се повећала могућност редовне зараде сакупљача секундарних сировина.*

**Кључне речи:** *сакупљачи отпада, радна сегрегација, пракса рециклирања, законске норме.*

**Др Видоје Спасић,<sup>1</sup>**  
Редовни професор Правног факултета,  
Универзитет у Нишу

UDK: 347.78.031:621.397(497.11)

## **ПОЛОЖАЈ ПРОИЗВОЂАЧА ТЕЛЕВИЗИЈСКИХ ЕМИСИЈА У СРПСКОМ ПРАВУ<sup>2</sup>**

**Апстракт:** *Право произвођача емисија спада у права сродна ауторском права и то у њихову најкомплекснију и најзначајнију врсту. С обзиром да је производња емисија привредна делатност у којој изостаје духовни (интелектуални) елемент, то носиоцима ових права, сагласно закону припадају само имовинскоправна овлашћења.*

*Телевизија као медијум има значајну улогу у животу савременог човека. Међутим, са појавом дигиталне технологије (Интернета и мобилне телефоније), телевизија је стављена пред озбиљна искушења. Стога, да би преживела и задржала респектибилан ниво гледаности, телевизија треба да претрпи озбиљне промене, као структурне, тако и функционалне.*

*У раду је дат приказ места и улоге произвођача телевизијских емисија, кроз призму српског Закона о ауторском и сродним правима, у светлу савремених технолошких промена у овој области.*

**Кључне речи:** *телевизија, произвођач емисије, емитовање, емисија.*

### **1. Увод**

Радиодифузија је општи (заједнички) појам за радио (радиофонију) и телевизију као електронске медије масовне комуникације, која се остварује посредством аналогног или дигиталног преноса текста, говора, звука, непокретних и покретних слика у виду програмских садржаја намењених најширој јавности, путем радио таласа или кабловских дистрибутивних система до одговарајућих пријемних уређаја.

<sup>1</sup> vidza@prafak.ni.ac.rs.

<sup>2</sup> Рад је резултат спроведеног истраживања на пројекту број 179046 под називом „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радиодифузна организација („емитер“) је физичко или правно лице које је регистровано за делатности производње и емитовања радио или телевизијског програма коме је, у складу са домицилним законом издата дозвола за емитовање програма.

Емитовање представља пренос радио или телевизијског програма од емитера до пријемних уређаја путем мреже предајника (земаљско емитовање), или кабловских дистрибутивних система (кабловско емитовање) и сателитских станица (сателитско емитовање).

Радиодифузијско емитовање је комплексна делатност која захтева велика улагања: финансијска, материјално-техничка, кадровска, логистичка, па су, стога, радиодифузијске организације (емитери), озбиљно заинтересовани да њихови производи-емисије буду заштићене од свих облика неовлашћеног коришћења (реемитовања, ретрансмитавања, снимања, умножавања, као и саопштавања јавности на јавним местима).

Предмет заштите права организације за радиодифузију је радиодифузијско емитовање. У Римској конвенцији за заштиту уметника извођача, произвођача фонограма и установа за радиодифузију (из 1961. године), дефинисано је радиодифузијско емитовање као „бежично одашиљање звукова или слика да би их примила јавност“.<sup>3</sup> Оваквом дефиницијом обухваћене су радиофонија и телевизија. Примећујемо да се ова дефиниција ограничава на бежично емитовање, а фактички искључује жично (кабловско) емитовање. Међутим, то не спречава поједине државе да националним законима уреде и овај други облик емитовања, што оне и чине. Битно је, дакле, код емитовања да емитовање одређеног садржаја има за циљ да га прима јавност, тј. велики (неодређени) број лица која поседују одговарајуће ризивере (пријемнике). Наравно, тај пријем ће бити легалан ако наведена лица имају право на пријем сигнала (тј. да су платила одређени облик накнаде). Дакле, из овог појма су искључена емитовања намењена једном лицу (нпр. радиоаматеру или возачу такси станице који кружи градом) или одређеној групи (нпр. на броду или авиону).<sup>4</sup>

Произвођач емисије је физичко или правно лице у чијој организацији и чијим средствима је створена емисија.

Емисија представља звучни и/или визуелни садржај који се снимањем претвара у неки сигнал (електрични, електромагнетни и сл.) који се преноси ради саопштавања јавности, односно субјектима поседује уређаје за пријем конкретних сигнала и претварање истих у првобитан садржај.

<sup>3</sup> Чл. 3, Конвенције.

<sup>4</sup> Henneberg, I.: *Autorsko pravo*, Zagreb, 2001, str. 268.

## 2. Појам и врсте телевизија

### 2.1. Појава и функционисање телевизије

Идеје о настанку телевизије јавиле су се током осамдесетих година 19. века. Први телевизори који су могли да произведу грубу слику на веома малом екрану су се нашли на тржишту крајем двадесетих година 20. века. Први емитовани ТВ сигнал у Америци одаслан је из експерименталног студија General Electric (држава Њујорк) 1928. године.<sup>5</sup> Први телевизијски систем емитовања у боји, у Америци је 1940. године представила телевизија CBS.

После другог светског рата пренос телевизијског сигнала постаје све учесталија појава, а продаја ТВ апарата се нагло повећава. У јеку „телевизијске грознице“, часопис Business Week је овај медијум назвао „најновијим и најцењенијим луксузом сиромашног човека“, а 1948. годину је прогласио годином телевизије.<sup>6</sup> Значајан догађај за историју телевизије представља послератни повратак овог медијума.<sup>7</sup> После тога, телевизија се перманентно развијала и усавршавала. Такав тренд био је праволинијски све до појаве дигиталне технологије (у првом реду интернета и мобилне телефоније).

Најједноставније дефинисање телевизије је заправо њено посматрање кроз процес производње и емитовања телевизијског програма, односно различитих врста медијских садржаја, док је њена најизраженија функција управо њена способност да прикаже догађаје који се дешавају на великим раздаљинама и то најчешће у тренутку њиховог дешавања.

Етимолошки, појам телевизија потиче од грчко-латинске кованице (грчки прилог: tele – далеко и латински глагол: video, videre – видети, гледати, што значи: „гледање на даљину“ односно „даљинско гледање“).

У најширем смислу, телевизија представља телекомуникацијски систем за емитовање и примање покретних слика и звука са великих

---

5 Емитован је драмски текст, прилагођен новој технологији. Америчка радио корпорација (RCA) је први пут представила телевизију „уживо“ на Светској изложби у Њујорку – 1936. године. Већ 1955. године у Америци је било 36 милиона телевизора (64,5% домаћинства), док је у Европи тај број био знатно мањи – свега 4,8 милиона, од чега је 4,5 милиона телевизора било у Великој Британији. До пре две године, телевизор у Америци је поседовало 99% домаћинства, тј. 111 милиона становника.

6 Brigs, A., Berk, P.: Društvena istorija medija, Beograd, Clio, 2006., str. 318.

7 Цртани филм компаније Дизни поново је, и то као први садржај, емитован на програму ВВС-а. Још упечатљивији догађај у развоју телевизије био је директан пренос крунисања краљице Елизабете 1953. године, који је гледало око 20 милиона људи.

даљина. Конкретније, телевизија је електронски систем, помоћу кога се оптичка слика и звук претварају у електронске сигнале, који се преносе до пријемника, где се претварају у оптичку слику и звук. Фактички, емисија представља генезу, пут кретања одређеног садржаја, од његовог настанка, односно места догађања до гледалаца. По нашем Закону о ауторском и сродним правима (даље: ЗАСП),<sup>8</sup> емисија представља одређени звучни и/или визуелни садржај који се снимањем претвара у неки сигнал (електрични, електромагнетски и сл), и преноси ради саопштавања јавности (гледаоцима).<sup>9</sup> Примери за емисију су све оно што садрже радио и тв програми: филм, серија, утакмица, квиз, дневник, ријалити шоу, па чак и сам сат на екрану који показује тачно време.

Појам телевизије обухвата све аспекте телевизијског програма и трансмисије. Телевизија је, дакле, телекомуникацијски систем за емитовање и примање покретних слика и звука са великих даљина. Овај пренос на даљину врши се путем електромагнетних таласа (бежично) кроз ваздух или директно путем кабла, при чему се у обрнутом процесу електронски сигнали претварају у оптичку слику и звук. Овај процес се одвија брзином светлости.

Када је у питању директан пренос, онда на пријемним уређајима видимо слику и чујемо тон симултано (у исто време када се они „снимају”, односно претварају у електронске сигнале у телевизијској станици).

Функционисања техничког система може се приказати у четири фазе:

- Претварање оптичке слике и звука у електронске сигнале;
- Контрола, подешавање и селекција сигнала;
- Пренос сигнала до пријемника, и
- Претварање сигнала у оптичку слику и звук.

Телевизија, као медијум има велики значај за живот савременог човека, до те мере да би данас живот био незамислив без постојања телевизије. Њене основне функције су - информативна, забавна, едукативна, комуникацијска, културна и сл.

Врховни задатак сваке телевизије је да развија интересовање и потребе људи за аутентичним културним вредностима, а не да потхрањује неукус.<sup>10</sup> Она уједно доприноси и томе да гледаоци постају грађани

<sup>8</sup> „Сл. Гласник РС”, бр. 104/09, 99/ 11, 119/ 12 и 29/ 16 - Одлука УС.

<sup>9</sup> Чл. 134, ЗАСП-а.

<sup>10</sup> Илић, М.: *Rađanje televizijske profesije*, Beograd, Clio, 2006, str. 344.

савремене цивилизације пратећи најактуелнија дешавања, али и осврћући се на темеље прошлости интерпретиране кроз најразличитије жанрове.<sup>11</sup>

## **2.2. Савремене врсте телевизија**

Поред класичне (стандардне или првобитне) телевизије, појавили су се и њени нови савремени облици.

Кабловска телевизија (CATV) - представља систем за пренос радиодифузних програма или њему сличних сигнала посредством металних каблова, фибер-оптичких каблова, таласовода, радио-линкова и/или одређених „тачка – тачка” телекомуникационих медија између једне или више регија земље, делова неке територије, насеља, зграда, кућа.<sup>12</sup> Поједностављеније, она представља дистрибуцију телевизијских сигнала путем оптичких или коаксијалних каблова, при чему се врши и дистрибуција ФМ радио сигнала, Интернета и других интерактивних услуга. Овај дистрибутивни систем (Cable Distribution Systems – KDS) настао је као надоградња радиодифузног система с основном наменом пружања услуга дистрибуције телевизијских и радијских програма.

Сателитска телевизија - представља напреднији систем, помоћу кога се врши дистрибуцију телевизијских програма намењених индивидуалном кућном пријему преко вештачких Земљиних сателита,<sup>13</sup> при чему радиодифузна предузећа емитују сигнале према одређеним сателитима који, даље, тај сигнал усмеравају назад ка Земљи, покривајући само њену одређену површину.<sup>14</sup>

С обзиром да су програми емитовани путем кабловске и сателитске телевизије скупи, стога, кабловски дистрибутери имају право на заштиту емитованог садржаја (како правну, тако и фактичку) од неовлашћеног пријема сигнала од стране лица која немају то право. Фактичка заштита се, у техничком смислу заснива на два нивоа заштите емитованог програма, а то су скрембловање и енкриптовање.<sup>15</sup>

---

11 Ђурђевић, Ђ.: Dolazak televizije: prikazi, osvrti, komentari, portreti, intervjui. Beograd, RTS, 2010, str. 9.

12 Šesterikov, B.: Satelitska i kablovska televizija, formati audio/video-signalu. Beograd, NIRO, 1987, str. 33.

13 Тјуров, Д.Ž.: Mediji danas: Uvod u masovne komunikacije II. Beograd, Clio, 2013, str. 208.

14 Први сателитски телевизијски сигнал је пренешен из Европе у Северну Америку преко сателита Telstar 1962. године.

15 Скрембловање (енгл. – scrambling) се заснива на примени различитих метода компресије вертикалног и хоризонталног импулса за синхронизацију видео-сигнала и промени носеће фреквенције код аудио-сигнала. Овом техником се изобличавају и

На медијском тржишту су у понуди различити програмски пакети који емитују програм путем сателита.<sup>16</sup>

Развој нових технологија, од почетка 80-их година 20. века па до данас, који условљава и развој нових медија, мења свет. Према Муровом закону (Gordon Moore), информациона технологија сваких 18 до 24 месеца удвостручује своју брзину, док се цена преполовљава.

Дигитална телевизија (DTV) – је хибридна платформа која комбинује елементе форми класичне аналогне телевизије и Интернета, као и пружање савремених мултимедијалних сервиса. Појам дигиталне телевизије се односи на скуп технологија примењених у снимању, одашиљању и приказивању телевизијске слике, што има многобројне предности.<sup>17</sup>

Дигитализација представља процес претварања аналогног сигнала у дигитални, с циљем побољшања квалитета слике и звука, али и истовременог емитовања већег броја телевизијских програма. Процес дигитализације медија се не односи само на дигитално емитовање телевизијског сигнала, већ, уопште, на превођење неког објекта у дигитални облик.<sup>18</sup>

---

тон и слика, па жељени програм није могуће гледати уколико није у пакету плаћених услуга. Енкриптовање (енгл. – encryption) је техника којом се скремблован аудио/видео-сигнал емитује заједно са додатним криптованим сигналом, при чему се користи тзв. ауторизовани кључ, који омогућава реконструкцију емитованог сигнала. Овлашћени корисник права на пријем емитованог сигнала добија посебне картице које омогућавају функционисање овог процеса, док неовлашћеним лицима спречава пријем сигнала и гледање жељених (ексклузивних) програма.

16 Један од најпопуларнијих је TOTAL TV, који прима сигнал само са једног сателита, а нуди могућност гледања преко 150 канала. У Србији функционишу још две значајне дигиталне сателитске телевизије: Digi TV, која нуди и пакете телевизијских канала на језицима националних мањина и Polaris Media, који има у понуди велики број информативних и забавних канала националних емитера, као и широку понуду специјализованих страних канала различитог садржаја.

17 Почети дигиталне телевизије и сам процес дигитализације везују се за 1998. годину и Велику Британију у којој је почело прво емитовање дигиталног сигнала. На глобалном нивоу, овај процес је започет 2000. године, а Холандија је била прва земља која је у потпуности прешла на дигитално емитовање.

18 Тај објекат може бити било који сликовни, текстуални, аудио или видео запис. Подаци се путем дигиталне технологије приказују употребом бинарних бројева, односно 0 и 1, у различитим комбинацијама. Дигитални језик се ослања на бинарни, а не на децимални бројни систем. Низови битова, који се ређају према одређеним правилима и на тај начин образују речи, називају се бајтовима и њих компјутер може лако да чита. Сваки аудио/визуелни-запис се може изразити на овај начин.



Интерактивна телевизија (iTV) - најновији модел телевизије као медијума. Иновације засноване на дигитализацији медија у развијеним земљама света, стално се повећавају. Оне еродирају и бришу медијске границе, а технолошки напредак омогућава готово свакодневно усавршавање начина за пренос слике и звука. Једна од њих је свакако и појава интерактивне телевизије (iTV).<sup>19</sup> Интерактивна телевизија представља нови облик телевизије која гледаоцу омогућава интеракцију с тим медијем, тако што контролише оно што гледа, када гледа и како гледа, као и непосредно активно учествује у изабраној емисији. Интерактивна телевизија ствара стање у ком гледалац више није пасивни посматрач телевизијског пријемника, већ постаје његов активни корисник, употребљавајући га као средство комуникације, трговине, претраживања података.<sup>20</sup>

Интерактивну телевизију је могуће поделити у четири категорије, а то су: а) телевизијске емисије које се не мењају интерактивним учешћем већ се интерактивност одвија паралелно са емисијом; б) телевизијске емисије које се мењају услед интерактивних интервенција; в) телевизијске емисије које монтира ТВ гледалац користећи више различитих сигнала; г) интерактивне услуге које могу постати ТВ емисије.

Нова технолошка решења чине телевизију мобилном, што омогућава њено праћење на најразличитијим местима, визуелно и просторно дистанцираним од самог ТВ пријемника. Ускоро ће преко истог уређаја, телевизора, биће могуће истовремено праћење телевизијског програма, претраживање интернета и вођење телефонских разговора са видео позивом (телевизијски екран се дели у неколико поља). Гледаоци ће моћи да наручују одређене врсте програма, а за њих ће плаћати одређену цену. Традиционалан начин емитовања програма према утврђеним програмским шемама, изгубиће на значају, јер ће интерактивност омогућити гледаоцима да бирају време гледања.

Наведене технолошке промене у развоју телевизије омогућиће да се њено основно својство и стари модел ТВ комуникације од једног према

---

19 Jensen, J. F.: Interactive content, applications and services. In: Digital Terrestrial Television in Europe, eds. Brown, A., Picard, R. G. London: Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, 2005, p. 105.

20 Интерактивна телевизија подразумева: алтернативне токове наратије; електронски водич кроз програм (EPG); паметну посредничку/персонализовану телевизију (TiVo); куповину из куће; обављање банкарских послова из куће; избор угла снимања спортских догађаја; интерактивне вести; непосредно гласање; интерактивне игре; интерактивно оглашавање; приступ базама података и онлајн информацијама; приступ интернету; видео на захтев (VOD) и делимичан видео на захтев.

мноштву, сада окрене од једног према једном. На тај начин телевизија ће постати медијум који ће задовољавати индивидуалне потребе сваког свог корисника, кроз стварање посебних понуда на диверзификованим платформама. Ове иновације ће утицати на промену врсте и садржаја телевизијских производа, од традиционалних медијских формата и жанрова, до специјализованих програма у оквиру свих програмских врста.

### 3. Право произвођача телевизијских емисија

#### 3.1. Емисија као предмет заштите

Једно од сродних права које уређује српски ЗАСП, јесте и право произвођача емисија, у упоредном и међународном праву познато као право радио-дифузних организација. Произвођач емисије је физичко или правно лице у чијој је организацији и чијим је средствима емисија произведена.<sup>21</sup> Данас у свету постоји и функционише на хиљаде произвођача емисија.<sup>22</sup>

Предмет заштите права произвођача емисија је сама емисија, у смислу емитованог радио или ТВ програма. Предмет заштите није емитовани сигнал, јер је он само бестелесни носач емисије. Предмет заштите није духовни или други садржај који је чини емисију. Дакле, за предмет заштите је ирелевантно шта је на програму, односно шта је садржај емисије (ауторско дело, интерпретација или неки догађај). Исто тако, небитно је да ли програм „иде уживо” или је реч о претходно снимљеном садржају који се емитује са фонограма или видеограма. Такође, за предмет заштите је ирелевантно шта је на програму, како је технички припремљен садржај за емитовање, као и да ли тај програм иде „уживо” или је претходно снимљен на неки телесни носач (фонограма или видеограм). Најзад, није од значаја да ли је емисија емитована жичним или бежичним путем. Према томе, предмет заштите је емисија, коју ствара произвођач емисије, и на коју он има права.

Садржаји који чине предмет емисије могу бити веома различите природе. Све оно што може бити емитовано може чинити садржај емисије. Генерално, целокупан тај садржај који потенцијално може бити предмет емисије, може се поделити у две опште категорије. Прву категорију чини садржаји који представљају ауторска дела различите врсте. То су најчешће филмска, књижевна, музичка дела, ауторске емисије, и сл. На другој страни, садржај емисије могу чинити догађаји, односно фактографија

21 Чл. 135, ЗАСП-а

22 Нпр. ВВС, CNN, ZDF, MTV, EUROSPORT, HISTORY, DISCOVERY, РТС, OBN, ... Радио Београд, Радио Слободна Европа, Дојче Веле итд.

различите врсте, где спадају спортски догађаји, политички, културни и други скупови, риалити шоуи и све друго што се не може сматрати ауторским делом (дневник, односно информативни садржаји, ток шоу, сат који показује време и сл.).

Телевизијска емисија је назив за скуп телевизијских сигнала (у које је претворен неки аудиовизуелни садржај), који по форми и садржају представљају засебну целину у оквиру одређеног телевизијског програма.

Телевизијске емисије сличног садржаја, односно жанра на одређеном телевизијском каналу или мрежи заједно стварају тачно одређени тип програма.<sup>23</sup>

С обзиром на порекло, односно власништво програма који нека ТВ станица емитује, постоје различите врсте продукција.

Сопствена продукција представља програм који је изворно произвео пружалац медијске услуге или друго лице по налогу и за рачун пружаоца медијске услуге.

Копродукција је заједничка продукција више пружалаца медијске услуге, односно пружаоца медијске услуге и независног продуцента.

Независна продукција: радио и телевизијски програми намењени искључиво радиодифузији које производе физичка или правна лица регистрована за ту делатност, а која нису емитер програма који производе.

Привредна делатност производње телевизијских емисија (програма) драстично се увећала почетком 21. века. То је узроковано, првенствено техничко-технолошким развојем, али и профитним изазовима. Увођењем сателитске и кабловске телевизије, а нарочито дигитализацијом сигнала, број телевизијских канала је значајно увећан. Већина истраживања код нас и у свету указује на пораст гледаности телевизије чему у последње време доприноси и праћење програма путем таблет рачунара и мобилних телефона.

Тренд пораста гледаности телевизије нарочито је присутан у државама централне и источне Европе, где се разноврснији ТВ програми и нови телевизијски канали појављују тек у 21. веку.<sup>24</sup>

---

23 Тако сви спортски преноси, снимци и репортаже чине спортски ТВ програм (нпр. Sport klub, канали, Арена спорт канали и сл.).

24 Према истраживању компаније Артур Д. Литл (Arthur D. Little), просечна дневна гледаност телевизије у Бугарској порасла је за 27% у периоду од 2000 до 2009. године. У истом периоду, просечна дневна гледаност порасла је за 67% у Хрватској и за 31% у Србији. Arthur D. Little (2013): Telecom & Media Viewpoint, [http://www.adl.com/CEE\\_](http://www.adl.com/CEE_)

Право произвођача емисија је најкомплексније сродно право, јер произвођач емисија ступа у правне и фактичке односе са великим бројем субјеката. Реч је о њиховом законски утемељеном праву (под условом испуњености административно-техничких услова, односно добијања дозволе надлежног државног органа), да свој програм емитују бежичним или жичним путем (путем сателита или кабла). Уређивањем овог питања штити се имовинскоправна овлашћења произвођача емисије, односно средства која су уложена у њено стварање. Из овога произилази да предмет заштите није интелектуално стваралаштво већ индустријска активност коју је субјект овог права, уложио у њено стварање и емитовање у јавности. Активност произвођача емисија је индустријска активност емисионих станица које су професионално ангазоване у стварању емисија и њиховом емитовању ради саопштавања јавности. „Појам емитовања се зато постепено премешта из сфере аутора и коришћења ауторског дела у сферу привредног искоришћавања произвођача емисија”.<sup>25</sup> Са тог разлога, произвођачи емисија немају моралноправна овлашћења.

Као право сродно ауторском праву је и предмет заштите РТВ емисија. Пошто су у питању права интелектуалне својине, права сродна ауторском праву, су, углавном апсолутног, односно искључивог дејства. Ова добра се разликују од телесног носача на коме су забележена, као што су CD, видео касета, и сл. која нису предмет заштите по овом основу (већ по основу права произвођача фонограма или видеограма).

Као што је већ истакнуто, развојем комуникација и радио-дифузних станица створене су могућности да се радио и телевизијске станице, бежично или жично, повезују са својим слушаоцима или гледаоцима. Ради се о континуираном процесу који садржи низ радњи, од организационих до кадровских, техничких и финансијских, које доводе до финалне презентације одређеног садржаја који се емитује у јавности. Зато, у техничком смислу, емисија подразумева, поред слања сигнала и његов истовремени пријем ради саопштавања јавности. Пошто емисије (односно сигнал који их преноси), слободно циркулишу у простору за време емитовања, нужно их је заштити, како би оне биле доступне за пријем само овлашћеним субјектима, а не свима који имају техничке могућности тј. пријемнике одговаарајућих сигнала. Према томе, предмет заштите је емисија, коју ствара произвођач емисије, и на коју он има права. У сваком случају, телевизијска станица, као произвођач емисије, уживаће сродноправну заштиту поводом емитованог садржаја, односно емисије.

TV\_Markets. Наведено према: Поповић, Д.: Телевизијски формати као (не) заштићена интелектуална добра, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, 2014, стр. 85.

25 Бесаровић, В.: *Интелектуална својина*, Београд, 2011, стр. 363.

У правној теорији се прави разлика између телевизијске емисије, као сродноправног појма, и телевизијског формата. У последње време, произвођачи телевизијског програма, у израженој конкуренцији, приликом сачињавања програма у све већој мери се ослањају на формате чија успешност је већ доказана на телевизијским тржиштима у другим државама. Њима је знатно економичније и рационалније, да уместо о развијања новог, домаћег концепта телевизијског програма преузимати већ проверене међународне телевизијске формате.<sup>26</sup> Већина телевизијских гледалаца знају који телевизијски програми представљају локалну верзију одређеног телевизијског формата.<sup>27</sup>

Теоријски, под телевизијским форматом се подразумева „осмишљени и у извесном степену оригинални концепт одређеног телевизијског програма.”<sup>28</sup> Једноставније речено, радијски и ТВ формат, или програмски формат, описује целокупан садржај програма једне радио станице. Телевизијска станица, као произвођач емисије, ужива сродноправну заштиту која се односи на укупност емитованог садржаја. На тај начин је обухваћен и емитовани телевизијски програм произведен према одређеном телевизијском формату. Међутим, титулар права произвођача емисије може се супротставити само неовлашћеном реемитовању емисије, снимању емисије, умножавању снимка и његовом стављању у промет, као и давању у закуп примерака емисије.<sup>29</sup> Он није овлашћен да се супротстави стварању телевизијског формата сличног онемо који је емитован на његовој телевизијској станици. Међутим, концепт

---

26 Поповић, Д.: *op. cit.*, стр. 85.

27 Велика Британија је највећи светски извозник ТВ формата. Неке од емисије које су се производеле емитовале су се и у нашој земљи: квиз Желите ли да постанете милионер (Who Wants to be a Millionaire? 1998) који је 2006. године био продат у 105 земаља, као и емисија такмичарског духа Сурвајвер (Survivor, 2000). Значајни извозници ТВ формата су Холандија и САД. Холандска продуцентска кућа Endemol је форматирала Великог Брата (Big Brother) и продала га широм света. Најснажније телевизијско тржиште је управо у Америци и због тога највеће националне телевизије имају велике буџете, мерене милионским износима, за производњу медијских садржаја, односно специфичних телевизијских формата који ће се продавати широм планете. Тако је, на пример, цена једне епизоде у трајању од сат времена серије Ургентни центар (ER) износила 13 милиона долара, а серија је продата у чак 105 земаља широм света (Nielsen Media Research). Серија је, као формат, продата у многим земљама које су добиле право да је прилагоде домаћем тржишту, укључујући и Србију.

28 Поповић, Д.: *op. cit.*, стр. 87.

29 Произвођач емисије (телевизијска станица) по правилу није стваралац телевизијског формата, а често ни произвођач програма према одређеном телевизијском формату. Као произвођач програма најчешће се јавља продукцијска кућа која сарађује са телевизијском станицом.

телевизијског формата, пре него што дође до његове реализације, као и техничка упутства за реализацију формата, могу се штитити као пословна тајна. А након реализације телевизијског формата, његов стваралац може остварити заштиту од имитације на основу прописа о сузбијању нелојалне конкуренције. Пошто имитација *per se* није забрањена, прописи о сузбијању нелојалне конкуренције биће повређени само у случају да се имитацијом изазива забуна или опасност од забуне у привредном промету, или у случају паразитског искоришћавања туђег рада. Креирање нових формата део је програмске стратегије којом јавне РТВ мреже настоје да успешније парирају својим комерцијалним конкурентима.

### 3.2. Врсте емисија

Постоје различите врсте ТВ емисија које чине садржај ТВ програма. Начелно, оне се деле на следеће категорије: ТВ спектакле; снимљене емисије; телетекст, и филмове.

1) Телевизијски спектакл је аутентично телевизијска презентација догађаја у директном преносу („уживо“). При том, под директним телевизијским преносом не подразумева се само пренос догађаја изван телевизијског студија, већ пренос сваког догађаја, и оног у студију у реалном времену. Предмет директног преноса најчешће посредују: вести, тзв. *talk show* (ток шоу) емисије<sup>30</sup>, *reality show* (риалити шоуи)<sup>31</sup> и, наравно различите врсте јавних догађаја и манифестација (спортске, политичке, културне и тд).<sup>32</sup>

30 *Game show* (забавни програм, често такмичарски, са различитим садржајима – квизови знања и вештина, игре и сл.); *Interactive game show* (забавни програм са укључењем гледалаца); *Political talk show* (разговори са актуелним политичарима, њихова конфронтација, реакције на раније дате изјаве); *Afternoon show* (последодневни програм са складним спојем информативних и забавних садржаја, савета, игара, интервјуа); *Call in show* (емисије различитих забавних садржаја у којима су гледаоци укључени у програм позивима путем скупих телефонских линија).

31 *Reality show* (риалити шоу), модел америчке телевизије лансиран 1988. године серијалом „*Rescue 911*” („Позовите 911”); затим су се појавили и други „*Surviver*” („Преживљавање”), „*Big brother*” („Велики брат”), „*Фарма*”, „*Парови*”, „*Задруга*”...

32 Поред наведених случајева, француска телевизија обилује емисијама које се „маскирају” у форуме за јавну дискусију, а крајњи циљ им је зарада. Ови псеудо-новинарски спектакли имају врло просту стратегију – учесници се провоцирају не би ли се на тај начин добило што пристрасније становиште и тако изазвала скандалозна реакција. Циљ је спектакла већа гледаност и већи профит. Псеудо-новинарски спектакл ове врсте наметнули су стручњаци за тржишну комуникацију, начинивши од тога афродизијак у налажењу рентабилности.

2) Снимљене емисије се, у жанровском смислу, могу груписати у: а) серијале; б) серије; в) телевизијске драме; г) телевизијске филмове; д) документарне репортаже; ђ) игре (квизови, скривене камере); е) музичке видео- клипове и ж) пропагандне спотове.

3) Телетекст се појављује у два вида: а) на посебним телевизијским каналима кроз континуирано емитовање скупова вербалних писаних порука и б) као титловани текст на дну или на врху екрана, вербална писана порука независана од аудиовизуелне поруке на екрану (коју не треба поистовећивати са потписом, односно тзв. кајроном, такође вербалном писаном поруком на дну екрана у „дослуху” са доминантном аудиовизуелном поруком).

4) Филмови различитих врста, односно жанрова, такође, представљају редован део ТВ програма.

Собзиром на садржај емисије постоји неколико основних врста ТВ емисија:

**1. Информативне емисије** – садрже информације о најважнијим збивањима током дана (ТВ-дневник) или током недеље, а ту спадају и округли столови о актуелним темама, преноси важних догађаја и сл.;

**2. Забавне емисије** – музичке емисије, тв-квизови и друга такмичења, тв-разговори и др.;

**3. Емисије из културе** – говоре о културним збивањима, издавачка делатност, фестивали, културна баштина и др.;

**4. Научне емисије** – извештавају о научним достигнућима, дају тумачења научних појава, садрже расправе о научним темама и сл.;

**5. Образовне емисије** – намењене деци и одраслима за едуковање из разних подручја; **6. Филмови**;

**7. Спортске емисије** – преноси утакмица и других такмичења, историја спорта и др.;

**8. Емисије за децу** – прилагођене деци предшколског и школског доба;

**9. Промотивне (рекламне) емисије** – популаризирају поједине личности, поизвођаче, производе и др., а то су најчешће ТВ огласи.

Телевизијске серије су веома гледани део телевизијског програма, специфичан за телевизију која омогућује континуирано гледање у дужем временском периоду (дневно или недељно. Серијски филм или телевизијска

серија назив је за скуп филмова који имају јединствену, заједничку радњу и ликове. Према томе, серијски филм заправо је целовит филм који се састоји од више физички и временски одвојених делова (целина). Сваки поједини филм у његову саставу назива се епизода.

Телевизијске серије могу припадати свим жанровима игранога филма. Најчешће припадају пустоловном, научнофантастичном, криминалистичком, љубавном жанру или су пак филмови друштвених заплета и сплетака у које су уткани различити људски односи и афере.

Телевизијски серијски филм пример је такозваног популистичког филма, намењеног забави најшире публике. Зато што је у њему тежиште на површним заплетима и акцији, без дубљег улажења у психологију ликова и међуљудске односе, филмски критичари сматрају га уметнички безвреднима, на нивоу површне забаве, срачунатим само на финансијски успех. Са уметничког гледишта се, углавном сврставају у подручје филмскога кича. Такве се ТВ серије подругљиво називају „сапуницама”.

### **3.3. Произвођачи емисија**

Произвођач емисије је физичко или правно лице у чијој организацији и чијим средствима је створена емисија. У пракси су то радио и телевизијске станице. Право произвођача емисије јесте право ових субјеката, радио и ТВ станица поводом њихових емисија. У пракси постоји изузетно велики број произвођача емисија, односно радио и ТВ станица.

Произвођач емисије, у ауторскоправном смислу је и корисник како ауторских дела тако и предмета сродних ауторских права. Право произвођача емисије је најкомплексније право сродно ауторском праву, јер у производњи емисија са различитим улогама и задацима учествује велики број субјеката. Сагласно изреченом, произвођач емисије ступа у различите правне и фактичке односе са множином субјеката, закључујући различите врсте уговора са њима. У том смислу, произвођач емисије ступа у правне односе са ауторима, закључујући са њима ауторске уговоре. Такође, произвођач емисије закључује интерпретаторске уговоре са интерпретаторима. Он ступа у правно-пословне односе и са произвођачима фонограма и видеограма.

Пошто је произвођач емисије корисник ауторских дела и предмета сродних права, он нужно ступа у правне односе и са организацијама за колективно остваривање ауторских и сродних ауторских права. На крају, произвођач емисије ступа у правне односе и са другим произвођачима емисије у оквиру одговарајуће размене програма, односно садржаја (информативног, спортског, филмског и сл.).



Емисионе станице, поред комерцијалног пословања имају и карактер јавних служби (иако не све станице), односно обавезу да обавештавају и упознају најширу јавност са најважнијим догађајима у различитим областима, у земљи и свету.

Под правом произвођача емисије подразумева се право произвођача емисије на емисије које су емитоване у јавности путем радио-дифузног система. Субјект овог права је произвођач емисије. То је, као што је већ речено, физичко или правно лице које је сопственим средствима и у сопственој организацији произвело емисију. Произвођачи емисија се баве емитовањем радио и телевизијских преноса и емисија намењених неодређеном броју слушалаца, односно гледалаца са једног подручја. Међутим, субјект заштите могу бити и лица која су емисију начинила туђим средствима, уколико су то учинила на сопствену одговорност и уз сопствени економски ризик. Треба нагласити да одређено лице стиче статус произвођача емисије на основу економско организационих критеријума, а не на основу своје креативне улоге у настанку емисије. По правилу, субјект права је привредни субјект. Али, произвођачем емисије се не сматра физичко лице које је технички или уметнички радило на реализацији емисије. Произвођач емисије мора бити лице које је извршило радњу емитовања, обзиром да је емитовање саставни део појма емисије. Најчешће произвођач емисије је лице које не само да производи, већ и емитује емисију.

Радња емитовања заснива се на техничком поступку преношења информација на даљину путем електромагнетних, електричних, светлосних или других сигнала. Поступак емитовања подразумева да се, ради преноса одређене информације на даљину, слика или звук претвори путем одговарајућег техничког уређаја у одговарајући сигнал, и да се у том облику упуту примаоцу, а да прималац, опет захваљујући одговарајућем техничком уређају, те сигнале претвори у првобитни облик информације, односно слику или звук. У једном лицу могу бити кумулирана својства произвођача емисије и произвођача фонограма, односно видеограма, у случају да емисиона станица емитује програм са фонограма или видеограма који је сама произвела.<sup>33</sup>

Произвођач емисије је у ауторскоправном смислу корисник ауторских дела, интерпретација, видеограма и фонограма. Он закључује различите уговоре са носиоцима ауторских и сродних права, а затим са уживаоцима ТВ емисија (публиком, тј. јавношћу), којима продаје створени садржај (путем претплате или на други начин). На тај начин делатност

---

<sup>33</sup> Типичан пример за ово је „Гранд Продукција“ (Grand Production).

произвођача емисије подразумева обавезу уређивања његових правних односа са носиоцима права на набројаним интелектуалним добрима, али и са уживаоцима тих добара.

Повезаност делатности произвођача емисија са ауторским правом заснива се на садржају емисија, када се ради о ауторским делима која се емитују јавности. Колико су произвођачи емисија упућени на ауторска дела, толико су и аутори књижевних и уметничких дела заинтересовани да се њихова дела емитују путем радија и телевизије јер тиме стичу највећи број слушалаца и гледалаца и остварају материјалну накнаду.<sup>27</sup> Правни односи између аутора, односно носиоца ауторског права и произвођача емисије уређују се уговором којим аутор или носилац права уступа искључиво право емитовања свог дела субјекту који врши емитовање – емисионом предузећу уз накнаду. Уређује се, такође, правни однос између произвођача емисија и интерпретатора. Садржај радио или телевизијских емисија често су интерпретације ауторских дела од стране интерпретатора, па се однос између произвођача емисије и интерпретатора, регулише уговором.

### **3.4. Садржина права произвођача емисије**

Производња емисија је привредна делатност у којој изостаје интелектуална (духовна) компонента, па, стога, произвођачу емисије припадају само искључива имовинскоправна овлашћења.<sup>34</sup> У складу с тим, произвођач емисије има искључиво овлашћење да другоме дозволи или забрани: 1) реемитовање своје емисије, бежичним или жичним путем; 2) снимање своје емисије на носач звука и/или слике; 3) умножавање тог снимка у било ком облику и на било који начин и стављање у промет тако умножених примерака снимка; 4) давање примерака снимка емисије у закуп; 5) јавно саопштавање својих емисија на местима која су публици доступна уз плаћање улазнице; 6) интерактивно чињење доступним јавности своје емисије жичним или бежичним путем. Последња два права су нововедена права по закону из 2004. године, а која је и ЗАСП прихватио.<sup>35</sup>

Право произвођача емисија је право које штити привредну делатност, а не интелектуално стваралаштво. Самим тим његово се право састоји само од имовинскоправних овлашћења која су искључиве (апсолутне) природе, изузев једног које је релативноправне природе. Право произвођача емисије је искључиво право које овлашћује свог носиоца да другоме забрани или дозволи коришћење емисије, односно било ког звучног, визуелног

<sup>34</sup> Чл. 133, ЗАСП-а.

<sup>35</sup> Чл. 136, ЗАСП-а.

или звучног и визуелног садржаја који је претворен у електрични, електромагнетни или други сигнал ради јавног емитовања. При томе се у теорији истиче да право на емисију радио-дифузних установа треба да буде заштићено од сваког неовлашћеног коришћења од стране других радио-дифузних установа, слушалаца, гледалаца – публике којој је емисија намењена и других лица која могу да повреде право произвођача емисије.

Садржину права произвођача емисије чине само имовинска права. Као што је већ речено, имовинскоправна овлашћења су искључиве и апсолутне природе, изузев једног које је релативноправне природе. Према закону произвођач емисије има искључиво право да другоме забрани или дозволи: реемитовање своје емисије, бежично или путем жица; снимање своје емисије на носач звука или слике, односно звука и слике; умножавање тог снимка у било ком облику и на било који начин и стављање у промет тако умножених примерака снимака; давање примерака снимка емисије у закуп; јавно саопштавање својих емисија на местима која су публици доступна уз плаћање улазница; и интерактивно чињење доступним јавности своје емисије жичним или бежичним путем. Једно је неискључиво овлашћење произвођача емисије. Произвођач емисије има релативно овлашћење на потраживање накнаде од продаје техничких уређаја и средстава који су подобни за умножавање емисије.

Овлашћење на реемитовање емисије је основно овлашћење произвођача емисије, на основу којег он може свакој емисионој станици да забрани истовремени пријем и даљи пренос сигнала заштићене емисије његовој публици.<sup>36</sup> Према томе, реемитовање подразумева постојање бар две емисионе станице, једне која је произвела и врши изворно емитовање, и друге, која преузима сигнал и даље га истовремено емитује, односно емисију преузима и без задржавања даље емитује. Тако, на пример, када једна ТВ станица сопственим средствима и у сопственој организацији преноси одређени важни музички догађај, та емисиона станица, као произвођач емисије, овлашћена је да свакој другој емисионој станици забрани или дозволи да „преузме” њен сигнал и реемитује га на сопственој фреквенцији публици која прати ТВ на тој фреквенцији.<sup>37</sup> У правној теорији

---

36 Ову врсте повреде права произвођача емисије, најчешће чине конкурентске емисионе станице (на подручју једне или више земаља), па се на ове односе могу применити и прописи о нелојалној конкуренцији.

37 Чл. 136, ЗАСП-а. Систем кабловске ТВ у Републици Србији углавном се заснива на кабловском реемитовању бежично емитованих емисија. Оператери кабловске телевизије су у обавези да регулишу ауторска и сродна права на садржајима које реемитују, као и да плате накнаду за реемитовање (Марковић, С, Поповић, Д.: Право интелектуалне својине, Београд, 2013, стр. 86.

се зато наглашава да „за тумачење појама реемитовања битно је да је то, у основи, емитовање које има једну специфичност: сигнали који носе програм су „преузети“ од емисионе станице која их је изворно емитовала, и „истовремено“ су одаслати јавности бежичним или жичним путем.” Према томе, за појам реемитовања је ирелевантно да ли се радња технички врши бежичним или жичним путем.

Друго овлашћење је овлашћење на снимање емисије на носач звука или слике, односно звука и слике. Произвођач емисије је овлашћен да другоме забрани или дозволи бележење своје емисије на телесни носач, односно производњу фонограма и видеограма емисије. Ово овлашћење се односи на радњу која је услов за веома чест облик коришћења туђих емисија – емитовањем туђих снимљених емисија. Један од облика нелојалне конкуренције међу емисионим станицама је снимање туђих емисија, и емитовање тих снимака. Међутим, сама радња емитовања снимака туђих емисија није забрањена. Зато се произвођач емисије може овом облику конкуренције супротставити само на основу свог искључивог овлашћења на снимање сопствене емисије.<sup>38</sup> Друга врста повреде састоји се у недозвољеном снимању и преснимавању емисија на које једна емисиона станица има право на телесни носач. На основу овог свог овлашћења произвођач емисије се може ефикасно супротставити производњи фонограма, односно видеограма својих „живих” емисија. Али, када се ради о емисијама које се састоје од претходно снимљеног „материјала”, у функцији спречавања других да производе примерке тих емисија, примењује се право произвођача фонограма, односно видеограма, а не право произвођача емисија. Уколико је, међутим, реч о преснимавању емисија на фонограм, или други начин, за приватну употребу у циљу наставе и друге некомерцијалне циљеве, такво преснимавање не представља повреду права.

Следеће имовинско овлашћење је овлашћење на умножавање снимка и стављање примерака снимка у промет. Произвођач емисије, поред тога што може да се супротстави снимању своје емисије на телесни носач, овлашћен је и да се супротстави умножавању таквог снимка и стављању примерака снимка у промет. ЗАСП предвиђа и следећа овлашћења: овлашћење на давање у закуп примерака снимка емисије, овлашћење на јавно саопштавање својих емисија на местима која су публици доступна уз плаћање улазница и овлашћење на јавно саопштавање својих емисија жичним или бежичним путем, на начин који оугућава појединцу индивидуални приступ емисији са места и у време које он одабере.

---

38 Ibidem.

Следеће имовинско овлашћење произвођача емисије је давање примерака снимка емисије у закуп. Ово овлашћење представља логичну последицу претходних овлашћења. Истина, ово овлашћење је ређе у пракси и мањег је значаја од претходно наведених, али је свакако могуће. Без обзира што се ово овлашћење теоријски може реализовати на сваку врсту емисије, у пракси се то неће дешавати. Неке врсте емисија неће бити предмет закупа, напосто што не постоји интерес закупопримца за њима. С друге стране, неке врсте емисија су подобне и пожељне да буду предмет закупа, а то су емисије које садрже филмска, музичка или књижевна дела.

Најзад, нови ЗАСП увео је још два овлашћења произвођача емисије: овлашћење на јавно саопштавање својих емисија на местима која су публици доступна уз плаћање улазнице и интерактивно чињење доступним јавности своје емисије жичним или бежичним путем. Ова овлашћења су реалан и неминован продукт развоја технологије у овој области и сасвим је оправдано и целисходно њихово законско установљење.

Осим искључивих, произвођач емисије има једно зааконско неискључиво, односно релативно овлашћење. Реч је о овлашћењу на потраживање накнаде од продаје техничких уређаја и средстава који су подобни за умножавање емисија. Сврха увођења овог овлашћења у законски систем јесте да се колико толико компензирају очекивани губици произвођача емисија који ће, извесно настати неовлашћеним умножавањем емисија, а који не могу никако бити спречени.

На крају, треба истаћи да права сродна ауторском праву временски су ограниченог трајања, с тим да су рокови трајања знатно краћи од рока трајања ауторског права. На пример, док ауторско право траје за живота аутора и 70 година после његове смрти, право произвођача емисије траје 50 година од дана првог емитовања емисије. Рок се рачуна од 1. јануара године која непосредно следи за годином у којој је извршено прво емитовање емисије.

Осим легалног или овлашћеног коришћења емисија постоје и случајеви недозвољеног коришћења, када нека емисиона станица, без правног основа користи емисије на које друга емисиона станица има права. Недозвољени облици коришћења емисије представљају следеће радње: 1) неовлашћено реемитовање или ретрансмитовање и 2) недозвољено снимање и преснимавање емисије.

#### 4. Уместо закључка: будућност телевизије и произвођача емисија

Право произвођача емисије представља најскомплексније право сродно ауторском праву. Такође, делатност производње емисија изискује значајна улагања – материјално-техничка, финансијска, кадровска, логистичка и тд. Међутим, ова делатност је, с друге стране, и веома профитабилна. С обзиром на значај и улогу телевизије, законодавац је произвођачима емисија признао субјективно право поводом стварања емисија, које се састоји из имовинскоправних овлашћења, углавном искључиве природе. Ово, са разлога што се производња емисија сматра привредном делатношћу код које изостаје духовна (стваралачка) компонентна. Сматрамо да овакво становиште не може бити апсолутно и потпуности прихваћено. Сматрамо да се производња емисија не може свести само на пуко емитовање (које је само техничка делатност). Чини се да би требало размислити о потреби да се и произвођачима емисија треба, у одређеним случајевима, односно за одређене врсте емисија призна и неко моралноправно овлашћење, у првом реду и за почетак овлашћење на признање ауторства не емисији. Истина, овлашћење овакве садржине већ постоји у пракси (када се у потпису емисије појављује одређена ТВ станица. Ово, важи нарочито за тзв. ауторске емисије, у којима је свакако присутан и стваралачки елемент.<sup>39</sup> Ово свакако не би могло да важи за емисије фактографског карактера (догађајног типа).

Телевизија, као медијум има велики значај за живот савременог човека. Њене функције (посебно информативна, едукативна и рекламна) гаранција су њеног постојања и опстанка. Телевизија ће сигурно доживети свој 100. рођендан и наставити да функционише, али у нужно промењеном облику. Такође, врло вероватно је да ће телевизија изгубити значајан део своје публике. Конвергенција медија узрокована развојем дигиталне технологије велики је изазов систему медијских комуникација, али и индустрији културе. Појавом Интернета и онлајн мултимедијских платформи, телевизија као медијски систем је озбиљно угрожена, нарочито у погледу смањења броја гледалаца. У овако жестокој конкуренцији, класична телевизија може опстати једино ако понуди нове, модерне

39 Типичан пример који потврђује овакву констатацију и иде у прилог увођења оваквог овлашћења представља ТВ емисија „Жикина шареница“. Наведена емисија, чији је идејни творац новинар Живорад (Жика) Николић, емитовала се на РТС-у низ година. Кад је поменути новинар прешао на ТВ Пинк и желео да тамо води емисију под истим називом, дошло је до спора између наведених субјеката. Нађено је компромисно решење, тако што је на РТС-у остала емисија истог садржаја под називом „Шареница“, а на Пинк пренет назив емисије „Жикина шареница“.

и интерактивне садржаје „запаковане” у нове формате. Зато је нужно, редефинисати телевизију као медијум, тако што ће јој се уз информацијску додати и комуникацијску (двострану) димензију. Класични ТВ програми ће отићи у историју, а гледаоци ће моћи сами бирати жељени садржај и време када ће њему приступити. Уколико IPTV превлада над земаљским дигиталним преносом, каблом и сателитом, граница између телевизијског програма и онлине видео садржаја постаће готово не приметна.

Под налетом технолошки промена, постоји реална опасност да телевизија изгуби свој оригинални идентитет. Међутим, поучени искуством штампаних новина (као и књижевних дела) и радија, готово да је извесно да ће телевизија као класичан медијум опстати, само ће јој се смањити гледаност. У прилог томе иде и теорија о постојању значајног дела конзервативне публике која није склона променама.

Главна конкуренција и „опасност” телевизији долази од Интернета и мобилне телефоније. Нема сумње да се корисници Интернета суштински разликују од профила телевизијског гледаоца, који је и даље потпуно пасивни прималац телевизијских порука (енгл. couch potato). И у дигиталном добу постојаће такви гледаоци који ће и даље добровољно конзумирати понуђени садржај без икаквог промишљања о истима.<sup>40</sup> Међутим будућност улоге медија у свакодневном животу појединца, првенствено лежи у врло богатој понуди садржаја и услуга уз могућност слободног избора како садржаја тако и времена у којем ће их појединац конзумирати. Такође, у будућности ће гледаоци бити едукованији, а самим тим и захтевнији и пробирљивији. Стога ће произвођачи емисија морати да иду у сусрет оваквим трендовима.<sup>41</sup>

У будућности, значајне технолошке промене захватиће и област телевизије. Традиционална телевизијска кутија или LCD плазма биће замењена савитљивим екраном који ће технолошки подржавати интерактивност и холограмску пројекцију слике. Такође, преко истог уређаја, телевизора, биће могуће истовремено праћење телевизијског програма, претраживање интернета и вођење телефонских разговора са видео позивом. Традиционалан начин емитовања програма према унапред утврђеним програмским шемама, изгубиће на значају, јер ће

---

40 Чињеница је да су данас највернији гледаоци риалити програма (који се целодневно емитује) припадници најстарије и најмање образоване популације, који напросто гутају све оно што им се понуди и наметне.

41 Не може се ТВ програм заснивати на сталним и вишегодишњим репризама популарних серија или на целодневном емитовању риалитија. Просечан и едукован гледалац очекује нешто ново и атрактивније. Такође, не може се од грађана убирати двострука ТВ претплата, а да они опет не могу да гледају одређене жељене емисије.

интерактивност омогућити гледаоцима да бирају садржај који ће гледати, као и време када ће то учинити.

Следствено томе, основно својство телевизије и стари модел ТВ комуникације од једног према мноштву, трансформисаће се од једног према једном. На тај начин телевизија ће постати медијум који ће задовољавати индивидуалне потребе сваког свог корисника, кроз стварање посебних понуда на диверзификованим платформама.

Ове иновације ће утицати на промену врсте и садржаја телевизијских производа, од традиционалних медијских формата и жанрова, до специјализованих програма у оквиру свих програмских врста.

Интерактивна телевизија ће се убрзано оснаживати и омогућавати свеприсутан начин приступа Интернет услугама, па се већ предвиђа њена трансформација у утили-визију (utilivision), са бројним сервисима једноставног приступа Интернету. То ће утицати и на економију потрошње и стварање нових облика комуникације потрошача, на пример повећање онлајн куповине, проширење различитих финансијских услуга и сл. Телевизија, која као систем почива на три основна постулата – креативности, технологији и профиту у будућности ће морати да развија нове механизме који ће одржавати међузависност ових компоненти и њихово јачање у комерцијалном смислу, а у складу са жељама и потребама кључних субјеката у медијском пословању – публике и оглашивача, који су, уосталом, главни финансијери производње емисија.

### Литература

Бесаровић, В. (2011). Интелектуална својина. Београд: Правни факултет

Brigs, A., Berk, P. (2006). Društvena istorija medija. Beograd: Clio

Ђурђевић, Ђ. (2010). Dolazak televizije: prikazi, osvrti, komentari, portreti, intervjui. Beograd: RTS

Закон о ауторском и сродним правима. Сл. Гласник РС, бр. 104/09, 99/11, 119/12 и 29/16 - Одлука УС.

Ilić, M. (2006). Rađanje televizijske profesije. Beograd: Clio

Jensen, J. F. (2005). Interactive content, applications and services. In: Digital Terrestrial Television in Europe (eds. Brown, A., Picard, R. G.). London: Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated. 91-120.



Марковић, С, Поповић, Д. (2013). Право интелектуалне својине. Београд: Правни факултет

Поповић, Д. (2014). Телевизијски формати као (не) заштићена интелектуална добра. Анали Правног факултета у Београду. 62 (1). 84-101.

Римска конвенција за заштиту уметника извођача, произвођача фонограма и установа за радиодифузију (1961.)

Тјуроу, Дž. (2013). Медији данас: Увод у масовне комуникације II. Београд: Clio

Henneberg I. (2001). Autorsko pravo. Zagreb: Informator

Šesterikov, B. (1987). Satelitska i kablovska televizija, formati audio/video-signala. Београд: NIRO

**Prof. Vidoje Spasić, LL.D.**  
Full Professor,  
Faculty of Law, University of Niš

## **THE POSITION OF TV PROGRAM MANUFACTURER IN SERBIAN LAW**

### **Abstract**

*The right of manufacturers of TV programs falls into the area of copyright and other related authorship rights. In fact, it is the most complex and the most significant type of related authorship rights. Considering that the production of TV programs is an economic activity which lacks the spiritual/intellectual property dimension, the holders of these rights are only entitled to exercise their property-related rights in accordance with the law.*

*Television as a medium plays an important role in the life of a modern man. However, with the emergence of digital technology (the Internet and mobile phones), television has encountered serious challenges. Therefore, in order to survive and maintain respectable ratings, television should be subjected to considerable structural and functional changes. In light of modern technological changes in this field, the paper examines the role and position of manufacturers of television programs, through the prism of the Serbian Act on Copyright and Related Rights.*

**Keywords:** television, TV program manufacturers, broadcasting, TV programs.

## КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРИНУДНОГ БРАКА<sup>2</sup>

**Апстракт:** Принудни брак, како се из назива може закључити, јесте брак чији се настањак, али и трајање или одржавање, могу приписати примени принуде. Упркос архаичном призвуку, принудни брак није само део прошлости, већ је присутан и у савременом друштву, чак и у високо развијеним земљама које су оствариле значајне домете на пољу заштите људских права. Из различитих разлога он је дуго био занемарена појава, да би тек последњих декада 20-тог века, услед узнемирења јавности због појединих трагичних случајева, постао предмет политичког и научног интересовања. Ауторка се у овом раду бави криминолошким аспектима појаве, тражећи одговор на питање шта је принудни брак, у којим облицима се јавља, каква је његова распрострањеност, који су фактори ризика за појаву принудног брака, као и какве све негативне последице производи.

**Кључне речи:** принудни брак, криминална феноменологија, криминална етиологија.

### 1. Неколико напомена о појму принудног брака

Наш назив „принудни брак” представља буквални превод енглеског *forced marriage*, уз напомену да се истоветна ознака за ову појаву среће и у другим језицима – у француском *mariage forcé*, у италијанском *matrimonio forzato*, или у немачком *Zwangsheirat*. Принудни брак се у теорији најчешће дефинише као брак закључен противно вољи једне или обеју страна, услед примене принуде.<sup>3</sup> Његова основна карактеристика лежи у томе

1 dusica@prafak.ni.ac.rs

2 Рад је резултат спроведеног истраживања на пројекту број 179046 под називом „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 М. М. Idriss: *Forced Marriage – The Need for Criminalisation?*, *Criminal Law Review*, no. 9, 2015., стр. 687, А. Sabbe, М. Temmerman, Е. Breems, Е. Leye: *Forced Marriage: An Analysis of Legislation and Political Measures in Europe*, *Crime, Law and Social Change*, no. 62, 2014., стр.

што приликом склапања изјава воље није дата слободно, већ је изнуђена силом или претњом. Међутим, иако се чини да је потпуно разумљиво шта он представља и да се, самим тим теоријска одређења мање-више језички и стилски разликују, то ипак није тако. У том смислу, посебну пажњу привлачи дефиниција која принудним браком сматра онај брак који један или оба супружника закључују или у којем остају против своје воље, под утицајем силе или претње.<sup>4</sup> Овај концепт је очигледно шири, пошто подразумева и примену принуде у циљу одржања брака. Тиме се покрива, да га тако назовемо, заточеништво у браку, односно она ситуација када је брак настао на правно регуларан начин, а једна или обе стране желе развод или прекид заједничког живота, при чему се принуда примењује да би се то спречило. У вези са прехтодним излагањем постоји и једна терминолошка напомена. Иако се некада не води довољно рачуна о томе, требало би разликовати принудни брак, као шири назив, који апсорбује и присиланостанак у браку, од принудног закључења брака као назива ужег значења, који се односи само на примену принуде ради заснивања ове заједнице.

Надаље, требало би поменути да има и теоретичара који настанак принудног брака не приписују само принуди у кривично-правном смислу те речи, него и неким другим, деликатнијим методама утицаја на вољу, чиме проширују појам принудног брака. Томе су допринела емпиријска истраживања која су показала да закључењу брака без слободно датог пристанка често претходи психичка пресија која се не може подвести под претњу, као на пример када мајка убеђује ћерку да ће временом заволети свог супруга, или када отац децидирано закључи да је венчање заказано и да ће се одржати желела то његова ћерка или не.<sup>5</sup> Иако се чини да је описани притисак неделотворан и да уопште нема капацитет да некога натера на нежељени брак, не сме се заборавити да се овакве ствари дешавају у веома конзервативним заједницама, да погађају особе које су расле под „гвозденом“ контролом и ауторитарним утицајем родитеља, и

---

173, N. I. González: *Forced Marriages in Europe: from a Migration Problem in a Global World to the Old Phenomenon of Gender Violence*, *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza*, vol. XI, no. 2, 2017., стр. 5, R. Kool: *Step forward of Forever Hold Your Peace: Penalising Forced Marriage in Netherlands*, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2012., vol. 13. no. 4, стр. 453 и др.

4 J. Alanen: *Custom or Crime? (Part I of IV) Catalysts and Consequences of Forced Marriage*, *American Journal of Family Law*, vol. 29, no. 4, 2016., стр. 2.

5 H. Yerlikaya, E. Çakir-Ceylan: *Zwangs- und Scheinehen im Fokus staatlicher Kontrolle, Eine Betrachtung des jüngsten Gesetzentwurfes zur Bekämpfung der Zwangsheirat und Verhinderung von Scheinehen im Lichte des Opferschutzes*, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2009., стр. 208.

које се, колико год се не слагале са одлукама својих родитеља, вероватно уопште неће супротставити.

У домен других утицаја на вољу у циљу закључења брака спада и довођење у заблуду. Заблуда се често јавља у случају када се принудни брак закључује у земљи порекла жртве или њених родитеља, а не у земљи пребивалишта или боравишта жртве. Тада се пут у земљу порекла често објашњава неким лажним разлогом – да би се обишли болесни рођаци, да би се упознала фамилија, или се једноставно представља као одлазак на одмор, да би се права принуда евентуално применила тек ако жртва покаже отпор када сазна за праву сврху путовања.<sup>6</sup>

Полазећи од самог назива појаве који експлицитно наглашава примену принуде, тешко да би се могла прихватити претходно описана експанзија појма. Употреба других притисака и заблуде за исход може да има изостанак слободно датог пристанка за склапање брака тј. нежељени брак, који се не може поистоветити са принудним браком. Сваки принудни брак је истовремено и нежељен, али је јасно да не важи супротно.

У одређивању принудног брака, треба се осврнути и на чињеницу да се и сам брак, као полазна основа овог појма, може схватити рестриктивно и екстензивно. Док би први концепт обухватио само тзв. грађански брак, шири би у обим појма укључио и верске бракове у различитим формама. Заправо, емпиријска истраживања и показују да је велики проценат принудних бракова управо и закључен у верском облику, као тзв. „*Nikah*” или „*Imam*” брак код муслимана или као „*Sinti*” брак код Индуса.<sup>7</sup> Надаље, иако нам домаће позитивно право и правна традиција налажу да брак

---

6 Y. Samad: *Forced Marriage Among Man – Unrecognized Problem*, Critical Social Policy, 2010., vol. 30, no. 2, стр. 197. Иначе, овакав *modus operandi* добио је и правни епilog у Истанбулској конвенцији која за радњу извршења принудног закључења брака сматра и намамљивање (*luring*) детета или одраслог лица на територију стране државе, која не представља државу њиховог боравишта, с циљем да их принуде да ступе у брак. Видети члан 37 Конвенције на <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>.

7 До таквог закључка се дошло испитивањем у Данској, видети у А. Sabbe, М. Temmerman, Е. Vreems, Е. Leue: *op. cit.*, стр. 178. Слично је и у Немачкој, где око 30% принудних бракова отпада на верске бракове, наведено у К. Braun: *“I don't Take This Man to be My Lawfully Wedded Husband”: Considering the Criminal Offense of “Forced Marriage” and It's Potential Impact on the Lives of Girls and Young Women with Migrant Background in Germany*, German Law Journal, vol. 16, no 4, 2015., стр. 856. Са друге стране, ако се посматра правни аспект, инкриминација принудног закључења брака се, по правилу, односи на грађански брак, ретко и на верски, као у Великој Британији, видети чл. 121 *Antisocial Behavior, Crime and Policing Act*-а и аутентично тумачење, доступно на [http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/pdfs/ukpga\\_20140012\\_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/pdfs/ukpga_20140012_en.pdf).

схватимо као законом уређену заједницу једне жене и једног мушкарца,<sup>8</sup> криминолошко одређење би морало да буде флексибилније, обухватајући и заједнице између више субјеката (обично једног мушкарца и више жена), пошто постоје системи где је овако нешто присутно и дозвољено. Теоријски, у обзир би могле да дођу и заједнице сличне браку, на пример истополне заједнице или регистровано партнерство.<sup>9</sup>

Има и мишљења да је принудни брак заправо „термин кишобран“ (*umbrella term*) којим се покривају различите појаве: брак као облик ропства у оквиру трговине људима, уговорени брак, традиционални или обичајни брак, рани брак, дечији брак, фиктивни или лажни брак ради добијања различитих погодности, брак ради стицања држављанства или регулисања боравка у страниј земљи и слично.<sup>10</sup> Ово је свакако прешироко схватање, како се узмеђу принудног брака и већине наведених појава не може баш увек поставити знак једнакости.<sup>11</sup> Међутим, то не значи да треба да буде у потпуности занемарено, јер наведено становиште показује категорије бракова у посебном ризику од принудног настанка. Од свих наведених једино би се за принудни брак као облик експолатације код трговине људима и дечији брак могло рећи да су *per se* принудни. Док први не тражи објашњење, код другог је потребно извесно прецизирање. Наиме, дечијим браком се, полазећи од одредаба Конвенције о правима детета, може сматрати брак који је закључило лице млађе од 18 година.<sup>12</sup> Ова старосна група није хомогена и у њој се налазе и лица која уопште

8 Видети чл. 3 ст. 1 Породичног закона, *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11-др. закон и 6/15.

9 Занимљиво је да поједина законодавства која су увела самостално дело принудног закључења брака садрже управо овакво решење, те дело постоји и када је принуда усмерена на успостављање истополне заједнице. Видети КЗ Швајцарске (чл. 181а) или КЗ Аустрије (чл. 106а). Коришћени текстови закона са <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201803010000/311.0.pdf> и <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.

10 E. Rude-Antoine: *Forced Marriages in Council of Europe Member States, A Comparative Study of Legislation and Political Initiatives*, Directorate General of Human Rights, Strasbourg, 2005., стр. 15.

11 Више о томе у А. Sabbe, М. Temmerman, Е. Breems, Е. Leye: *op. cit.*, стр. 173, G. Ganoli, М. McCarry, А. Razak: *Children Marriage or Forced Marriage? South Asian Communities in North East England*, *Children & Society*, 2009., vol. 23, стр. 418-429, М. Enright: *Choice, Culture and the Politics of Belonging: The Emerging Law of Forced and Arranged Marriage*, *The Modern Law Review*, vol. 72, no. 3, 2009., стр. 331-359, Е. Beck-Gersheim: *The Marriage Route to Migration of Border Artistes, Transnational Matchmaking and Imported Spouses*, *Nordic Journal of Migration Research*, vol. 1, no. 2, 2011., стр. 63-65 и др.

12 Видети чл. 1 Конвенције Уједињених нација о правима детета, доступно на <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

нису способна да закључе брак (ни дају било какве правно релевантне изјаве воље) с обзиром на душевну неразвијеност, али и лица којима суд или родитељи могу из оправданих разлога дозволити склапање брака, ако су достигла телесну и душевну зрелост за вршење брачних права и дужности, уз напомену да се старосна граница разликује у зависности од правног система. Поједини теоретичари инсистирају да се управо прва од наведених категорија аутоматски мора подвести под принудни брак, позивајући се на аргумент да се овде ради о душевно неразвијеним лицима, којима треба пружити посебну заштиту.<sup>13</sup>

## **2. Распрострањеност и остале карактеристике принудног брака према истраживањима спроведеним у појединим европским земљама**

Проблем принудних бракова се у европским земљама углавном везује за мигрантске заједнице и он дуго времена није истраживан, са оправдањем да су у питању породичне ствари миграната, њихови обичаји и традиција, у шта се не треба мешати у циљу очувања мултикултуралности друштва. Овакав став и представља разлог што се у научној литератури често не могу пронаћи прецизнији подаци о распрострањености, мада се не може негирати да извесне оквирне процене постоје. Како је Истанбулска конвенција допринела ширењу инкриминације принудног брака, анализа распрострањености се може поделити у два сегмента – први, пре увођења дела, у којем се најчешће подаци повлаче из невладиног сектора, који је и допринео да се прошири свест о овој појави, а други кроз званичне полицијске и судске статистике, по увођењу дела у кривично законодавство. Тако је, на пример у Немачкој, уз наглашену резерву да је веома тешко доћи до реалних показатеља, постојала процена Савезног министарства за породицу, старе, жене и омладину (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*) да се на годишњем нивоу дешава између 1.000 и 3.500 случајева, при чему се најчешће у улози жртве јављају девојке узраста од 16 до 21 године, припаднице турске националне мањине, са напоменом да се у око 30% ради о верским браковима, које немачко право не признаје.<sup>14</sup> Након инкриминисања, у периоду од 2011. до 2015. године на годишњем нивоу забележен је прилично мали број пријава, просечно око 50-60, док није регистрована ниједна осуда за принудно закључење брака,<sup>15</sup> те је очигледно да се и даље ради о делу са високом тамном бројком.

---

13 Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 194.

14 K. Braun: *op. cit.*, стр. 846.

15 K. Braun: *op. cit.*, стр. 860 и 862.

Француски Национални институт за демографске студије (*Institut national d'études démographiques*, скраћено *INED*) и Национални институт за статистику и економска истраживања (*Institut national de la statistique et des études économique*, скраћено *INSEE*) су 2008. године спровели истраживање, испитавши репрезентативан узорак женске популације старосне доби од 25 до 60 година, како би дошли до закључака о заступљености и другим карактеристикама појаве.<sup>16</sup> Тако је најпре утврђено да је 4% имигранткиња из назначеног узорка брак закључило без слободно дате сагласности, док је тако нешто знатно ређе међу општом популацијом (2%). При томе, у највећем ризику су жене које потичу из Турске, земаља Северне и Сахарске Африке; таква опасност у нешто мањој мери погађа и жене из Југоисточне Азије, Западне и Централне Африке; док су најмање угрожене мигранткиње из европских земаља. Даље истраживање је показало да дистрибуција појаве варира у зависности од старосних подгрупа. Старије жене имигранткиње, од 51 до 60 година, су у већем проценту искусиле удају против своје воље (9%), односно удају без пуне сагласности (13%). Млађа подгрупа, која је обухватила испитанице од 26 до 30 година, насупрот томе је у само 2% пријавила удају на силу, односно у 7% удају без пуне сагласности. Истраживачи су, такође, утврдили да учесталост не зависи само од животне доби, већ и од тога да ли испитанице припадају првој генерацији (као претходно наведене) или другој генерацији. Друга генерација се, по добијеним резултатима, показала као мање подложна неприхватљивим притисцима, како су њене представнице старости од 26 до 30 година само у 1% под принудом закључиле брак, односно у 3% брак без пуне сагласности.

Истраживање је поред старости обухватило и образовање, при чему су истраживачи фокусирали на два аспекта, на образовање жена које су закључиле брак под принудом или без слободно дате сагласности, као и на образовање њихових родитеља. Може се рећи да резултати нису изненађујући – 30% жена потиче из породица у којима родитељи немају никакво формално образовање; док њих 53% у првој генерацији и 34% у другој генерацији и саме немају завршено никакво формално образовање.

Занимљив је и податак о томе за кога се женске особе друге генерација удају – 33% имигрант, 11% син имигранта (друга генерација) и чак 56% лице из опште популације, на основу чега је изведен закључак да циљ принудног закључења брака више није само настојање да се девојке и младе жене задрже у оквирима заједнице свог порекла, јер је више од половине ових бракова мешовито.

16 Резултати су приказани према С. Hamel: *Fewer Forced Marriages among Immigrant Woman and Daughters of Immigrants*, *Population & Societies*, no. 479, 2011., стр. 1-4.



Посебан сегмент истраживања односио се на судбину овако закључених бракова. Он је показао да се у највећем проценту принудни бракови и бракови без пуне сагласности завршавају разводом, који бележи тенденцију пораста, пошто се 68% имигранткиња из друге генерације развело, насупрот 65% из прве генерације. И поред присутних недостатака укратко приказано истраживање је ипак дало материјал за потпуније сагледавање појаве и осмишљавање политике спречавања и сузбијања.

Постоје и процене других институција, на пример, Високог савета за интеграције, који открива забрињавајуће велики број од око 70.000 „сумњивих” бракова годишње (*Haut Conseil à l'Intégration*) или Министарства правде (*Ministère de la Justice*) које је, на основу судских статистика, приметило да се око 2% одлука о поништењу брака доноси управо због изостанка слободне воље приликом њиховог закључења.<sup>17</sup>

Судске статистике у Француској не пружају увид у распрострањеност, делимично због кратког времена од увођења самосталне инкриминације, а делимично и због чињенице да се пре 2014. године када је дело уведено принудни брак кажњавао као принуда, отмица, насиље у породици или силовање, те се он губи и постаје невидљив у општој статистици за поменута дела.<sup>18</sup>

У Великој Британији постоји посебна владина агенција *Forced Marriage Unit (FMU)* која се бави пружањем подршке и помоћи жртвама принудног брака, а њене статистике откривају да у периоду од 2009. до 2017. године на годишњем нивоу број регистрованих случајева варира од око 1200 до 1800.<sup>19</sup> Најновији подаци говоре да су жртве најчешће женског пола, у чак 77,8%. Када је њихова старост у питању, постоји заступљеност у различитим категоријама, иако се збрајањем процената уочава да су малолетници ипак најугроженији. Тако је узраст од 15 и мање година заступљен са 15,6%; узраст од 16 до 17 са 14,1%; од 18 до 21 са 17,9%; од 22 до 25 са 11,6%; од 26 до 30 са 10,4%; од 31 до 40 са 7,4%; од 41 и навише са 4,1%, при чему у извесном проценту (17,4%) постоји напомена да је жртва малолетна, али нема конкретнијег показатеља о њеним годинама. Што

---

17 A. K. Gill, A. Van Engeland: *Criminalization or 'Multiculturalism without Culture'? Comparing British and French Approaches to Tackling Forced Marriage*, *Journal of Social Welfare & Family Law*, vol. 36, no. 3, 2014., стр. 249.

18 G. Allwood: *Gender-based Violence against Women in Contemporary France: Domestic Violence and Forced Marriage Policy since the Istanbul Convention*, *Modern & Contemporary France*, 2016., vol. 24, no. 4, стр. 389 и надаље, A. K. Gill, A. Van Engeland: *op. cit.*, стр. 253.

19 Сви подаци за Велику Британију су приказани на основу Home Office: *Forced Marriage Unit Statistics*, 2017., стр. 6-11, доступно на <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage#statistics-on-forced-marriage>.

се географске дистрибуције тиче, Агенција је забележила готово трећину свих случајева у Лондону, а то се вероватно може објаснити концентрацијом мигрантског становништва, али и већом доступношћу информација о помоћи, као и саме инфраструктуре која се бави пружањем подршке и помоћи. Посматрано по етничкој припадности, највећи број жртава је пореклом из Пакистана, Бангладеша, Сомалије и Индије, а од осталих личних карактеристика посебно је издвојено то што су у узорку присутни и припадници ЛГБТ популације (1,8%), али и лица са хендикепом. Као и у другим земљама и у Великој Британији, званичне статистике вероватно не пружају реалан поглед на распрострањеност, а има аутора који су на основу својих истраживања закључили да је права бројка неупоредиво већа и да се заправо креће од 3.000 до чак 8.000 случајева годишње.<sup>20</sup>

Када је наша земља у питању нека оквирна представа може се добити само посредним путем. Нажалост, у Србији нису спровођена истраживања о принудним браковима, али је УНИЦЕФ недавно публикувао истраживање о дечијим браковима у земљама региона (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Македонија), за које се може рећи да управо спадају у ризичну групу у којој се често могу наћи и принудни бракови. Ова појава је веома распрострањена на посматраном подручју код појединих етничких заједница, тачније код Рома, пошто између 11,6% и 18,2% девојчица склопи брак пре петнаесте године, а између 42,7% и 57% пре навршене осамнаесте године живота.<sup>21</sup> У општој популацији у Србији само 0,8% жена старости од 15 до 49 година закључило је брак пре петнаесте године, на супрот ромској са 16,9%, односно само 0,2% опште популације закључи брак између 15 и 17 година живота, док је у ромској популацији појава много заступљенија са 15,2%.<sup>22</sup> Сличне резултате дале су и анализе спроведене у суседним земљама.<sup>23</sup> У том смислу, појава принудних бракова код нас не представља проблем „увезен” са мигрантима, већ аутохтони проблем, чије су праве размере готово у потпуности непознате. Са друге стране, кратак период

20 A. Kazimirski, P. Keogh, V. Kumari, R. Smith, S. Gowland, S. Purdon, N. Khanum: *Forced Marriage, Prevalence and Service Response*. London, National Centre for Social Research (NCSR), 2009., стр. 2.

21 *Дечији бракови у Србији – аналитички извештај*, Београд, Уницеф, 2016., стр. 8.

22 *Op. cit.*, стр. 9.

23 За Црну Гору видети С. Милић: *Дечији присилни бракови код Рома и Египћана*, Медијски дијалози, 2014., стр. 97 и надаље, за Бугарску К. D` Arcy, I. Brodie: *Roma Children and Young People in Bulgaria: Patterns of Risk and Effective Protection in Relation to Child Sexual Exploitation*, Social Inclusion, vol. 3, no. 4, 2015., стр. 1-9.

од увођења кривичног дела принудно закључење брака (чл. 187а) довео је до тога да за сада нема ниједне осуде за ово дело.<sup>24</sup>

Иако је уобичајно да се принудни брак везује за жене као жртве, те се у ширим класификацијама и третитра као облик насиља над женама, то није увек правило. У јединој студији, која је рађена у Великој Британији, истраживачи су се упустили у истраживање готово табу теме – да ли и мушкарци могу постати жртве. Сама идеја је потекла од организација које пружају помоћ жртвама породичног насиља и хомосексуалцима који су виктимизирани управо због своје сексуалне оријентације.<sup>25</sup> Истраживање је навело на неколико закључака: прво, ради се о занемареној појави, јер се стереотипно жене посматрају као жртве; друго, тамна бројка је у случају присиљених мушкараца још израженија, услед општеприхваћеног концепта мужевности, те су мушкарци због израженог стида и страха да не наруше свој (мачо) углед попутно обесхрабрани да потраже правну и друге врсте помоћи; треће, најчешће жртве су мушкарци у 20-тим годинама, често хомосексуалне оријентације или са неким обликом хендикепа; и четврто, мушкарци су чак мање тврдокорни и лакше потпадају под недозвољени утицај, рачунајући на то да ће одушак наћи у паралелним везама, што се у патријархалним заједницама не осуђује тако строго како када су жене у питању.<sup>26</sup>

Претходна феноменолошка разматрања су у фокус ставила жртву, али је веома битно поставити и питање ко су учиниоци овог дела. Нажалост, проучавана литература садржи мало тога што би послужило за постављање профила учинилаца, а разлози за то леже у чињеници да различити субјекти који у свом раду на неки начин региструју постојање принудног брака, не прикупљају податке о њима. Једино је извесно да су се у овој улози најчешће налазе родитељи, старији чланови породице, а некада и старешине заједнице, свештеници и тзв. „професионалне“ проводације,<sup>27</sup> те дело не мора увек и нужно да представља облик породичног насиља. Подаци којима располаже *FMU* за период од 2008. до 2012. године, говоре да је у 91% случајева учинилац мушкарац, али се ситуација мења када је мушкарац жртва, јер тада „ступају на сцену“ мајка, тетка или сестра, које

---

24 Дело је уведено Законом о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени гласник РС*, бр. 94/16, који је ступио на снагу 1. јуна 2017. године (осим у појединим деловима који се не односе на принудни брак). Званична статистика за 2017. годину не бележи ниједну осуду за ово дело, видети у *Саопштење РЗС*, бр. 193, год. *LXVIII*, 16.07.2018., *Статистика правосуђа*, стр. 4.

25 Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 201.

26 Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 201-202.

27 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 2, A. Sabbe, M. Temmerman, E. Breems, E. Leye: *op. cit.*, стр. 174-175.

су, по речима истраживача, способне да сломе и најчвршћег мушкарца користећи се емотивним уценама.<sup>28</sup>

### 3. Фактори који утичу на појаву принудног брака и последице које оставља

У литератури посвећеној принудном браку најчешће се констатује да је у питању сложена друштвена појава, на чији настанак утичу многобројни, међусобно испреплетени фактори. Једним делом појава принудног брака приписује се економским чиниоцима, који могу бити двојаки. Тако се у њеној основи може наћи сиромаштво, када се брак види као средство за побољшање материјалног статуса девојке и породице порекла. Екстремна беда, непостојање елементарних услова за живот, посебно у азијским и афричким земљама доводе до продаје деце ради принудног закључења брака, те се у оваквим случајевима заправо ради о специфичном облику експлоатације у оквиру трговине људима.<sup>29</sup> Ово може бити у вези са еколошким факторима криминалитета, како се показало да елементарне непогоде и природне катастрофе које остављају без приноса земљорадничко становништво азијских и афричких земаља, изазивају „епидемију” продаје девојчица (тзв. гладне невесте), не би ли се оне саме, а са добијеним новцем и њихове породице, спасиле од глади.<sup>30</sup> Укратко речено, непостојање перспективе, ускраћене могућности да се младе жене образују, запосле, економски оснаже и постану самосталне воде ка описаном исходу. Међутим, економски фактори могу бити пресудни и у потпуно супротној ситуацији, када добростојеће породице браком свог члана са лицем сличног материјалног стања осигуравају свој престижни положај, односно када се принудно венчавају рођаци да се не би распарчавало и крунило породично богатство.<sup>31</sup> Шире посматрано, узрок принудног брака није само потреба да се очува економски, већ уопште друштвени статус породице, али и друштвени поредак, спречавањем „мешања” различитих слојева, класа или каста.<sup>32</sup>

Значајно место међу факторима има патријархални културни образац са доминатним положајем оца породице чија се воља мора беспоговорно

28 Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 201.

29 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 3-4, E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 30.

30 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 5, K. Chantler: *Recognition of and Intervention in Forced Marriage as a Form of Violence and Abuse*, Trauma, Violence & Abuse, vol. 13, no. 3, стр. 179.

31 E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 30, Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 196.

32 M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *Forced Marriage, Forced Sex: The Perils of Childhood for Girls, Violence against Women*, ed. C. Sweetman, Oxford, 2010., стр. 29.

поштовати и традиционалном улогом жене која се своди на улогу супруге и мајке.<sup>33</sup> У оваквој матрици жена нема шта да бира, она мора да прихвати оно што јој се нареди. Изражена неравнотежа моћи присутна је у различитим областима жениног живота, па погађа и сферу њене сексуалности, која се налази под строгим контролом. У том смислу, сексуални односи пре брака представљају нешто потпуно неприхватљиво и вредно сваке осуде. Код муслимана постоји схватање да тело и понашање жене не сведоче само о њеној, него и о породичној части и поштењу, тако да је очување чедности до склапања брака императив, који се мора испунити и по цену принудног закључења брака.<sup>34</sup> Поред обичајних, некада и верска схватања идејно „подупиру” појаву принудног брака. У Непалу се верује да ће после смрти душа родитеља отићи у спокој, ако су успели да сачувају своје ћерке и ако су их удали пре првог менструалног циклуса.<sup>35</sup> Овакви ставови доводе и до апсурдних ситуација, на пример, када силоване девојке насилно удају за силоватеље, да би се скинула љага са њиховог и породичног имена.<sup>36</sup> Контрола сексуалности кроз принудни брак, како се сматра, решава и друге потенцијалне проблеме који се могу јавити код предбрачних сексуалних односа, као што су нежељена трудноћа и абортус, али решава и „проблем” другачије оријентације осим прихваћене хетеросексуалне. Веома је упечатљив пример девојке из Велике Британије која се јавила посебној агенцији за помоћ и подршку жртвама принудног брака (*FMU*). Она је, по сазнању родитеља да је лезбејка, прошла кроз праву тортуру – физичко насиље од стране чланова породице, егзорцизам како би из ње „истерали ђавола”, навођење на самоубиство, да би јој, како све ово није дало резултате, родитељи против њене воље уговорили и организовали венчање, са којег је успела да побегне.<sup>37</sup> Нетолерантни ставови према хомосексуалности подстичу на примену принуде не само према женама, већ и према мушкарцима, како је раније речено.

Међу факторима ризика налази се и обичај уговарања бракова, када се породице будућих супружника саме или успомоћ посредника

---

33 N. I. González: *Forced Marriages in Europe: From a Migration Problem in a Global World to the Old Phenomenon of Gender Violence*, *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza*, vol. XI, no. 2, 2017. стр. 6, E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 30.

34 Више о концепту *izat* (част) и *sharam* (срамота, брука) у G. Ganoli, M. McCarry, A. Razak: *op. cit.*, стр. 424.

35 M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 29, J. Alanen: *op. cit.*, стр. 5.

36 M. S. Uddin: *Arranged marriage – A Dilemma for Young British Asians*, *Diversity in Health and Social Care*, 2006, no. 3, стр. 213, K. S. Anitha, A. Gill: *Coercion, Consent and the Forced Marriage Debate in UK*, *Feminist Legal Studies*, 2009., no. 17, стр. 173.

37 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 5.

споразумевају о закључењу брака. Јасно је да уговорени брак уопште не мора да се допадне вереницима, али у неким културама очување породичне части и части главе породице диктира да се дата реч одржи по сваку цену.<sup>38</sup> Обичај склапања раних и дечијих бракова има исти значај. Колико год нам било тешко да то схватимо, у друштвима које негују ове традиције од добрих родитеља се просто очекује да својој деци нађу брачног друга, и да им заправо, како су често у питању малолетници, помогну својим знањем и животним искуством.<sup>39</sup> То значи да овде постоји двострука пресија, на веренике да уваже одлуку старијих, али пре тога и пресија околине на родитеље да испуне своје родитељске дужности. Када се већ говори о „критичним” обичајима, не сме се заобићи ни тзв. куповина младе.<sup>40</sup> У истом је рангу и обичај отимања младе, који се и данас задржао у афричким земљама (тзв. *ukuthwala*), мада је слична пракса присутна и у Киргистану, Јерменији, Азербејџану, Грузији, Туркменистану, Узбекистану, па чак и у нашем непосредном окружењу у Албанији.<sup>41</sup> Иако стоји чињеница да отимање младе може да послужи управо да би се сачувала слобода избора партнера, када се заљубљени договоре да фингирају отмицу и проведу ноћ заједно, после чега родитељима остаје само да им дају благослов, колико год се са браком неслагали, то не представља правило.

У описаној идејној матрици нису проблематични само родни стереотипи и предрасуде, него и само поимање брака као институције. Наиме, у заједницама које предност дају колективистичким над индивидуалистичким вредностима, брак се више посматра као уједињење две фамилије, а не као озакоњена веза двоје људи који се воле. То и није тако нелогично, како младенци у оваквим заједницама обично по закључењу брака не воде одвојен, самосталан живот, већ живе заједно са младожењиним родитељима, па чак и са другим рођацима из више генерација. Родитељи и старији сродници се, у оваквом поретку ствари,

38 Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 200, M. S. Uddin: *op. cit.*, стр. 212. Иако сама идеја уговарања брака вероватно ствара аверзију, постоје земље у којима се другачије гледа на то. Став зависи од културе и васпитања, те је тако у једном истраживању спроведеном у Индији чак 51% младих из узорка од 15 до 21 године изјавило да жели уговорени брак и да чак му даје предност у односу на брак из љубави, E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 17.

39 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 3-4.

40 Видети о томе у K. Chantler: *op. cit.*, 180. Обичај куповине младе се практикује код Рома у балканским земљама, у Бугарској код места Стара Загора чак постоји „пијаца невеста” на којој се више пута годишње уговарају бракови. Више о томе на <https://www.srbijadanas.com/clanak/pogledajte-kako-u-bugarskoj-romkinje-kupuju-na-pijaci-foto-video-03-03-2015>.

41 M. J. Miller: *Stop Forced Child Marriage: A Comparative Global Law Analysis*, International Journal of Humanities and Social Sciences, 2015., vol. 9, no. 11, стр. 3909.

просто сматрају позваним да изаберу жену која ће моћи да се уклопи у породицу и они сnose одговорност за будућу породичну хармонију са новим чланом,<sup>42</sup> шта год то тамо значило. Да не помињемо да уз све наведено иде и закључење брака као начин обезбеђења допунске радне снаге за мужевљево породицу.<sup>43</sup>

Рат и оружани сукоби, такође, могу допринети појави принудног брака. У феминистички оријентисаној литератури могу се наћи ставови да је насиље према женама у рату само „појачана и продужена опресија” која иначе постоји над женама и у миру.<sup>44</sup> Жена се доживљава као својина мушкарца-непријатеља, па сваки акт насиља над њом симболички представља акт потчињавања непријатеља. Уз то, како се жена, према патријархалном обрасцу, сматра симболом породице, насиље према њој добија шире значење, постаје атак на породицу тј. темеље друштва непријатеља. Примораване девојака на брак је честа појава у конфликтима, а таква пракса, нажалост, постоји и у новије доба. Тако је у Сијера Леонеу на стотине девојчица и жена у току сукоба отето од стране побуњеника и приморано на тзв. *bush marriages* – буквално „брак у жбуњу”, као илустративан назив за описивање ситуација у којој су оне примораване да у току оружаних активности и на бојишту прате своје „мужеве”.<sup>45</sup> Иако представља дигресију, требало би истаћи да је управо Специјални суд за Сијера Леоне први међународни суд који је принудни брак квалификовао као злочин против човечности, сврставши га у једну од његових радњи одређену као „други нехумани акти”.<sup>46</sup> Поред принудног брака као „ратног плена”, у оружаним конфликтима се може појавити и принудни брак као протективни механизам или тактика преживљавања. Иако звучи чудно, дешавало се у појединим земљама да друштвена дезорганизација, паралисан или инструментализован рад ионако слабих државних органа, наведу родитеље да своју женску чељад на силу удају за мушкарце за које сматрају да су у прилици да им пруже заштиту од насиља – силовања, отмице, примораване на проституцију и слично.<sup>47</sup>

42 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 3-4.

43 M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 29.

44 С. Константиновић-Вилић, В. Николић Ристановић, М. Костић: *Криминологија*, 2009. године, Ниш, Правни факултет, стр. 339.

45 I. Haenen: *The Parameters of Enslavement and the Act of Forced Marriage*, *International Criminal Law Review*, no. 13, 2013., стр. 897.

46 M. Frulli: *Advancing International Criminal Law. The Special Court for Sierra Leone Recognizes Forced Marriage as a "New" Crime Against Humanity*, *Journal of International Criminal Justice*, 2008., no. 6, стр. 1035 и надаље.

47 A. Hutchinson, P. Waterhouse, J. March-McDonald, S. Neal, R. Ingham: *Understanding Early Marriage and Transactional Sex in the Context of Armed Conflict: Protection at Price*,

Поред друштвене дезорганизације која настаје услед ратних дешавања, извесну улогу може да одигра и, да је тако назовемо, редовна недовољна изграђеност појединих институција, посебно недовољна изграђеност механизма социјалног старања. У литератури је примећено да се родитељи хендикепиране деце, страхујући да ће деца по њиховој смрти остати незбринута, окрећу принудном браку, јер га виде као начин да им у дужем периоду обезбеде негу и помоћ, али и да ублаже стигму која прати хендикепираност.<sup>48</sup> То значи да се изостанак адекватних механизма социјалног старања или недостатак средстава за обезбеђење помоћи могу појавити као фактори који утичу на настанак принудног брака.

Принудни брак није само аутохтона појава, она је у европским земљама, како је приказано у претходним излагањима, махом везана за становништво које се миграторним процесима доселило у Европу. То отвара питање да ли се у случају принудног брака који се практикује у новој земљи, а не у земљи порекла актера, појављују и неки другачији фактори који доприносе његовом настанку. Истраживања откривају да се ипак могу идентификовати неке специфичности. Културне разлике и културни конфликт између домаћег становништва и „придошлица” некада могу бити толико изражени, да се принудни брак јавља из страха да се не изгуби сопствени идентитет. Другачије речено, он се доживљава као средство за очување националних, етничких, верских особености. Тако су у својим истраживањима поједини аутори дошли до закључка да се, посебно у првој генерацији, принудни брак посматра као брана за „вестернизацију” или „европеизацију” деце до које би у мањој или већој мери дошло закључивањем мешовитих бракова.<sup>49</sup> Раније поменуто истраживање спроведено у Француској показало је да интензитет дејства овог фактора временом слаби и да нема толики утицај на другу генерацију која је рођена у Француској и свакако боље интегрисана у друштво.<sup>50</sup>

Када се говори о мигрантским принудним браковима требало би поменути и друге чиниоце. Наиме, стогост имиграционих прописа некада знатно отежава легалан долазак и останак у европским земљама, те се посеже за браком па и принудним браком да би се изиграла и злоупотребила правила о брачним визама и јединству породице, мада извесну улогу у овим ситуацијама има и враћање дуга земљацима, уз чију су финансијску помоћ мигранти и дошли у европске земље, односно земљацима који су

---

International Perspectives on Sexual and Reproductive Health, vol. 42, no. 1, стр. 45.

48 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 5, K. Chantler: *op. cit.*, стр. 180, Y. Sammad: *op. cit.*, стр. 200.

49 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 3-4, M. S. Uddin: *op. cit.*, стр. 215, K. S. Anitha, A. Gill: *op. cit.*, стр. 174.

50 C. Hamel: *op. cit.*, стр. 4.



водили рачуна о рођацима (обично старим родитељима) или имовини која је остала у земљи порекла.<sup>51</sup>

Са друге стране, и последице принудног брака су многобројне. Неке од њих су психичке природе, а у раду са жртвама се показало да се услед овог трауматичног искуства јављају изражени губитак самопоуздања и самопоштовања, осећај беспомоћности, различити поремећаји понашања, проблеми у вези са спавањем и исхраном, депресија и слично.<sup>52</sup> Неретко жртве принудног брака постају аутодеструктивне, што може да се заврши самоповређивањем, покушајима самоубиства и самоубиством.<sup>53</sup> Поред нарушавања психичког здравља, принудни брак утиче и на физичко здравље, што је посебно изражено уколико је жртва малолетна. Најзначајније здравствене проблеме представљају сексуално преносиве болести, ране трудноће уз које се везују хетерогене компликације индуковане незрелостошћу организма, те се као последица тога јавља и висока смртност како младих мајки тако и њихових беба.<sup>54</sup>

Жртве принудног брака су предиспониране да постану жртве насиља и у новој породици, оне су у посебном ризику од наставка физичког, психичког и економског насиља какво их је и увело у нежељену заједницу, али и у ризику појаве сексуалног насиља. Како статус младе у традиционалним друштвима зависи од рађања, уколико се она томе опире, велика је вероватноћа да ће бити силована.<sup>55</sup> У најгорем случају, сексуално насиље може да буде оставрено и кроз сексуално ропство, приморавање на проституцију, што је карактеристично за принудне бракове настале у рату.<sup>56</sup>

Од осталих негативних импликација принудног брака требало би издвојити прекид или онемогућавање школовања, губитак посла или умањене могућности за заснивање радног односа, а тиме и стицање личне

---

51 E. Beck-Gersheim: *op. cit.*, стр. 63, E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 30, N. I. González: *op. cit.*, стр. 5.

52 Видети приказ различитих истраживања у K. Chantler: *op. cit.*, стр. 181.

53 A. K. Gill, H. Harvey: *Examining the Impact of Gender on Young People's Views on Forced Marriage in Britain*, *Feminist Criminology*, vol. 12, no. 1, 2017., стр. 78, M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 28, K. Chantler: *op. cit.*, стр. 181.

54 J. Alanen: *op. cit.*, стр. 7, K. Chantler: *op. cit.*, стр. 181, M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 29.

55 G. Ganoli, M. McCarry, A. Razak: *op. cit.*, стр. 425-426, A. K. Gill, H. Harvey: *op. cit.*, стр. 78, M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 31.

56 A. Hutchinson, P. Waterhouse, J. March-McDonald, S. Neal, R. Ingham: *op. cit.*, стр. 46.

и финансијске независности и самосталности.<sup>57</sup> Значајан проблем може да представља и буквална социјална изолација жртве, прекид друштвених контаката, некада чак и са породицом из које је потекла, одузимање личних исправа, новца, и ограничавање слободе кретања, што додатно погоршава њен ионако лош положај.<sup>58</sup>

#### 4. Закључак

Иако принудни брак представља грубо кршење основних људских права и слобода и спада у криминалитет насиља (породичног и родно заснованог), па некада чак и у организовани криминалитет када је повезан са трговином људима, стиче се утисак да није у довољној мери истражен, не само у нашој земљи, већ и у земљама региона. Посебна проучавања овог проблема нису спровођена, тако да се о заступљености и осталим карактеристикама може само оквирно говорити на основу посредних показатеља. Са друге стране, из истраживања спроведених у другим државама недвосмислено проистиче закључак да се ради о дугоприсутној појави, укорењеној у поједина верска, морална, обичајна схватања и на њима засноване традиционалне праксе, чијем настанку поред наведеног доприноси и читав низ социјалних фактора попут сиромаштва, незапослености, лошег образовног нивоа становништва, присуства родно засноване дискриминације и слично. Комплексност појаве не зависи само од мултифакторске условљености, већ и од многобројних негативних последица по физичко и психичко здравље, као и по друштвени положај жртве, од којих је посебно забрињавајуће то што је жртва принудног брака са великом вероватноћом предиспонирана да и касније у току свог брачног живота остане у зачараном кругу породичног насиља. Из наведених констатација јасно следи закључак да стратегија сузбијања и спречавања принудног брака не може да се сведе само на његово инкриминисање, јер се тиме заправо уопште не погађају фактори који доприносе његовом настанку.

#### Литература

Alanen, J. (2016). Custom or Crime? (Part I of IV) Catalysts and Consequences of Forced Marriage. *American Journal of Family Law*. 29 (4). 227-248.

---

57 E. Rude-Antoine: *op. cit.*, стр. 31, J. Alanen: *op. cit.*, стр. 7, M. Ouattara, P. Sen, M. Thomson: *op. cit.*, стр. 30, A. K. Gill, H. Harvey: *op. cit.*, стр. 78, G. Ganoli, M. McCarry, A. Razak: *op. cit.*, стр. 425.

58 M. M. Idriss: *op. cit.*, стр. 688, N. I. González: *op. cit.*, стр. 7.

Allwood, G. (2016). Gender-based Violence against Women in Contemporary France: Domestic Violence and Forced Marriage Policy since the Istanbul Convention. *Modern & Contemporary France*. 24 (4). 377-394.

Anitha, S., Gill, A. (2009). Coercion, Consent and the Forced Marriage Debate in the UK. *Feminist Legal Studies*. 17. 165-184.

Antisocial Behavior, Crime and Policing Act, [http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/pdfs/ukpga\\_20140012\\_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/pdfs/ukpga_20140012_en.pdf), приступ 02.03.2018. године

Beck-Gernsheim, E. (2011). The Marriage Route to Migration of Border Artistes, Transnational Matchmaking and Imported Spouses. *Nordic Journal of Migration Research*. 1 (2). 60-68.

Braun, K. (2015). "I don't Take This Man to be My Lawfully Wedded Husband": Considering the Criminal Offense of "Forced Marriage" and Its Potential Impact on the Lives of Girls and Young Women with Migrant Background in Germany. *German Law Journal*. 16 (04). 845-869.

Gangoli, G., McCarry, M., Razak, A. (2009). Child Marriage or Forced Marriage? South Asian Communities in North East England. *Children & Society*. 23. 418-429.

Gill, A., K., Van Engeland, A. (2014). Criminalization or 'Multiculturalism without Culture'? Comparing British and French Approaches to Tackling Forced Marriage. *Journal of Social Welfare & Family Law*. 36 (3). 241-259.

Gill, A. K., Harvey, H. (2017). Examining the Impact of Gender on Young People's Views on Forced Marriage in Britain. *Feminist Criminology*. 12 (1). 72-100.

González, N. I. (2017). Forced Marriages in Europe: From a Migration Problem in a Global World to the Old Phenomenon of Gender Violence. *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza*. XI (2). 4-12.

D'Arcy, K., Brodie, I. (2015). Roma Children and Young People in Bulgaria: Patterns of Risk and Effective Protection in Relation to Child Sexual Exploitation. *Social Inclusion*. 3 (4). 1-9.

Enright, M. (2009). Choice, Culture and the Politics of Belonging: The Emerging Law of Forced and Arranged Marriage. *The Modern Law Review*. 72 (3). 331-359.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика. *Службени гласник РС*, бр. 94/16

Idriss, M. M. (2015). Forced Marriages – The Need for Criminalisation? *Criminal Law Review*. 9. 687-703.

Kazimirski, A., Keogh, P., Kumari, V., Smith, R., Gowland, S., Purdon, S., Khanum, N. (2009). *Forced Marriage, Prevalence and Service Response*. London: National Centre for Social Research (NCSR)

Конвенција УН о правима детета, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

Константиновић-Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Правни факултет

Kool, R. (2012). Step forward of Forever Hold Your Peace: Penalising Forced Marriage in Netherlands. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 13 (4). 446-471.

Милић, С. (2014). Дечији присилни бракови код Рома и Египћана. *Медијски дијалози*. 18 (7). 85-96.

Miller, M. J. (2015). Stop Forced Child Marriage: A Comparative Global Law Analysis. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 9 (11). 3908-3917.

Ouattara, M., Sen, P., Thomson, M. (2010). *Forced Marriage, Forced Sex: The Perils of Childhood for Girls, in Violence against Women* (ed. C. Sweetman). 27-33.

Породични закон. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 18/05, 72/11-др. закон и 6/15

Rude-Antoine, E. (2005). *Forced Marriages in Council of Europe Member States, A Comparative Study of Legislation and Political Initiatives*. Strasbourg: Directorate General of Human Rights

Sabbe, A., Temmerman, M., Brems, E., Leye, E. (2014). Forced Marriage: An Analysis of Legislation and Political Measures in Europe. *Crime, Law and Social Change*. 62 (2). 171-189.

Samad, Y. (2010). Forced Marriage Among Man – Unrecognized Problem. *Critical Social Policy*. 30 (2). 189-207.

Саопштење РЗС, бр. 193, год. LXVIII, 16.07.2018. Статистика правосуђа.

Uddin, M. S. (2006). Arranged marriage – A Dilemma for Young British Asians. *Diversity in Health and Social Care*. 3. 211-219.

Уницеф. (2016). *Дечији бракови у Србији – аналитички извештај*. Београд

Frulli, M. (2008). Advancing International Criminal Law. The Special Court for Siera Leone Recognizes Forced Marriage as a "New" Crime Against Humanity. *Journal of International Criminal Justice*. 6. 1033-1042.

Hamel, C. (2011). Fewer Forced Marriages among Immigrant Woman and Daughters of Immigrants. *Population & Societies*. 479. 1-4.

Haenen, I. (2013). The Parameters of Enslavement and the Act of Forced Marriage. *International Criminal Law Review*. 13. 895-915.

Home Office. (2018). *Forced Marriage Unit Statistics*, доступно на <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage#statistics-on-forced-marriage>.

Hutchinson, A., Waterhouse, P., March-McDonald, J., Neal, S., Ingham, R. (2016). Understanding Early Marriage and Transsactional Sex in the Context of Armed Conflict: Protection at Price. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. 42 (1). 45-49.

<https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201803010000/311.0.pdf>

<https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>

Chantler, K. (2012). Recognition of and Intervention in Forced Marriage as a Form of Violence and Abuse. *Trauma, Violence & Abuse*. 13 (3). 176-183.

Yerlikaya, H., Çakir-Ceylan, E. (2009). Zwangs - und Scheinehen im Fokus staatlicher Kontrolle. Eine Betrachtung des jüngsten Gesetzentwurfes zur Bekämpfung der Zwangsheirat und Verhinderung von Scheinehen im Lichte des Opferschutzes. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*. 205-213.

**Doc. Dušica Miladinović-Stefanović, LL.D.**

*Assistant Professor,*

*Faculty of Law, University of Niš*

## **CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF FORCED MARRIAGE**

### **Abstract**

*Forced marriage is a form of involuntary and non-consensual marriage whose occurrence, prolongation and maintenance can be attributed to the use of coercion. In spite of sounding archaic and outdated, forced marriage is not only part of the past. It is equally present in the contemporary society, even in highly developed countries which have significant achievements in the domain of human rights protection. For various reasons, the phenomenon of forced marriage had been neglected for a long period of time, and it was only in the last decade of the 20th century that it became a subject matter of a more considerable political and scientific interest, primarily due to several tragic cases with fatal consequences that disturbed the general public and triggered social response. In this paper, the author deals with the criminological aspects of the forced marriage phenomenon, seeking answers to a number of related questions: what is forced marriage; what are its most prominent forms; how common and wide-spread is it; what are the risk factors for the occurrence of forced marriage; and what kind of negative consequences does it produce?*

**Keywords:** *forced marriage, criminal phenomenology, etiology of crime.*

## УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНОГ МОНЕТАРНОГ ФОНДА НА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА<sup>2</sup>

**Апстракт:** Предмет анализе у раду јесте сагледавање потребе за заштитом људских права при имплементацији монетарноправних норми које ствара и дерогира Међународни монетарни фонд (ММФ). У том контексту се у првом делу рада указује на везу између начина имплементације монетарног суверенитета у пракси, који у околностима савремених финансијских токова трпи одређена ограничења у сегменту *lex monetae*, са једне стране и заштите људских права, са друге стране у циљу спознаје одређених тенденција. Предмет нарочите пажње јесте идентификовање социјалних ефеката ММФ програма економске и финансијске подршке који у условима глобалне економске и финансисјке кризе и борбе против сиромаштва наглашавају одрживост социјалних расхода (схваћених у контексту очувања економских и социјалних права) усмерених на заштиту живота и здравља. У наставку рада пажња се посвећује логици нове социјалне димензије међународних монетарноправних односа које ММФ иницира и води (посебно при закључивању програма економског опоравка са мање развијеним државама), што је, према мишљењу аутора, *conditio sine qua non* постизања монетарне стабилности у свеопштем значању те речи, јер монетарни корисници који живе под одређеном монетарном јурисдикцијом не могу уживати у свим њеним предностима чистог јавног добра, уколико истовремено не постоји и оптимални ниво уживања и заштите људских права у корпусу монетарне јавног управљања.

**Кључне речи:** монетарно право, монетарна јурисдикција, монетарно управљање, људска права, Међународни монетарни фонд, *lex monetae*.

<sup>1</sup> markod1985@prafak.ni.ac.rs.

<sup>2</sup> Рад је резултат истраживања на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“ (Д179046), који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

## 1. Увод

Монетарно право као скуп правних правила којима се одређује новчана јединица у којој је деномиран износ јавног зајма (дуга) остварује значајан утицај и на широко постављену област уживања људских права, јер детерминише све сегменте животног стандарда грађана под конкретном монетарном јурисдикцијом. Из тог разлога правна наука мора убудуће посветити велику пажњу идентификовању узрочно-последичних веза између постулата, института и субјеката националних и наднационалних међународних монетарних односа, са једне стране и трансмисионих механизма и повратне спреге (енг. *feed back*) у области социјалних и економских права код којих је утицај најизраженији, са друге стране. Утицај монетарног (како националног, тако и међународног) законодавства на област људских права је, према нашем мишљењу, највише изражен у политици јавног задуживања и различитом поимању монетарног суверенитета у пракси.<sup>3</sup>

Наиме, јавни зајам као дужничко-поверилачки однос код кога се у улози дужника налази држава, а повериоци су физичка и правна лица домаћег и иностраног права (данас ипак чешће међународне монетарне и финансијске организације), јесте све чешће употребљаван инструмент опште економске политике савремених држава. Законодавац велике напоре улаже у тражењу оптималних правила која се тичу метода емитовања обавезница јавног зајма, његове консолидације и конверзије као посебних техника којима се више постојећих зајмова замењује новим или се пак мењају поједине уговорне клаузуле које се тичу времена отплате, износа главнице и броја ануитета. Како се јавним задуживањем код водећих монетарних организација попут ММФ или Светске банке релативизирају суверена монетарна овлашћења држава и слабе ингеренције националних централних банака потребно је примењивати *рестриктивни приступ* у финансирању буџетског дефицита јавним кредитирањем. Ипак, у околностима економских криза одговарајући облик финансијске подршке ММФ постаје незаобилазни инструмент ревитализације нарушених привредних токова и то не само у слабије развијеним земљама, већ и у оним са развијеним привредним системима, што имплицира и укључивање неких нових социјалних димензија у моделе монетарног управљања на међународном нивоу.

<sup>3</sup> Marko Dimitrijević, *Implication of international monetary law relations on the protection of human rights*, in: International Scientific Conference Ohrid School of Law, Effective Protection of Human Rights and Liberties: Reality or Ideal, Iuridica Prima, 2017, 203-214.



## 2. Монетарни суверенитет и људска права

Монетарни суверенитет као кључни институт монетарног права је конститутивни елемент политичког суверенитета и подразумева право субјекта јавног права да суверено регулише сва питања која се тичу уређења монетарног система. Начин имплементације монетарног суверенитета у пракси итекако утиче и људска права. Главно питање у вези са манифестацијом монетарног суверенитета тиче се одређивања *locusa*, тј. титулара суверенитета. Тако се у монетарној литератури могу уочити схватања по којима суверенитет припада националним владама које уживају дискрециона овлашћења за његову концизнију имплементацију или пак имплицира изворна овлашћења грађана који иста делегирају влади или међународним организацијама кроз одређени функционални модел. Управо из тог разлога представници државне и социо-психолошке теорије о правном одређењу појма новца имају међусобно другачија гледишта на структуру и домаћај монетарних овлашћења.<sup>4</sup>

Држава, као титулар монетарног суверенитета, према *Ману*, ужива примарно *три ексклузивна правна овлашћења*, која обухватају: право дефинисања домаће валуте (и изрицање кривичних санкција за непосредно или посредно истискивање исте из промета), право одређивања и промене вредности домаће валуте (као и институционално регулисање домаћег банкарског система) и право употребе домаће или било које друге валуте у монетарноправним односима унутар своје територије.<sup>5</sup> У разматрању компоненти монетарног суверенитета остаје нејасно да ли он имплицира и право фаворизовања грађана под домаћом монетарном јурисдикцијом, тј. дискриминисања иностраних државалањана? Иако међународно јавно право формално не стипулише и не признаје такве монетарне прерогативе, бројни су примери закона којима су домаће монетарне власти одлучиле о замрзавању иностране имовине и конфискације монетарне имовине у облику експропријације без накнаде и непризнавању обавеза проистеклих из спољашњег јавног дуга.

У разматрању монетарног суверенитета у савременим околностима, мора се указати пажња на феномен тзв. „ксено-валуте“ (енг. *xeno-currencies*) који настаје због истовременог постојања наплате и пот раживања емитованих дугова у страниј валути и престанка домаћаја пуног

---

4 Ann Hertogen, An Usual Suspects? Monetary Sovereignty and Financial Stability, *Goettingen Journal of International Law*, No. 2 (1), 2010, 243-266.

5 Charles Proctor, *Mann on the Legal aspects of Money*, Oxford, 2006, 245-247. Упореди са: Rosa Maria Lastra, *International Monetary and Financial Law*, Oxford University Press, 2015, 18-20.

територијалног ограничења државних монетарних овлашћења и обухвата све депозите који су деноминирани у другачијој валути од званичне валуте државе у којој се депозит налази.<sup>6</sup> Овакве појаве су у међународном монетарном праву уобичајене, јер државе немају монетарна овлашћења да контролишу кредите емитоване у својој валути на подручју других земаља. Како контрола понуде кредита јесте једно од основних права државе која проистичу из монетарног суверенитета, *Тревес (Treves)* сматра да то говори у прилог ерозије монетарног суверенитета. Тако, овај аутор наводи да у екстремним случајевима, одсуство контроле може довести до тога да се банка државе у којој се користи валута у којој је кредит од стране друге банке одобрен у иностранству увек третира као финални поверилац (јер ксено-валутни депозити представљају облик кредитног трансфера између банака).<sup>7</sup> Овакве ситуације најчешће у пракси немају везе са начином уживања и имплементације монетарних преогатива државе, већ су мотивисане спољнобезбедоносним и другим војним разлозима што се најбоље може уочити на примеру једностранних одлука о замрзавању новца на рачунима филијала угледних банака у иностранству или извршењем санкција Савета безбедности Уједињених нација.<sup>8</sup>

Релативизирањем правних овлашћења која произлазе из монетарног суверенитета доводи се у питање и право грађана у сфери економских и социјалних релација и може се умањити постигнути ниво животног стандарда. Ова права могу се олако препознати у јавним добрима (чистим и мешовитим) попут здравствене заштите, образовања, животне средине, безбедности, запошљавања и слично. Усудићемо се да економска и социјална права посматрана кроз призму монетарних *ius cogens* норми, назовемо „*правима на уживање јавних добара*” као *sui generis* подврстом људских права. Како терет отплате јавног зајма директно условљава износ салда јавне потрошње у конкретном периоду, јасно проистиче да већи терет отплате смањује расположива средства за задовољавање поменутих права. Ово постаје нарочито актуелно и изражено у околностима када *fiscus* мора вршити продају државних предузећа или њихову приватизацију у већој или мањој мери, иако она по свој прилици треба да буду природни монополи (снадбевање гасом, електричном енергијом, водом и слично), јер траже велика инвестициона улагања за које приватни сектор није заинтересован.

<sup>6</sup> Tulio Treves, „Monetary Sovereignty Today”, in: *International Monetary Law: Issues for the New Millenium* (ed. by Mario Giovanoli), Oxford University Press, New York, 2000, 116-117.

<sup>7</sup> *Ibid*, 118.

<sup>8</sup> *Ibid*.

(Не) довољно истражена област утицаја оваквих промена на област економских и социјалних права имплицира да би сваком предложеном моделу приватизације требало да претходи опсежан мултидисциплинарни елаборат који осветљава све потенцијалне дезавуације на терену људских права. Могући разлог за недовољну заинтересованост научне и стручне јавности о утицају дерогације монетарних норми на културу људских права представља чињеница да је тај утицај, посматрано на први поглед, тек секундаран, спорадичан и свакако много мање сериозан и лишен етичких резерви него код утицаја осталих правних института традиционалних грана права. *Мишљења смо* да то више није оправдање за одсуство потребног броја аналитичког истраживања поменутих проблема, јер у условима глобализације међународних токова капитала, либерализације спољнотрговинских прописа и дужничких криза, овај утицај од посредног све више у пракси добија елементе непосредног.

### **3. Деловање Међународног монетарног фонда и концепт заштите људских права**

У разматрању улоге ММФ-а у области заштите људских права битно је истаћи да то није његов главни задатак, као што није ни финансијска стабилност, већ испуњавање одређених циљева на терену међународних монетарних односа. У околностима када се ММФ јавља као главни поверилац код политике јавног зајма, то је значајно нагласити, јер ММФ представља превасходно монетарну, па тек онда финансијску институцију. Ради реализације тих циљева ММФ користи различите инструменте који су примарно регулаторне природе, те њима може у већој или мањој мери утицати на начин имплементације монетарног суверенитета конкретне државе чланице (а тако посредно и социјална и економска права). Смисао свих инструмената и мера које се предузимају тежи стварању стандарда доброг монетарног пословања (енг. *good monetary conduct*), као циља коме све државе чланице теже.

Правни оквир деловања ММФ чине Споразум о оснивању ММФ, који има уставни карактер и у литератури се често назива „*Повељом ММФ*” и комплексан опсег аката из домена посебног управног права, које доноси сам Фонд, а којима се конзицијне уређују права и обавезе утврђене Споразумом.<sup>9</sup> Ове одредбе за које *можемо приметити* да потпадају под област меког права, обухватају одлуке Управног одбора, као и правила и регулативе Извршног одбора и Генералног директора. За ове секундарне

---

<sup>9</sup> Christoph Hermann, Dorina Dornacher, *European and International Monetary Law: An Introduction*, Springer, Munich, 2017, 39-41.

акте је карактеристично да нису општег карактера, попут општих смерница за координацију економске политике које усваја Савет ЕУ, већ се увек односе на конкретну државу чланицу. Наравно, приметна је сличност са посебним смерницама за координацију економске политике, којима се врши усклађивање макроекономских циљева за конкретну државу чланицу уважавањем њених привредних прилика и националних околности. Сви послови и активности које Фонд предузима могу се уловно речено систематизовати у *три групе*: послове надзора, послове позајмљивања и послове пружања техничке подршке. Надзор се примарано доноси на надгледање и праћење економских и финансијских прилика и државама чланицама и пружања конкретних савета на том пољу. Позајмљивање финансијских средстава под одређеним условима јесте потврда места Фонда у глобалној финансијској архитектури и улоге Фонда као главног зајмодавца у међународним финансијама, док се послови техничке подршке тичу обликовања и побољшања квалитета и ефективности процеса одлучивања.<sup>10</sup>

Занимљиво је да Европски суд правде (ЕСП) нема надлежност за оцењивање законитости аката ММФ, као што такву надлежност не уживају ни национални судови држава чланица. Тачније, спорови у којима су укључене специјализоване организације ММФ могу бити предмет оцене пред ЕСП, изузев ако се сама организација не позове на имунитет, што се у пракси рада Фонда није дешавало. Овај имунитет се односи на *арбитражне клаузуле* које су утврђене у одређеним уговорима. Ипак, занимљиво је да постоје одступања од оваквих концепција, што је било евидентно приликом оснивања тзв. *Управног трибунала ММФ (енг. Administrative Tribunal-1994)*, који је представљао независни судски форум надлежан искључиво за одлуке о интерперсоналним питањима запослених. Наравно, у техничком смислу Управни трибунал није био судска инстанца у правом значењу те речи, с обзиром да су његове одлуке биле декларативне природе, јер је сама могућност ауторитативног тумачења секундарног права Фонда искључена оснивачким актом. Његов фактички утицај је свакако био далеко већи у пракси. У случајевима неслагања формалног тумачења и примене права до којих је долазило у односима између самих држава чланица и у односима конкретних чланица са Фондом, одлуку о правилном тумачењу даје Извршни одбор на чију се одлуку може уложити жалба Управном одбору, али се другостепеност у пракси ретко опажала.

---

10 Martin A. Weiss, *The Global Financial Crisis: The Role of the International Monetary Fund*, in: „The International Monetary Fund (IMF): Financial Crisis and Select Issues”, eds. by Rachel E. Layton, Nova Science Publishers Inc, New York, 2016, 23-24.

Непостојање судске контроле рада Фонда у пракси му омогућава да брзо делује, али одсуство такве контроле свакако не имплицира истовремено и одсуство сваке евалуације његове легислативне активности. Тако, *Херман (Herman)* сматра да концепт самоконтроле трпи ограничења имајући у виду константну улогу ММФ у управљању финансијским кризама и укљученост у политику јавног зајма, јер тада садржина концепта владавине права на дуже временске периоде није у потпуности јасна.<sup>11</sup> У наведеном се *слажемо* са аутором, јер одсуство судске контроле рада једне такве институције у одређеним моментима може бацити сенку на његов рад и кредибилност, са једне стране и пропустити могућност упознавања и приближавања комплексне монетарноправне материје грађанима кроз детаљно образложене и јасне судске пресуде, са друге стране. Ипак, поставља се питање да ли судије поседују специјализована знања са мериторно решавање спорова у којима је на посредан или непосредан начин укључен ММФ, што генерано посматрано, не даје позитиван одговор поготово када се у обзир узме решавање спорова у европском монетарном праву. У таквим околностима деловање ЕСП, *према нашем мишљењу*, остало у „неславном” покушају кад је у питању Споразум о Европском стабилизационом механизму, али и ефективно када је у питању ОМТ случај. ММФ јесте независна међународна организација која има стаус правног лица, али је његова институционална структура другачија у односу на друге међународне организације где важи правило једна земља, један глас, већ се у обзир узима узима положај чланица у глобалној економији.

О људским правима се не говори се ни у једном члану Споразума о Међународном монетарном фонду (што није изненађујуће, с обзиром да се ради о наднационалној монетарној институцији чији је главни задатак монетарна сарадња и стабилност) и Споразума о оснивању Светске банке. Неексплицитно одређивање задатака Светске банке у вези стварањем услова за запошљавање, односно ММФ да ради на стварању добрих услова за одржавање дохотка и стопе запослености има тек маргиналан значај. Поједини аутори наводе да се *чл. 10 Споразума о Светској банци* забрањује било какво деловање у контексту људских права, јер се овим чланом прописује забрана партиципирања у стварима које имају политички какарактер, док слична одредба код Споразума о ММФ-у недостаје (али посредно се може извести из забране немешања прописане међународним јавним правом).<sup>12</sup> Са оваквим схватањем се *не можемо сложити* управо због хипотезе о правима на јавна добра и чињенице да се ради о међународним

---

11 *Ibid*, 33.

12 Sigrun I Skogly, *The Human Rights Obligations of the World Bank and the International Monetary Fund*, Cavendish Publishing, London & Sydney, 2001, 93-94.

организацијама које не могу бити ескулпирани од вредности, функција и културе људских права.

Како Банка и ММФ представљају специјализоване агенције Уједињених нација оне су на основу чл. 63 Повеље УН о људским правима итекако у обавези да поред институционалне независности своје задатке обављају у интересу УН и према њиховим смерницама које не смеју угрожавати људска права. Истовремено, мора се узети у обзир да су ове организације основане одлукама влада држава које сnose одговорност за људска права сходно одредбама Повеље УН, што не значи да су исте обавезе директно трансферисане на поменуте институције које имају статус посебног правног лица, мада је недвосмислено јасно да владе усмеравају њихов рад према поменутим обавезама.<sup>13</sup> На основу тога може се закључити да владе заједно са ММФ-ом и Светском банком имају подељену одговорност на терену људских права<sup>14</sup>, где је тај терет, према нашем мишљењу, ипак више на плећима државе, али то пропорционално не умањује део терета међународних монетарних и финансијских институција.

ММФ и Светска банка су током 2009. године учинили значајан корак у правцу заштите људских права приликом састанка у Вашингтону. Том приликом се ММФ на иницијативу групе земаља Г20 обавезао на наменско коришћење средстава у циљу заштите основних људских права. На овом месту морамо истаћи да је позиција Светске банке нешто другачија у односу на ММФ, јер је она приликом одобравања јавних зајмова више пажње поклањала заштити људских права, али не као принципу *per se*, већ више као димензији коју треба инкорпорирати у програме финансијске подршке. Несумњиво је да је институционално место ММФ у систему Уједињених нација веома специфично.

Култура људских права у савременим условима обухвата више различитих становишта који у себи носе призив природног права, етике, филозофије и политике, што значи да обухвата мноштво различитих идиома који се морају поштовати.<sup>15</sup> Концепт људских права у најширем смислу (права радника, права жена, право на образовање, здравље и остала) представљају примарни стуб заштите који своје место налази у *Универзалној декларацији о заштити људских права*, где су обавезе држава на том плану инкорпорирани у многобројне комунитарне и наданационалне акте. Иако, формалноправно гледано ММФ није субјекат са примарним

13 *Ibid*, 108-109.

14 *Ibid*, 193.

15 David Boucher, *The Limits of Ethics in International Relations, Natural Law, Natural Rights and Human Rights in Transition*, Oxford University Press, New York, 2009, 360-361.

ингеренцијама у заштити људских права, његова монетарна надлежност има директне реперкусије и на заштиту људских права што се најбоље може уочити на примеру политике јавног дуга (зајма) где се јавља као главни зајмодавац. Када владе не могу финансирати буџетски дефицит кроз механизме монетизације (штампања новца од стране националних централних банака или њиховим кредитирањем) и капитализацијом (издавањем државних обвезница), државе се обраћају Фонду у циљу успостављања нарушене макроекономске неравнотеже у сегменту монетарне и фискалне политике. Веза између заштите људских права и надлежности ММФ-а се најбоље може увидети кроз следеће принципе:

- забране нерегресивног деловања;
- једнакости (недискриминације) и;
- максимално доступних средстава.

Обавеза прогресивне реализације и одсуства регресивног ефекта значи да владе морају реализовати социјална и економска права у највишем могућем степену (без враћања уназад), док принцип недискриминације и једнакости значи да владе имају обавезу да обезбеде једнак приступ свим грађанима у уживању људских права. Принцип максимално доступних средстава значи да владе у условима ограничених јавних расхода морају искористити сва тренутно расположива средства за пуно уживање социјалних и економских права.<sup>16</sup>

Програми финансијске подршке које је ММФ током осамдесетих и деведесетих година прошлог века давао земљама у развоју за неопходне инфраструктурне промене најчешће су били условљавани одређеним макроекономским реформама у области јавних финансија, приватизационих модела и монетарних стратегија. Контрадикторност првобитних програма финансијске подршке огледала се у чињеници занемаривања утицаја макроекономских реформи на квалитет живота грађана у државама зајмопримцима. Значајан напредак је учињен конверзијом поменутих програма у *Програм за смањивање сиромаштва и подстицање привредног раста* (енг. Poverty Reduction and Growth Facilities Program), који исправља све поменуте недостатке, па данас државе зајмопримци имају јасне обавезе у смислу израде посебних стратегија за смањење сиромаштва које морају бити концептуално усклађене са функцијама, структуром и временом трајања (отплате) зајма.

---

16 Radhika Balakrishnan, James Heintz, *Making the International Monetary Fund Accountable to Human Rights*. Доступно на: <http://www.huffingtonpost.com/549976.html>, last visited 11.02.2015.

Утицај Светске банке и ММФ-а у пракси има различите ефекте. У литератури се итиче да је утицај ММФ далеко мање присутан него код Светске банке. Разлози за то огледају се у чињеници да је утицај Банке више везан за област микроекономске политике где је утицај на људска права израженији, него код макроекономске политике коју иницира ММФ.<sup>17</sup> Такође, кредитни аранжмани закључени са ММФ трају по правилу краћи период него зајмови одобрени од стране Светске банке, па је самим тим и краћи период за постизање напретка на пољу људских права. Штавише, у таквим околностима може постојати латентна опасност да дође до повреде људских права уколико су програми економских реформи превише радикални (што се може уочити на примеру транзиционих земаља које су се определиле за имплементацију шок терапије као доминантног модела приватизације уместо градуализма, где је брза промена својинских односа могла бити на штету остваривања економских и социјалних права уз истовремено одсуство ефикасности и ефективности). Импликације програма финансијске подршке на остваривање људских права присутне су и на нивоу ЕУ, поготово у сегменту деловања Европског стабилизационог механизма.<sup>18</sup> Наиме, државе које партиципају у финансијској помоћи претходно морају да израде програме прилагођавања националне економске политике, где је примера ради у случају *Португала*, влада преузела обавезу да смањи издатке у области фармацеутске индустрије, снизи минималну цену раду приликом закључивања колективних уговора о раду, као и број запослених у јавном сектору здравства што може итекако имати последице на остваривање права гарантованих Повељом о људским и мањинским правима, где је додатни проблем постојање релативне одговорности финансијских установа ЕУ за такве интервенције.

#### 4. Закључна разматрања

У условима криза различити економски (монетарни) фактори могу повећати јаз између прокламованог и реалног дијапазона доступности и уживања људских права. Спремност субјекта економске политике да економске програме привредног опоравка концептуализују сходно култури уживања људских права може бити стављена у други план зависно од последица и узрока кризе, што ипак не може представљати оправдање јер постулати државе благостања развијени пре више векова

17 Daniel Bradlow, „The World Bank, the IMF and the Human Rights”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 6 (49), 1996, 72.

18 Више о томе у: Anastasia Poulou, „Financial Assistance, Conditionality and Human Rights Protection: What is the Role for EU Charter of Fundamental Rights”, *Common Market Law Review* 54, 2017, 991-1026.



налажу повећање социјалних расхода и вођење експанзивне монетарне и фискалне политике која ће грађанима олакшати живот и помоћи да одрже постојећи стандард. Управо се програмима политике пореских подстицаја и кредитних олакшица на микроекономском нивоу и пажљивим структурирањем јавног дуга, његовом репатријацијом, ребалансом буџета и уношењем модела средњерочних пројекција и постојеће законе о буџету на макроекономском нивоу, али уз претходно обезбеђење услова за вођење широког макроекономског дијалога са међународним монетарним и финансијским институцијама приликом закључивања конкретних споразума може одредити оптималан дискурс политике заштите људских права у глобализованом свету, где је кредибилна сарадња свих националних и наднационалних агената (без обзира на поље експертизе и јурисдикцију) *conditio sine qua non* оптималне заштите, доступности и уживања људских права у најширем знашењу те речи.

### Литература

*Articles of the Agreement of the International Monetary Fund*, International Monetary Fund: Publication Service, Washington D. C., 2016.

Boucher David, *The Limits of Ethics in International Relations, Natural Law, Natural Rights and Human Rights in Transition*, Oxford University Press, New York, 2009.

Bradlow Daniel, „The World Bank, the IMF and the Human Rights”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 6 (49), 1996, 65-72.

Dimitrijević Marko, *Implication of International Monetary Law Relations on the Protection of Human Rights*, in: International Scientific Conference Ohrid School of Law, *Effective Protection of Human Rights and Liberties: Reality or Ideal*, Iuridica Prima, 2017, 203-214.

Dimitrijević Marko, *The Impact of European Integration on the Formation of New Monetary Law: The Case of Serbia*. *Hungarian Journal of Legal Studies (Acta Juridica Hungarica)*. 57(4), 2016, 416-426.

Hermann Christoph, Dorina Dornacher, *European and International Monetary Law: An Introduction*, Springer, 2017.

Hertogen Ann, *An Usual Suspects? Monetary Sovereignty and Financial Stability*. *Goettingen Journal of International Law*, No. 2 (1), 2010, 243-266.

Lastra Maria Rosa, *International Financial and Monetary Law*, Oxford University Press, 2015.

Poulou Anastasia, „Financial Assistance, Conditionality and Human Rights Protection: What is the Role for EU Charter of Fundamental Rights”, *Common Market Law Review* 54, 2017, 991-102.

Proctor Charles, *Mann on the Legal Aspects of Money*, Oxford University Press, 2005.

Radhika Balakrishnan, James Heintz, *Making the International Monetary Fund Accountable to Human Rights*.<http://www.huffingtonpost.com/549976.html>.

Sigrun I Skogly, *The Human Rights Obligations of the World Bank and the International Monetary Fund*, Cavendish Publishing, London & Sydney, 2001.

Treves Tulio, „Monetary Sovereignty Today”, in *International Monetary Law: Issues for the New Millennium* (ed. by Mario Giovanoli), Oxford University Press, New York, 2000, 117-131.

Weiss A. Martin, *The Global Financial Crisis: The Role of the International Monetary Fund*, in: „The International Monetary Fund (IMF): Financial Crisis and Select Issues”, eds. by Rachel E. Layton, Nova Science Publishers Inc, New York, 2016.

**Док. Marko Dimitrijević, LL.D.**  
Assistant Professor,  
Faculty of Law, University of Niš

## **THE INFLUENCE OF THE INTERNATIONAL MONETARY FUND ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS**

### **Summary**

*Monetary law is as a set of legal rules determining a monetary unit in which the amount of public debt (debt) is denominated. It has a significant impact on the broadly established field of exercising human rights since it determines all segments of the living standard of citizens under specific monetary jurisdiction. For this reason, legal science must pay great attention in the future to identifying causal and consequential relations between postulates, institutes and subjects of national and supra-national international monetary relations, on the one hand, and the feedback mechanisms in the field of social and economic rights where the impact is most pronounced, on the other hand. The impact of monetary (both national and international) legislation in the field of human rights is most expressed in the policy of public debt and the different notion of monetary sovereignty in practice. As for the role of the IMF considering human rights, it is important to point out that this is not its main task, nor is it the pursuit of financial stability, but rather the fulfilment of certain goals in the field of international monetary relations. In the circumstances when the IMF appears as the main creditor in the public loan policy, it is important to emphasize that the IMF is primarily a monetary and then a financial institution. Formally speaking, the IMF is not a subject with primary competencies in the protection of human rights, but its monetary authority has direct repercussions on the protection of human rights, which can be best seen in the case of the public debt policy (loan) where it appears as the main lender.*

**Keywords:** *monetary law, monetary jurisdiction, funds-management, human rights, International Monetary Fund, lex monaete.*

